

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

Bc. Tereza Hodúlová

Identita místa

Případová studie sídliště Solidarita

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivan Rynda

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 29.května 2017

Bc. Tereza Hodúlová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především svému vedoucímu práce, panu PhDr. Ivanu Ryndovi za poskytnutí mnoha cenných rad při konzultacích. Velký dík patří všem respondentům výzkumu, kteří mě nechali nahlédnout do jejich každodenního života na sídlišti. Ráda bych také poděkovala své rodině, která mě podporovala během celého studia.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá studiem vztahu člověka a jeho prostředí. Práce řeší otázku identity místa a identifikace s místem na příkladu pražského sídliště Solidarita. Snaží se o analýzu prostředí z hlediska konceptu identity místa, který má multidimenzionální charakter. Z toho důvodu byl zvolen přístup případové studie, která umožňuje komplexní studium prostoru z různých hledisek. Zabývá se tedy historií sídliště, jeho rezidenty, sociálními vazbami a percepcí prostoru. Sídlíště Solidarita je kvůli jedinečnému komplexnímu urbanistickému řešení s občanskou vybaveností a přítomností zeleně prezentováno jako místo, poskytující svým rezidentům kvalitní prostor, podporující produkci sociálních interakcí. Díky prostoru, který respektuje lidské měřítko mají rezidenti sídliště Solidarita silné vazby k místu. Tato ústřední hypotéza práce byla nakonec potvrzena. Práce se mimo jiné snažila poukázat na důležitost sociologických a antropologických výzkumů prostoru, které by měly být součástí urbanistických procesů.

Klíčová slova:

Architektura, Identita místa, Místo, Prostor, Sídlíště, Sídlíště Solidarita, Sousedství, Urbanismus, Vazba k místu

Abstract

The master thesis deals with the study of the relation between man and his surroundings. The thesis solves the issue of the place identity and the process of identification with the example of the Prague housing estate Solidarita. It analyses the surroundings from the perspective of a concept of identity which has a multidimensional character. For this reason, the case study approach has been chosen to allow a comprehensive study of space from a variety of perspectives. It deals with the history of the housing estate, its residents, social connections and the perception of space. Because of the presence of green vegetation and public facilities, the Solidarita housing estate is presented as a place which provides a high-quality space and supports the production of social interactions. Surrounding of Solidarita housing estate respects human scale and provides stronger social interactions. The thesis also accents the importance of sociological and anthropological research of a space, that should be a part of urban processes.

Key words

Architecture, Identity, Housing Estate, Neighborhood, Place, Place Attachment, Place Identity, Solidarita Housing Estate, Space, Urbanism

Obsah

1 ÚVOD.....	13
1.1 Cíl práce, výzkumné otázky, hypotézy	15
1.2 Struktura práce.....	16
1.3 Volba tématu a přínosy práce	17
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	19
2.1 Místo a identita.....	19
2.1.1 Jak se prostor stane místem	19
2.2.1 Identita.....	21
2.2.2 Place attachment – vazba k místu.....	24
2.2.3 Topophilia.....	26
2.2.4 Percepční prostor Kevina Lynche	26
2.2 Existenciální prostor a fenomenologie architektury	29
2.3 Město, místo, člověk	31
2.3.1 Antropologické pojetí místa v urbanismu	31
2.3.2 Urbánní antropologie.....	32
2.3.3 Sociologie města : Chicagská škola a ekologie města.....	33
2.4 Sídliště.....	35
2.4.1 Zásady moderního urbanismu - Athénská Charta	37
2.4.2 Le Corbusier	38
2.4.3 Dobový kontext – poválečná situace v československu.....	39
2.4.4 Sídliště Solidarita – představení výzkumného terénu	41
3 METODOLOGIE	43
3.1 Případová studie	43
3.2 Techniky sběru dat	46
3.2.1 Polostrukturované rozhovory	46
3.2.2 Expertní rozhovory	47
3.2.3 Zúčastněné a nezúčastněné pozorování.....	47
3.2.4 Mentální mapy.....	49
3.2.5 Průběh rozhovoru	49
3.3 Vzorek.....	50
3.3.1 Výběr vzorku	51
3.3.2 Profily respondentů – vztah k místu.....	52

3.4 Analýza získaných dat.....	55
3.4.1 Analýza mentálních map	57
3.5 Etika výzkumu.....	57
4 PŘÍPADOVÁ STUDIE SÍDLIŠTĚ SOLIDARITA	59
4.1 Místo.....	59
4.1.1 Architektura – Řadové domy jako udržitelná forma bydlení	59
4.1.2 Prostorová specifika sídliště Solidarita – historie a změny	64
4.1.3 Občanská vybavenost	69
4.1.4 Zeleň a veřejný prostor	76
4.2 Aktéři.....	81
4.2.1 Domov	81
4.2.2 Sousedství.....	83
4.3 Proces	88
4.3.1 Participace.....	88
4.3.2 Percepce místa	97
5 ZÁVĚRY	104
6 SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	107
6.1 Seznam tabulek.....	107
6.2 Seznam grafů.....	107
7 LITERATURA.....	108
7.1 Literatura dostupná na internetu.....	111
7.2 Právní předpisy.....	112
10 Přílohy.....	113
10.1 Seznam příloh.....	113

1 ÚVOD

Městský prostor fungoval v průběhu celé historie jako místo k setkávání obyvatel na mnoha úrovních, jako shromaždiště. Městský prostor byl prostorem společenským. Problém nastal s vítězstvím plánovacích ideálů modernismu, které šly ruku v ruce s převažujícími hodnotami kapitalismu (Jacobs, 1961). Dlouhodobé a strategické upřednostňování ekonomických či politických záměrů se postupně promítlo téměř do všech městských sfér. Pojmy jako *lokálnost* či *lidské měřítko* se začaly z plánovacích mechanismů nenápadně vytrácet. V praxi to znamenalo rozsáhlou rezidenční výstavbu, která postrádá důsledné plánování a promyšlenější koncepci. Výstavbu bez občanské vybavenosti, dopravní dostupnosti, výstavbu bez dostatku okolní zeleně a veřejných prostranství podporujících sousedství, komunitu a lokální autarkii. S rezidenčními projekty tohoto typu se bohužel setkáváme i v současnosti. Naštěstí se do veřejné diskuze týkající se městského plánování opět dostává apel na zajištění lidských potřeb, mezi které spadá i zdravé a kvalitní bydlení. To nezahrnuje ani tak vybavenost a technický nadstandard interiérů bytu jako nadstandard okolního prostředí, ve kterém se pohybujeme, ve kterém budujeme sousedské vztahy a komunitu, ve kterém odpočíváme a ke kterému máme vztah. Gehl (2000) užívá v tomto kontextu spojení „*život mezi budovami*“. Tento pojem nezahrnuje pouze veřejný prostor, ale i veškeré interakce v něm probíhající, rozmanité lidské aktivity související s jeho využíváním. Zahrnuje konverzaci a setkávání, odpočinek i zábavu a také samotnou chůzi či osobní trasy. Život mezi budovami znamená přirozený kontakt mezi lidmi, ale i mezi okolním vnějším prostředím. Prostedí by mělo mít užitnou hodnotu. Mělo by být platformou pro setkávání, sdíleným veřejným prostorem a rámcem celého okolí (Gehl,2000:19).

Je faktem, že urbanistická struktura a plánování mají vliv na lidské chování i na způsob fungování měst jako celku (Gehl,2000:9). Formujeme města a místa, která formují nás. Územní plánování dokáže ovlivnit vzorce lidského chování a tím zajistit lepší využití prostor města. Urbanisticky ekonomické, sociální, politické a kulturní záměry se musí realizovat způsobem, který respektuje identitu místa. Pokud tomu tak není a místo ztratí svou identitu, ztrácí i svou existenciální podstatu a stává se pouhou fyzickou schránkou bez obsahu. V případě domova tedy pouhým úkrytem. Dle Norberga-Schulze (1981) přináší moderní prostředí jen omezené možnosti orientace a identifikace, čímž způsobuje odcizení člověka a zesílení procesu individualizace, utlačující kolektivitu a sounáležitost. Společným

cílem by proto měla být péče o místa, o vytvoření místní soběstačnosti a posílení lokální komunity, spíše než úsilí o abstraktní plánování či anonymní a rychlou výstavbu.

Tato diplomová práce se zabývá otázkou identity místa a identifikací s místem, kterou studuje na příkladu prvního pražského poválečného sídliště – sídliště Solidarita. Práce se snaží o co nejkomplexnější analýzu prostředí sídliště, proto má charakter případové studie. Sídlíště Solidarita je v této práci považováno za funkční urbanistický celek, který by měl být inspirací pro další rezidenční výstavbu ve městě. Zejména detailní plánování, které zajistilo dostatek zeleně, veřejného prostoru a občanskou vybavenost, spolu se současnou dopravní dostupností a dobrou vzdáleností do centra města z něj dělají unikátní prostor mnoha funkcí. Další jedinečnost je v architektonické podobě sídliště, které je z největší části tvořeno řadovými domy skandinávského typu s předzahrádkami. Prostor sídliště Solidarita je místem, který mimo ekonomickou funkci developerské výstavby, zároveň podporuje aspekty sociální, environmentální i lidské.

Práce vychází z hypotézy, že díky komplexnímu urbanistickému plánování zohledňujícím lidské měřítko (dostupnost zeleně, veřejný prostor, občanská vybavenost) mají rezidenti Sídlíště Solidarita silnou vazbu k místu. Obecnou tezí této práce je, že fyzický prostor – architektura a urbanistické plánování ovlivňují vztah jednotlivce k místu. S ohledem na jednotlivé funkce, které sídlíště Solidarita splňuje a které utvářejí jeho charakter je místem trvale udržitelným.

Cílem diplomové práce je vytvořit ucelený obraz sídliště Solidarita a zjistit, jaká je identita sídliště Solidarita, jaké jsou vztahy v prostoru sídliště (vztah rezidentů k místu, vztahy mezi rezidenty navzájem), popsat unikátnost tohoto urbanistického celku, jeho proměny a jeho vliv na sociální vazby.

Jako zastřešující teoretický přístup ke komplexnímu studiu sídliště jsem zvolila koncept americké urbánní antropoložky Sethy M. Low, který nazývá *identitou místa*. Identita zahrnuje vliv a charakteristiky prostoru, jeho aktérů a procesů, které v něm probíhají. Pokud uvažujeme aktéry jako jednotlivce, pohybujeme se převážně na poli environmentální psychologie, naopak role rodin, komunit či kultur jsou doménou sociologie, kulturní antropologie či humánní geografie (Altman;Low, 1992). Identita je dynamický charakter místa, založený na každodenní zkušenosti, subjektivní emocionální rovině i prostorovém uspořádání (Low, 1992). Identita místa je tak tvořena dynamickým interaktivním vztahem jedince a místa ve kterém jedinec žije, kde se setkává s dalšími lidmi a kde vytváří vlastní

kognitivní prostorové významy. Pomocí místa se jedinec identifikuje, skrz místo prožívá zkušenost, poznává, chápe a interpretuje svět. Dle Vávry je místo: „*Koncept, s jehož pomocí se jedinec dozvídá, učí o svém prostředí, o ostatních lidech a o sobě samém.*“ (Vávra, 2010: 473). Tento význam, který místo nese, ho odlišuje od fyzického prostoru jako takového.

Low (1992, 1996a, 1996b) se ve svých studiích zabývá propojením zdánlivě neslučitelných problematik sociologie a urbánní antropologie s teorií architektury a urbanismu. Tento přístup považuji za inspirativní, jelikož se domnívám, že výzkum konkrétní lokality a její drobné komunity přispívá k hlubšímu porozumění obecnějším problémům současného města. Zkoumání identity prostoru sídliště může být metodologickým i praktickým přínosem nejen v oblasti sociologie místa, urbánní antropologie, ale i městského plánování. Studium konceptu místa by tak mělo být aktuálním, živým a smysluplným tématem.

1.1 Cíl práce, výzkumné otázky, hypotézy

Hlavním cílem diplomové práce je analýza vztahu *jedinec:místo* na případu sídliště Solidarita. Výzkum prezentovaný v empirické části práce má charakter případové studie, jejíž cílem bylo zjistit, jaká je identita sídliště Solidarita. Neméně důležitým cílem této práce je také popis pozitivních dopadů integrální antropologie, zohledňující kvalitativní povahy místa ve veškerých urbanistických procesech.

Jako dílčí výzkumné otázky vycházející z teoretického konceptu identity místa byly stanoveny následující:

- Jak vliv má fyzický prostor sídliště Solidarita na identitu místa
- Jaký je vztah rezidentů sídliště Solidarita k místu
- Jaké sociální vztahy se na sídlišti Solidarita utvářejí
- Jaké jsou podoby sídliště Solidarita prostřednictvím vnímání jeho rezidentů

Hypotéza diplomové práce byla zformulována do této podoby:

Architektura a urbanistické plánování ovlivňují vztah jednotlivce k místu. Díky komplexnímu urbanistickému plánování zohledňující lidské měřítko (dostupnost zeleně, veřejný prostor, občanská vybavenost) mají rezidenti Sídlíště Solidarita silnou vazbu k místu.

1.2 Struktura práce

Záměrem bylo vytvoření souvislého textu, který logicky propojuje základní teoretická východiska s provedeným výzkumem. Pro lepší přehlednost a orientaci je práce členěna do třech základních celků – teoretického, metodologického a empirického. Přesto na sebe jednotlivé části průběžně odkazují a vzájemně se doplňují. Jelikož je antropologický výzkum flexibilním procesem (Toušek et. al, 2015), často se stává, že v průběhu výzkumu jsou výzkumné téma a výzkumníkův záběr modifikovány či konkretizovány. Některé teoretické koncepty vyvstaly až ze samotného výzkumu, z toho důvodu jsou zohledněny až v empirické části práce.

Teoretická část nejprve definuje místo a identitu a možné přístupy k jejich studiu. Koncept místa a prostorovosti je multidimenzionální, proto považuji za prospěšné představit vývoj chápání místa z čistě geografického hlediska – prostor kognitivní, stejně tak jako z hlediska fenomenologického – prostor subjektivní. Tyto základní dimenze vyžadují rozdílné přístupy ke studiu prostorovosti, které charakterizují vztah jedince k místu a které jsou zároveň dílčími složkami identity místa. Jsou jimi především koncept Sethy Low *Place attachment* (vazba k místu), Tuanův koncept *Topophilie* (láska k místu) a Lynchovo studium percepčního prostoru pomocí *mentálních map*. Jelikož se empirická část práce týká antropologického studia sídliště, považuji za důležité zmínit oblast sociologie města a Chicagské školy, stejně tak jako roli městského plánování. Samostatná kapitola je věnovaná sídlišti, dobovému kontextu a představení zájmového území, tedy sídliště Solidarita.

Metodologickou část tvoří zdůvodnění volby výzkumného přístupu případové studie, definice vzorku, popis a důvod volby použitých technik sběru dat, deskripce jejich analýzy a stručné zohlednění etiky výzkumu. Jelikož se empirická část této práce snaží postihnout více základních aspektů – pole prostoru, jedince i komunity, využívá různé metody kvalitativního výzkumu. Standardní antropologické metody terénního výzkumu (zúčastněné a nezúčastněné pozorování, polo-strukturované rozhovory) byly doplněny o metodu mentálních map, zkoumající vztah jedince a místa z hlediska environmentální psychologie, historie a prostorové změny byly analyzovány studiem archivních materiálů, především dobového i současného tisku (Časopis Solidarita – Zpravodaj dobrého bydlení, Architektura ČSR, Čtrnáctideník 10. Pražského obvodu Prahy 10), či audiovizuálních záznamů (film Nad hlavou hvězdy, srp a kladivo).

Praktická část práce strukturuje získaná data dle výchozího teoretického konceptu identity místa do základních celků týkajících se *místa, aktérů a procesu*. K jednotlivým částem jsou doplňovány dílčí teoretické koncepty, jako je koncept domova, sousedství, komunity a proces participace, které odkazují na získaná data. Závěry práce přehledně a stručně shrnou získaná data nejen pomocí zvoleného konceptu *identity místa*, ale také dle konceptu *trvale udržitelného rozvoje*, na který práce rovněž průběžně odkazuje. Závěr dále zpětně kriticky zhodnotí silné a slabé stránky provedeného výzkumu a také postupný vývoj pozice výzkumníka.

1.3 Volba tématu a přínosy práce

Místa jsou ovlivněna vnějšími procesy, které modifikují jejich fyzickou i sociální podobu. Vzhledem ke zvyšující se mobilitě a časoprostorové kompresi probíhají tyto procesy nejen na místní, lokální úrovni, ale také na úrovni globální (Vávra, 2010: 471). V nekomplexně řešeném prostoru se staví budovy postrádající *význam*. Ztráta významu následně přináší i ztrátu lokální zkušenosti a vztahu. V globalizujícím se světě tak ztrácí většina míst svou identitu (Vávra, 2010: 471). Místo sice může mít předdefinovaný charakter, často ale postrádá základní předpoklad pro přítomnost identity místa – *vazbu na místo*. Tyto charaktery jsou proto spíše funkcemi, které se průběžně přizpůsobují vnějším globálním požadavkům. Ekonomická funkce míst převažuje nad funkcí sociální, environmentální a často i nad funkcí humánní a místa tak nejsou trvale udržitelná. Rezidenční objekty by měly zajistit především funkci bydlení, která je jednou ze základních lidských potřeb. Bydlení není pouhou fyzickou schránkou či úkrytem. Bydlení dává prostoru význam a charakter, tvoří z něj místo s identitou (Norberg-Schulz, 1981). V existenciálním smyslu je bydlení účelem architektury a městského plánování. Dle Relpha (1976): „*Moderní architektura a urbánní plánování dehumanizují zkušenost z místa a lidské významy míst a jejich identity se oslabují a uniformují, ztrácejí svou výjimečnost*“ (Relph, 1976). Vznikají pak prázdná místa nesoucí pouze ekonomický význam, místa bez identity, takzvaná „nemísta“ (non-places), či „bezmísta“ (placelessness), ve kterých se zdržujeme spíše z nutnosti či náhlé potřeby, která jsou spíše fyzickým úkrytem, než bydlením (Auge, 2011).

Jednou z možností, jak takovým dopadům předejít je zapojení kvalitativních společenskovedních přístupů (zejména antropologických) do městského plánování. Spolupráce mezi antropology, architekty, urbanisty a ekology zajistí komplexnější porozumění současným urbanistickým problémům a předejde produkci „nemíst“. Jedním z

cílů práce je proto i popis pozitivních dopadů integrální antropologie zohledňující kvalitativní povahy místa ve veškerých urbanistických procesech.

Důvodem ke zvolení tohoto tématu byl především osobní zájem o problematiku urbánní antropologie a o otázku zdravého bydlení ve městě zohledňujícího lidské měřítko. Sídliště Solidarita bylo stavěno jako unikátní urbanistický celek inspirovaný skandinávským urbanistickým modelem, který akcentuje hodnoty udržitelného bydlení a kvality života ve městě (zeleň, přístupnost, kolektivita, sousedství). Dalším podstatným důvodem byly výměnné studijní pobyty ve Skandinávii (Švédsko, Dánsko), které mi napomohly rozšířit znalosti týkající se tohoto tématu.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 Místo a identita

Tato práce se zabývá identitou místa, která je podmíněna existencí vztahu člověka a fyzického prostředí. Existují různá pojetí prostorovosti, které je nutné klasifikovat, teoreticky ukotvit a tím rozlišit prostory, ve kterých se odehrává lidský život. V základu definujeme dva prostory – prostor geografický, který je takzvaným prostorem „objektivním“ a prostor kognitivní, nesoucí určitý emociální význam a hodnotu, který považujeme za prostor „subjektivní“. S touto klasifikací prostorů je neodmyslitelně spjata Heideggerova studie prostorovosti *Bytí a čas* (Sein und Zaint, 1927), která se stala teoretickým základem a inspirací mnoha dalších studií. Mezi další důležité přístupy ke studiu prostoru a místa patří *fenomenologie architektury* (1981) norského historika a teoretika architektury Christiana Norberga-Schulze, dále koncept *Topophilia* (1972) – lásky k prostoru od čínsko-amerického humanistického geografa Yi-Fu Tuana, či *mentální prostory* (1960) amerického teoretika environmentálního urbanismu Kevina Lynche. Posledně zmíněné Lynchovo pojetí prostoru je důležité zejména pro praktickou část této práce, jelikož jednou z výzkumných metod je právě Lynchova teorie obrazovosti s užitím mentálních map. Jak uvedl Lynch: „*Pokud chceme porozumět místu jako celku, je třeba ho chápat jako sociální, biologický a fyzický celek*“ (Lynch, 1984: 48). Proto považují alespoň nastínění povah těchto základních konceptů prostorovosti za stěžejní. Tato kapitola nejprve představí pojetí místa jako takového, dále definuje dílčí přístupy k jeho studiu a představí základní teoretický model, který je teoretickým pilířem této práce: identitu místa.

2.1.1 Jak se prostor stane místem

Pojetí prostoru může být různé. Liší se napříč vědeckými obory i disciplínami (geografie, filozofie, psychologie, urbánní antropologie) a je těžké ho jednotně definovat. Thrift (2002: 95) z toho důvodu shrnul definice prostorovosti do čtyř základních konceptů:

- empirický prostor – prostor je chápán jako rámeček, který je tvořen každodenními činnostmi jedinců či skupin,
- ohraničený prostor – systémy složitých spojení, ve kterých se uskutečňují světové transakce a ve kterých probíhají toky zboží, lidí, financí,

- obrazový prostor – image prostoru tvořená představami o prostoru a jeho subjektivním vnímání,
- prostor jako místo – ztělesnění abstraktnějšího pojetí představ o prostoru se všemi jeho charakteristikami.

I když není prostor novým termínem, neexistuje jeho jasná definice. Prostor můžeme rozlišovat dle pole jeho aplikace. Význam prostoru můžeme chápat v kontextu geometrické trojrozměrnosti, v kontextu percepce či v kontextu kvalitativních kategorizací (Norberg-Schulz, 1981: 11). Kvalitativní kategorizace lze v praxi popsat jako vymezení prostorových rozdílů, např. „nahore/dole“, „uvnitř/vně“. Jednotlivými kategoriemi konkrétního prostoru se zabýval například Kevin Lynch, který zavedl pojmy rozlišující prostorové struktury jako je „uzel – cesta – hranice – oblast“ (Lynch: 1960). Těmito prvky vytvořil kategorizaci lidské orientace v prostoru. Mezi jednotlivými strukturami existují vzájemné vztahy, které vytvářejí komplikovanější struktury tvořící komplexní systém, který pomáhá pomocí zažitých principů organizace vytvářet v lidské mysli takzvaný „obraz prostředí“. Dle Lynche dává dobrý obraz prostředí jeho nositeli pocit emocionální jistoty a bezpečí (Lynch, 1960: 4). Uspořádání prvků nazývá Lynch „obrazovostí“, čímž myslí: „*Takový tvar, barvu nebo uspořádání, které usnadňují vytvoření živého, zřetelně rozpoznatelného, jasně strukturovaného a velmi užitečného mentálního obrazu prostředí*“ (Lynch, 1960: 10). Tato prostorová struktura není dle Lynche tvořena pouze fyzickými objekty, ale také jejich *identitou a významem*. Prostor pak označuje jako trojrozměrnou organizaci prvků, které až s pomocí významu vytváří *místo*. Nejobecnějším významem místa je jeho celková atmosféra, kterou Norberg-Schulz (1981) nazývá charakterem nebo identitou. Mimo obecný význam zahrnuje charakter i konkrétní formy a podstaty složek. Vyjadřuje povahu, historii a zkušenost, ale také vnější vlivy spojené s funkcí času, tj. mění se s ročním obdobím, se světelnými podmínkami.

Místo je v této práci chápáno jako konkrétní součást prostoru, která je tvořena (a zároveň od samotného prostoru vyhraněna) připsáním subjektivních *významů* a která je aktivována *interakcí* s člověkem. Konkrétní prostor má původ v místě, nikoliv v prostoru. Konkrétní prostor vzniká tehdy, vymezuje-li se vůči svému okolí. Mezi základní charakteristiky konkrétního prostoru patří jeho vztah k vnitřku a vnějšku, jeho směr, rytmus a blízkost (Norberg-Schulz, 1981: 185). Prostor je velký, geograficky a emocionálně nerozlišený a místo (významuplný prostor), je jeho malou součástí. Místo je konkrétním

označením prostředí a zároveň integrální součástí existence v prostoru (Norberg-Schulz, 1981: 6). Není abstraktní, je až příliš konkrétní (Tuan, 1974). Je to právě *konkretizace*, která určuje charakter prostředí (identitu), jenž vytváří místo. Je tvořeno naší každodenní zkušeností, praxí a potřebou, která určuje odlišný charakter míst. Místo umožňuje chápat svět jako významuplný. Význam je tedy základní charakteristikou místa. Castree (2003: 167) rozlišuje tři základní významy místa:

- Místo jako lokace – specifický bod na zemském povrchu,
- Sense of place – subjektivní vnímání určitého místa
- Místo jako lokalita – měřítko každodenních aktivit a interakcí.

Dle Relpha tvoří významy míst především množství sociálních aktivit, které se promítají do celého uspořádání prostorů (Relph 1976). Podstata místa je dle Relpha v jeho významech a v jeho jednotné nedefinovatelnosti. Místo je podle něj složitým komplexním celkem propojených vztahů, který nemá hranice, nejde rozbít ani rozdělit. Pokud se tyto vztahy vytrácejí, zaniká charakter (identita) místa, zanikají jeho významy a s tím i místo samotné. Vznikají místa prázdná, tzv. „nemísta“ (non-places) či „bezmísta“ (placelessness), která postrádají specifičnost a charakter určující vztah. Jsou to prostory dehumanizující zkušenost z místa (Relph, 1976), v nichž se zdržujeme spíše z nutnosti či náhlé potřeby, vykazující anonymitu a postrádající emocionální vztah (Augé, 2011). Norberg-Schulz (1981) uváděl ztrátu identity místa v kontextu druhé světové války, kdy byla bytová nouze řešena co nejrychlejší výstavbou bez důkladného plánování. Také nová sídla se dle něj většinou skládají z volně umístěných budov, které sice vykazují jistý řád, ale obvykle nenabízí prožitek z místa. „*Vytratil se vztah ke krajině, k nebi a k zemi a nastala krize prostředí*“ (Norberg-Schulz, 1981: 194). S krizí prostředí pak přichází i krize člověka. Pokud budeme přehlížet konkrétní kvalitativní povahu místa, plánování nepomůže.

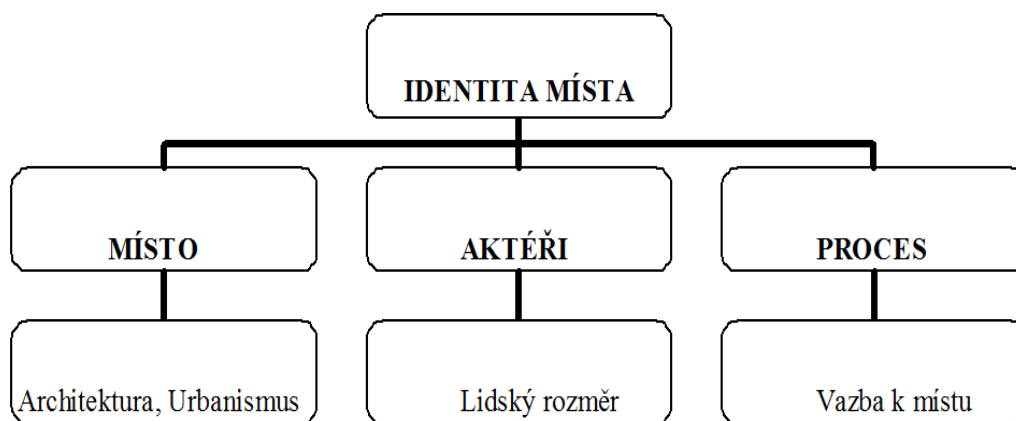
2.2.1 Identita

Místo lze zkoumat z mnoha odlišných hledisek s využitím několika definovaných přístupů a konceptů. Ke studiu jedince a jeho prostředí je v této práci využíván koncept *identity místa*, který svým širokým záběrem umožňuje analýzu místa z několika rovin. Identitu obecně vnímáme jako charakter, který definuje své a tím odlišuje od ostatního. Luhrmann definuje identitu jako „*Psychologicky charakteristickou individualitu, způsob, jak se cítí odlišný či*

podobný jiným lidem“ (Luhmann, 2001: 7154). Koncept identity místa byl vůbec poprvé představen environmentalisty a sociálními psychology Prohanským, Fabianem a Kaminoffem a to jako součást oboru environmentální psychologie, která se zabývala studiem různých forem vztahů s prostředím. Identitu místa definovali jako součást osobní identity člověka, zahrnující vědomosti a pocity vyvinuté skrz každodenní zkušenost prožívanou ve fyzickém prostředí. Identita místa je dle nich tvořena osobními i společnými prožitky, chováním a postoji. Je to výsledný stav komplikovaného a dlouhého procesu identifikace jedince s prostředím, a proto je třeba ji chápat jako entitu vztahovou a kontextuální (Rummers, 1993).

V předchozí kapitole bylo uvedeno, že místo se stává místem až díky významu, který v sobě daný prostor nese. Dle Low (1992) je místo s identitou neoddělitelně spjata a odhalení jejich vzájemného vztahu závisí na porozumění jejich významů a rolí v *sociálním a psychologickém* kontextu našeho života. McMartin (1995) definuje identitu místa jako složitý proces sebeprožívání tvořený osobními konstrukty, významy, historií a mýty. Silná identita místa začíná existovat v případě, že mezi místem a jeho okolím existuje vzájemná významuplná korespondence (Norberg-Schulz, 1981: 180). Dle Prohanskyho, Fabiana a Kaminoffa (1983: 64) je každé fyzické prostředí zároveň prostředím sociálním. Mitchell (2004) uvádí, že kromě psychologického a sociálního prostředí ovlivňují vazbu mezi místem a identitou také *kulturní a politické aspekty* našich životů. Gibas (2007) chápe identitu místa takto: „*Pojem místní identita přibližně vyjadřuje vztah k místu jako k lokálnosti. Lokálnost znamená sousedství a nereflektovanou familiárnost s místem, samozřejmou a prožitou známost široce chápaného místa. Místo jako lokálnost je místo nejen geografické, ale také historické, autobiografické a sociální, je složitým propletením těchto rysů.*“ (Gibas, 2007: 50). Dle Knoxe a Martsonové (2004: 2) je identita vlastností, která se váže k lidem, jejich subjektivním pocitům založených na každodenní zkušenosti a sociálních vztazích.

Z těchto několika definic vyplývá, že identita místa je tvořena z několika dimenzí, které jsou na sobě vzájemně závislé a které na sebe nepřetržitě působí. Následující schéma určuje pojetí identity v této práci, které vychází z teoretického konceptu identity místa Sethy Low (Low, 1991), ale zohledňuje i Gibasovo pojetí (2007).

Graf 1: Identita místa (vlastní graf)

Výše znázorněné schéma tvoří strukturu této práce. Defínuje jednotlivé teoretické okruhy – *místo*, *aktéři*, *proces*, které postupně rozšiřuje a aplikuje do výzkumné části této práce. Je to tedy soubor *procesů a vztahů*, vazeb *jedince či skupin k místu*, historicky, kulturně i sociálně podmíněných.

- Místo

Identitu místa určuje jeho umístění, charakter a celková prostorová konfigurace (Norberg-Schulz, 1981: 179). Uměle vytvořené místo musí vědět čím chce být ve vztahu k přírodnímu prostředí do kterého je zasazené. Na tvorbě identity místa se tedy nejprve podílejí jeho „tvůrci“, tedy architekti a urbanisté.

- Aktéři

Kromě „tvůrců“ místa mají ve formování jeho identity zásadní roli jeho uživatelé (aktéři). Jejich samotná přítomnost a potenciál k osobním, sociálním a prostorovým interakcím vytváří multidimenzionální vztah k místu (place attachment), který zesiluje jeho identitu. Uživateli místa jsou dle Tuana nejen rezidenti, ale i jeho návštěvníci. Jelikož je identita místa úzce spojena s významem místa, její základní charakteristikou právě obsažená esence vnímání a citění místních obyvatel, ale také pocity cizích návštěvníků. Lidský rozměr místa a existence sociálních interakcí (v podobě sousedství či komunity) posilují identitu místa (Tuna, 1972).

- Proces

Dle Duncana (2000) je identita místa vyvářena právě *procesem* ve formě výše zmíněných interakcí. Proces zahrnuje každodenní činnosti a praktiky jedinců, které postupně

vytvářejí ekonomický, sociální a kulturní život společnosti. Do kategorie procesu spadá subjektivní vnímání (perception) a zkušenost (experience) jednotlivce s místem (Tuan, 1974). To zahrnuje přírodní, kulturní i materiální charakter místa.

V závislosti na množství jednotlivých dimenzí, které tvoří charakter místa můžeme rozlišovat identity silné a slabé. Místa se slabou identitou definuje Relph (1976) jako výše zmíněná „bezmísta“ (placelessness), tedy místa uniformní, postrádající specifičnost a charakter určující vztah. Takovými místy jsou například letištní haly či nákupní střediska, výškové budovy, předměstí, aj. Vztah, tedy vazbu k místu ve formě konceptů place attachment (vazba k místu), topophilia (láska k místu), vysvětlí následující kapitoly.

2.2.2 Place attachment – Vazba k místu

Konceptem place attachment (vazba k místu) se intenzivně zabýval především sociální psycholog Irwin Altman společně s urbánní antropoložkou Sethou Low, a i když je na mezinárodní úrovni vcelku rozšířený, v českém prostředí je mu stále věnována malá pozornost. Slovo „attachment“ (vazba, náklonost) vyjadřuje vliv a působnost, slovo „place“ (místo) se zaměřuje na prostředí se kterým je člověk emocionálně spjat. V českém překladu je nejvíce užíván termín „vazba k místu“. Zpočátku byl koncept vazby k místu studován zejména na poli filozofie. Jeho fenomenologickou perspektivou se zabývali filozofové Bachelard (1964) a Eliade (1959), kteří studovali podoby chování člověka v jeho prostředí. Téma „místa“ začalo pro mnoho sociálních vědců představovat nejenom novou, samostatnou a nepříliš probádanou kategorii, ale také významnou součást kategorií jiných, úzce souvisejících, jako je studie měst, komunit, rodiny, domova, migrace či životního prostředí (Altman; Low, 1991: 2).

Altman a Low (1991) definovali Place attachment jako: „*Způsob, kterým se člověk váže ke svému prostředí a který tvoří pouto ve formě identity místa*“ (Altman; Low: 1992). Takový typ vztahu a prožitku lze definovat z mnoha různých úhlů pohledu pomocí dílčích indikátorů jako je například pocit sounáležitosti (sense of belonging), pocit zakořeněnosti (rootedness) či láska k místu (topophilia). Všechny tyto a další variace můžeme zařadit do jedné multidimenzionální kategorie, analyzující různé vazby k místu (Place attachment), který je základní charakteristikou identity místa. Place attachment je tvořen mnoha propojenými trajektoriemi, je komplexním systémem, zahrnujícím mnoho neoddělitelných znaků, kvalit, dimenzí a faktorů (Altman; Low, 1992: 3). Mezi jeho základní charakteristiky

patří emoce a pocity vztažené k místu, které jsou jádrem celého konceptu. Proshansky (1983) je rozšiřuje o akci, znalost a chování k místu.

Mezi první studie, týkající se citových vazeb k místu můžeme zařadit Tuanův (1972) filozofický přístup lásky k místu – *topophilia*, jejíž význam bude podrobněji popsán v následující kapitole.

Koncept „Place attachment“ definuje možnosti a způsoby, kterými se člověk váže k danému prostředí a které ovlivňují jeho vnímání, porozumění a prožívání (Low, 1992). Často je tato vazba popisována jako pouto, které si lidé vytvářejí vůči místu, zahrnující citovou složku. Hidalgová a Hernández (2001) kritizují nejednoznačnost a přílišnou obecnost pojmu vazby na místo. Aby byl koncept dostatečně odlišen od jiných, používají termín „afektivní pouto“, čímž jeho významu dodávají emoci či náladu (Hidalgová, Hernández, 2001:274). Podobnou definici používá Shumaker a Taylor (1983: 233), kteří popisují place attachment jako: „*Pozitivní afektivní pouto nebo spojení mezi jedinci a jejich obytným prostředím*“.

Intenzita vazby k místu (stejně jako silná identita místa) je často spojována s veřejným prostorem, s přírodním prostředím a zelení. Stejně jako koncept identity místa pomáhá koncept Place attachment pomoci porozumět tomu kdy, kde a za jakých okolností se lidé cítí být doma. Existuje mnoho typů škál určených k měření konceptu vazby na místo, které jsou různě modifikovány především dle konkrétního oboru, kterého se dotýkají (geografie, environmentální psychologie). Hernández (2014) sjednotil rozmanité přístupy, týkající se konceptu place attachment do třech výchozích přístupů:

1. Place attachment jako jednorozměrný koncept – stojící vedle dalších jednorozměrných konceptů jako je identita místa (Place identity) nebo závislosti na místě (Place dependence).

2. Place attachment jako vícerozměrný koncept – nadřazený konceptům Place identity a Place dependence. Tento přístup obsahuje zohlednění dalších faktorů jako je sociální pouto (social bonds), rodinné pouto (family bonding), přírodní spojení (nature bonding), a další.

3. Place attachment jako podřazený koncept – je součástí konceptů jako je význam místa (sense of place) nebo identita místa.

Tato práce vychází z posledně uvedeného modelu a chápe tedy koncept vazby k místu jako podřízenou, i když zásadní množinu konceptu identity místa. Vedle ní stojí další zásadní a zajímavé pojetí vztahu jedince k místu – Tuanova Topophilia.

2.2.3 Topophilia – Láska k místu

Jaký je náš subjektivní pohled na fyzické prostředí, které nás obklopuje? Jak vnímáme jeho strukturu a dle čeho posuzujeme jeho kvality? Jak ekonomika, životní styl a lidská emocionalita působí na jeho vnější prostředí a vytváří z něj hodnotu samu o sobě? Tyto a další otázky si klade Yi-Fu Tuan (1990), jeden z nejvýznamnějších světových behaviorálních a humanistických geografů, který se (ovlivněn Heideggerem) zabývá vztahy mezi člověkem a jeho prostředím. Tuanovy studie se dotýkají především tzv. enviromentální percepce, tedy vnímání prostředí v kontextu zaujímaných postojů a tvořených hodnot, vztahujících se k určitému místu či prostoru. K usnadnění studia těchto vztahů Tuan zavedl v roce 1974 pojem *Topophilia* – láska k místu (z řeckého topos-místo, a -philia, „láska“). Zavedením tohoto pojmu se chtěl Tuan vymezit od prostoru, který byl do té doby vnímán především jen jako lokace. Jeho záměrem bylo dokázat, že existuje vztah mezi člověkem a jeho fyzickým prostředím, který není pouze materiální, a díky tomuto vztahu přestává být fyzické prostředí prázdné, přestává být pouze prostorem, je nositelem určitého významu a stává se místem. Je to vztah emocionální, spirituální, který odlišuje místo od okolí, které ho obklopuje. Užitečnost tohoto pojmu nachází v jeho širokém pojetí všech lidských citových pout s materiálním prostředím (Tuan, 1990: 93). Topophilii definoval jako silný pocit, význam a vztah k místu, který se často vynořuje spolu s pocitem sounáležitosti a kulturní či sociální identitou mezi lidmi. Topophilia je tedy emoční pouto mezi jedincem a místem, ztotožnění se. Síla tohoto pouta je subjektivní, liší se v intenzitě i v kultuře. Topophilii lze také definovat jako *význam místa*. Pro zdůraznění toho, že topophilie je složitý dynamický proces, který není něčím samozřejmým, přirozeným a automatickým, zavedl Tuan i pojem protikladný a to „zakořeněnost“ (Tuan, 1980). Zakořeněností popisuje stav, kdy je člověk součástí prostoru nevědomě. Neoceňuje tento stav a nenachází ho nijak významným. Dle Tuana mají místa tolik charakterů, kolik ti, kteří se v nich pohybují.

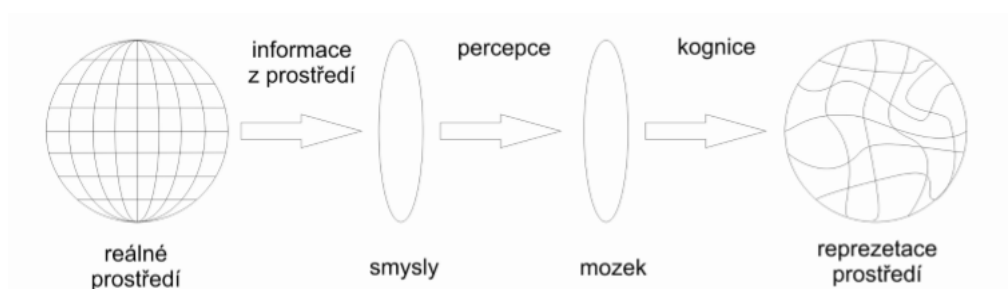
2.2.4 Percepční prostor Kevina Lynche

Každý z nás vnímá své prostředí odlišně. Na selekci okolních vjemů má vliv mnoho faktorů jako je věk, vzdělání, sociální postavení, zkušenosti, či aktuální situace, nálada (Altman;

Low: 1992). Prostředí, které nás obklopuje je neskutečně pestré a je až nemožné, věnovat pozornost všem částem detailní mozaiky. Člověk věnuje pozornost pouze těm aspektům, které pro něj nesou určitý význam. Zajímá se o jiné věci než druhý, orientuje se v prostředí dle jiných prvků než třetí, vytváří si svůj vlastní a jedinečný prostor prostředí, ve kterém se nachází. Kevin Lynch vydal v roce 1960 klíčové dílo *Obraz města*, ve kterém tento jedinečný prostor zkoumal a analyzoval. Lynch se zabýval orientací člověka v prostoru měst a jeho vztahem s prostředím, především se zaměřil na otázku percepce (Lynch, 1960).

Lynch ve své práci rozlišoval dva výchozí pojmy – *percepci* a *kognici* (Lynch, 1960). Percepce charakterizuje různé procesy vnímání, skrz které lidé přijímají informace o jejich okolí. Kognice je způsob, kterým si člověk tyto informace uvědomuje, tedy ukončení procesu vnímání stavem poznání (Lynch, 1960). Ve vztahu k místu je studium percepce a kognice užíváno především k analýze psychologických aspektů organizace, identifikace a vnímání prostoru. Je součástí environmentální psychologie, humanistické geografie a dalších oborů, zabývajících se vztahem člověka a jeho prostředí.

Prostředí bylo tradičně vnímáno jako „kontext lidských aktivit“, jako vnější a fyzická schránka. Percepční prostor je naopak zcela subjektivní prostor jedince, prostor vnímaný, mentálně reprezentovaný. Prostřednictvím smyslů k nám neustále proudí nepřeborné množství informací. Po jejich selekci dochází k jejich rozkódování a uložení do podoby prostorové reprezentace. Ta slouží jedinci k lepší orientaci a k rozhodování našeho pohybu v daném prostředí. Celý tento myšlenkový proces, začínající percepcí, tedy přijímáním prvních nezpracovaných vjemů a informací a končící kognicí neboli vnímáním, je dle Lynche podmíněn smysly, zkušenostmi a vzpomínkami. Způsob, jakým prostředí mentálně reprezentujeme, spolu s subjektivním řešením mentální organizace prostorových informací vytváří určité schéma prostorové reprezentace – *mentální mapu*. Díky ní jsou vjemy strukturované a zpřístupněné.

Obr. 1: Model formování reprezentace prostředí (Golledge, Stimson, 1997: 191)

Mentální mapa je označením pro způsob organizování a ukládání prostorové informace do mapě podobnému vnitřnímu obrazu prostředí. Axelrod (1976) popsal mentální mapu jako systém utváření obrazů a představ o fyzickém světě, který je tvořen specifickými fázemi v podobě percepční a kognitivní mapy. Percepční mapa (perceptual map) je odraz vnějšího světa tvořený jako syntéza smyslových vjemů a zkušeností a je také první fází předcházející vytvoření kognitivní mapy. Kognitivní mapa (cognitive map) je vnitřní reprezentace vnější reality (Zelenka,2008). Mapa neznázorňuje přesnou realitu, ale spíše naši subjektivní představou o realitě, o prostředí. Jedná se o imaginaci geografického prostoru a vyjádřením představ o něm. Označení *mentální mapa* je výsledným obrazem, tedy obecnějším pojmem zastřešující mapu percepční a kognitivní.

Aby mohla být tato mapa analyzována a komparována, přenáší se pomocí kresby do dvojrozměrného vyjádření (Manuál tvorby Lynchovského typu, 2016). Výsledný obraz prostoru (mentální i dvojrozměrný) je produktem mnoha procesů a interakcí mezi fyzickým a mentálním prostorem člověka. Lynch rozlišoval podobu prostředí dle tří složek – identity, struktury a významu. Identitu charakterizoval jako schopnost rozlišení objektu od ostatního prostředí. Struktura vyjadřovala vztah objektu ke svému okolí. Důležitou složkou je význam objektu, který Lynch popisoval z hlediska jak praktického, tak i emočního, vždy ale subjektivního (Lynch, 1960). Naše imaginární prostorové schéma si tedy nevytváříme pouze dle hmotných objektů a hranic z kterých se prostředí skládá. Dle Lynche je každý subjektivní percepční prostor vytvářen dvěma rovinami: 1.fyzickou-prostorovou, 2.psycho-sociální. Prostorová rovina vyjadřuje předpoklad fyzického kontaktu s prostředím, bez nějž bychom o něm nedokázali uvažovat. Psycho-sociální je ovlivňována subjektivním vnímáním jedince, citlivostí jeho smyslových receptorů, sociálně či kulturně podmíněnou sensitivitou (Manuál tvorby Lynchovského typu, 2016). Zásadní mírou k vytváření mentálního obrazu prostoru přispívají i jednotlivé události, aktuální pocity, paměť společně se vzpomínkami. Percepční mapa se tvoří postupně, pomocí vnějších podnětů a zkušeností, které se v našem mozku přeměňují na kódy tvořící soubor informací (Zelenka, 2008). Pomocí těchto uložených kódů si tak nevědomky vytvoříme naši mentální mapu, určité schéma, které nám pomáhá se v prostoru orientovat. Tuan (1990) upozorňoval na nepřesnost pojmu mentální mapa, který může být v určitém kontextu zavádějící. Prostorová zkušenost může být totiž zaznamenána v několika formách a mentální mapou se může stát trasa, bod, prvek, ale také schéma vyjadřující náladu, pocit nebo vzpomínku. Do mentální mapy tedy neukládáme pouze souřadnice fyzického prostoru, ale také emocionální vazby, které vůči prostoru máme.

Teprve kombinace těchto vztahů jsou dle Lynche základním předpokladem pro tvorbu obrazu města.

2.2 Existenciální prostor a fenomenologie architektury

Výše zmíněné koncepty charakterizující vztah jedince k prostoru byly ovlivněny fenomenologickým pojetím prostorovosti. Hlavní výzkumnou entitou této práce je sídliště Solidarita a jeho rezidenti. Z toho důvodu je třeba představit hlavní myšlenku fenomenologického přístupu v architektuře.

Fenomenologie architektury se zabývá místy, která jsou tvořena syntézou přírodních i umělých prvků. Uměle tvořená místa, tedy místa tvořená člověkem, mají vždy těsný vztah ke svému okolí. Důležitou součástí fenomenologie architektury jsou také struktury a morfologie míst, které spoluvytváří jejich identitu. Sídla neposuzujeme pouze dle jejich vnější struktury, tedy vztahem s jejich bezprostředním okolím, ale také dle struktury vnitřní, která vzniká jedině v koordinaci s vnějšími vztahy. Aby se prostor stal místem, aby umožnil orientaci a identifikaci člověka, musí být v souladu s jeho vnějším okolím. V praxi je to právě úloha městského plánování a architektury, jejímž cílem by mělo být vytváření soběstačných jednotek, které ovšem dohromady spoluvytvářejí funkční komplex, nenarušují okolní prostředí a podporují vytvoření pouta mezi jedincem a prostředím, čímž zesilují identitu místa.

Emočnímu poutu mezi člověkem a prostředím se zcela zásadně věnoval Martin Heidegger. Hlavní myšlenkou Heideggerových úvah, týkající se prostoru, je jeho rozlišování na matematicko-fyzikální prostor, který lze měřit exaktně pomocí fyzikálních veličin. Tento prostor je abstraktní. Druhým prostorem, který Heidegger (1972) definuje je prostor prožívaný. Prostor, který je součástí našich každodenních zkušeností, prostor relativní a zcela subjektivní. Prostor, který obsahuje význam, což z něj dělá integrální součást reálného, přirozeného světa. Právě tento prožívaný prostor, který je určen základními vztahy mezi člověkem a jeho prostředím, je studován v této práci.

Heidegger (1972) studoval vztah mezi existenciálním prostorem a architekturou. V ideálním případě by dle něj měly být synonymy, tedy architektura jako forma bydlení by měla být formou existenciálního prostoru. Pokud uvažujeme *existenciální prostředí* a *bydlení* jako synonyma a víme, že bydlení je v existenciálním smyslu účelem architektury, člověk dle Heideggera bydlí tehdy, pokud vnímá své prostředí jako významuplné. Samotné

bydlení má tedy mnohem větší smysl, než pouhý úkryt (Norberg-Schulz, 1981). Dle Heideggera vyjadřuje bydlení celkový vztah člověka k místu. V tomto kontextu také jako první rozlišuje pojmy „prostor“ a „místo“, popsané v první kapitole. Bydlení, zbaveno existenciálního smyslu, by bylo pouhým *prostorem*, pouhou fyzickou schránkou, úkrytem. Ovšem bydlení, naplněno smyslem, životem, stává se *místem* v pravém slova smyslu. Uvažujeme-li bydlení jako prostor s jasně definovaným smyslem, s charakterem života, nabývá tak podoby *místa*. Pokud člověk bydlí, je zasazen do prostoru, se kterým automaticky vyvstává určitý charakter prostředí. Norberg-Schulz (2000) místo zmíněného „smyslu“ či „charakteru“ užívá termín *genius loci*.

Studiem lingvistických vztahů slova „bydlení“ došel Heidegger (1971) k závěru, že bydlení znamená být v míru na chráněném místě, prožít souznění člověka a jeho prostředí. Bydlení je způsobem, jakým je člověk na zemi, jakým člověk vůbec je. Aby byl člověk schopen bydlet (nalézt oporu pro svou existenci), musí být schopen se v prostoru orientovat. Prostorová orientace ovšem k vytvoření existenciální povahy bydlení nestačí. Místem mohu procházet, aniž bych k němu přináležel, aniž by se v něm cítil „doma“. Z toho důvodu existuje vedle schopnosti orientace nezávisle druhá, pravděpodobně důležitější schopnost – identifikace s daným prostředím. Právě *identifikací se s prostředím*, nabývá prostor charakteru a stává se místem. Orientace a identifikace sice dokáží fungovat odděleně, ovšem k tomu, aby mohl člověk k nějakému místu *patřit*, je nutné zajištění rozvinutí obou těchto funkcí. Identifikaci definuje Norberg-Schulz jako formu spřátelení se s prostředím. Dle Veselého: „*Identifikovat se znamená vědět, jaké je určité místo, což je spolu s orientací v místě a prostoru základním předpokladem pro to, aby mohl člověk zakoušet místo jako významuplné; tj. aby pro něj mohlo být existenciální oporou.*“ (Veselý, 2014: 26).

Architektura není jen disciplínou tvořící fyzické prostředí člověka. Architekturu je nutno vnímat v existenciálním kontextu, jelikož jejím cílem je „zviditelňování genia loci“ a vytváření míst naplněných významy, a teprve tak pomáhat člověku bydlet (Norberg-Schulz, 1981: 5). Základní počin architektury je v pochopení poslání místa, v definování jeho funkce a významu, ve vytvoření jeho identity. Dle Norberga-Schulze (2010) je důležité umět se vymezit od posuzování existenciální dimenze dle sociálně-ekonomických podmínek. Ty jsou sice podstatné, tvoří však jádro existenciální dimenze. Tvoří pouze jeho okraj, rám, který sice na celek působí a dokáže ho formovat, neovlivní však jeho vnitřní existenciální humánní podstatu a význam.

2.3 Město, místo, člověk

2.3.1 Antropologické pojetí místa v urbanismu

Tato kapitola se snaží nastínit problematičnost vztahu architektury, městského plánování a lidského subjektu. Při jakémkoli zásahu do prostoru se musíme zabývat jeho přesahem a komplexností. Jednotlivé prvky musí být posuzovány v kontextu celistvosti prostoru. Pouze osobní zkušeností, kterou získáme střetem s každodenností, dokážeme pochopit charakter, identitu nebo význam místa či situace.

Městské plánování a architektura jsou dnes považovány za technické disciplíny, které se řídí pragmatickou zkušeností a vědeckým poznáním. Společností jsou vnímány jako vedlejší výsledek stavební produkce bezejmenných developerů. Na jedné straně jsou rozhodujícími kritérii proveditelnosti především politické, ekonomické a technologické síly a tlaky. Na místo jádra je veřejný prostor pojímán jako vedlejší produkt urbánní struktury. Architektura postrádá výraz a identitu. Obklopují nás nová sídla bez významu, smyslu, funkce a identity, sídla nerespektující současný apel trvale udržitelného rozvoje. Na druhé straně stojí zkušenost každodenní, sdílená, zasahující do vztahů, přátelství a veškerých kvalit našich životů, zkušenost subjektivní – lidská. Architektura a urbanismus by měly zahrnovat obě tyto roviny – ryze konstruktivisticky racionalistické, přesto definované lidskou zkušeností a kulturní pamětí. Na architekturu a na celé městské plánování by se mělo nahlížet jako na humanitní, spíše než technické disciplíny (Veselý Smyslem a podstatou městského plánování by mělo být vytvoření dobrého prostředí pro život člověka. *„Situovat náš život v konkrétním místě a vytvářet vhodné podmínky pro naši existenci a koexistenci, nejen s jinými lidmi, ale také s danými přírodními podmínkami a kulturními okolnostmi. Dovednosti, techniky a technologie jsou jen prostředkem, který nám pomáhá naplňovat tento účel a cíl.“* (Veselý, 2013: 9)

Urbanizací se dle Musila (1967) mění způsoby života a vztahy mezi globální společností, skupinami i jednotlivci. Urbánní plánování je proto komplikovaný, mnohostranný společenský proces, jehož jednotlivé dopady ovlivňují celou strukturu a organizaci společnosti. Tyto dopady jsou variacemi sociologických, urbanistických, technických, prostorových, hospodářských, ekologických a psychologických proměn. Společenské aktivity v prostoru zahrnují všechny typy komunikace mezi lidmi a vyžadují přítomnost jiných lidí. Pokud v prostoru existuje aktivní život, současně se objevují sociální

interakce. Přítomnost a formu tohoto kontaktu zcela zásadně ovlivňuje urbanistické plánování a architektura.

Přesto, že je v posledních letech lidské měřítko opět aktivní součástí současného městského plánování, na mnoha místech stále dochází k vytěsňování společenského života z městského prostoru (Gehl, 2000: 26). Právě jedinec a společenství je přitom podstatou fungování zdravého města, a proto je třeba je neustále studovat.

2.3.2 Urbánní antropologie

Antropologie města patří mezi vědní obory, které se zabývají otázkou interakce lidské společnosti a prostoru, která je tématem této diplomové práce. Na problematiku identity místa můžeme nahlížet jako na součást této disciplíny, z toho důvodu je třeba stručně nastínit jednotlivé souvislosti a představit úlohu tohoto oboru. Obecná antropologie je vědní disciplínou zabývající se minulostí či přítomností lidstva, naukou o člověku. Studuje kultury a různé způsoby života lidských populací (Low, 2005). Předmětem antropologie byla nejprve kultura preliterárních společností. Antropologové později rozšířili spektrum výzkumů také na studium moderních společností. Novou tematickou oblastí se stala i urbánní antropologie (antropologie města).

Antropologie města zkoumá přeměny městské společnosti v důsledku probíhajících procesů (urbanizace, industrializace). Prostředím či předmětem výzkumu je tedy město či jeho součást. Proces a výsledek sběru dat v rámci terénního výzkumu se označuje jako etnografie. Cílem etnografického výzkumu je především snaha porozumět zkoumané sociální entitě (městu, čtvrti, komunitě) a přiblížit se smyslu, který svému jednání připisují samotní aktéři, tj. zprostředkovat emickou perspektivu jedince (Toušek et al, 2015).

Antropologie města se začala rozvíjet v průběhu 40.let 20.století. Zásadně byla ovlivněna sociologií, zejména Chicagskou školou urbánní sociologie a jejím ekologickým přístupem ke zkoumání města zohledňující vztah mezi lidmi, jejich chováním a prostředím. Rozdíl mezi sociologickým a antropologickým studijním přístupem je zejména ve velikosti zkoumaného vzorku a v použitých výzkumných metodách. Sociologie se obvykle zabývá větším populačním vzorkem, antropologický výzkum je založen na menší zkoumané jednotce, kterou studuje do hloubky (Low, 2005). Obě disciplíny se ale mnohdy překrývají a doplňují.

2.3.3 Sociologie města: Chicagská škola a ekologie města

Sociologie města je jednou z oborových disciplín sociologie, která se zabývá městem jako sociálně prostorovou organizací lidských společenství a procesy jejich vytváření. Petrussek a kol. (1966: 1627) shrnují rozsah této disciplíny do čtyř sub-oborů. Sociologie města se zabývá sociální morfologií měst, správou městských institucí, studiem skupin/jedinců žijících ve městě a sémiotickým aspektem městského prostředí. Téma této práce se týká především dvou posledně zmíněných oblastí zájmu sociologie města. Sémiotické hledisko prostorovosti umožňuje lépe porozumět vztahu mezi místy a jedinci v nich přítomných. Dle Schmeidlera: „*Předměty a jejich uspořádání v prostoru jsou mimo jiné soustavou znaků, které jsou lidmi vnímány a interpretovány, a právě jako soustava znaků regulují a stabilizují lidské jednání.*“ (Schmeidler, 2001: 13). Zmíněná produkce a prostorové uspořádání jsou úlohou architektonické a urbanistické tvorby. Ta je zároveň spojena se sociální oblastí, kterou reprezentují uživatelé prostoru, rovněž s jejich okolím, tedy i se sociologií města. Teoretickým východiskem sémiotického hlediska této práce je koncept prostorovosti a mentálních map Kevina Lynche (1960), který je představen v samostatné kapitole.

V Čechách se sociologie města rozvíjela s rostoucím procesem urbanizace, probíhajícím až po první světové válce. V mezinárodním měřítku vznikala samotný obor urbánní sociologie zejména v druhé polovině 19. století, v době, kdy západoevropské země zažívaly období industrializace a s ním spojené procesy formování měst. Během dvacátých let následujícího století se sociologie města formovala také v dynamicky rozvíjejících se Spojených státech. Ke studiu města rozlišovala sociologie několik přístupů. Studie americké urbánní sociologie reagovaly na sociální aspekty urbanizace a migrace obyvatelstva zformováním empirického, ekologického přístupu studia města.

Vzhledem k tématu této práce bude využit přístup antropologický, který vychází ze stálé vzájemnosti, reciprocit, probíhající skrze kontakt jedince a prostředí. Je také vhodné zmínit ekologický model urbánních studií, který dle Musila (1984: 15) klade důraz na nerozlučný vztah mezi jedincem a skupinami na straně jedné a jejich prostředím na straně druhé. V analýze sociálně prostorových vztahů „jedinec:prostředí“ byl ekologický přístup sociologické a antropologické teorie poprvé použit na chicagské univerzitě ve dvacátých letech dvacátého století (Patočka, 2006: 5). Bohatá výzkumná aktivita Chicagské školy

(sociologické urbánní teorie, případové studie městských obvodů) byla tehdy považována za ojedinělou výzkumnou aktivitu a stala se základem sociální a humánní ekologie. Město bylo nejprve zkoumáno jako objekt sociologického výzkumu, jako forma komunity. Komunita byla v tomto smyslu definována jako: „*Prostorově organizované obyvatelstvo, jehož příslušníci žijí ve vzájemné závislosti a symbióze*“ (Patočka, 2006: 11). Dle představitelů Chicagské školy komunitu definovali ne jedinci, ale vztahy mezi nimi a vztahy ke společně sdílenému teritoriu. Perspektiva sociální ekologie se objevuje především v roli prostoru a jeho vlastností na utváření sociálních systémů (Patočka, 2006). Těžiště humánní ekologie se postupně přesouvá spíše na člověka a jeho aktivity a stává se komplexním výzkumem souvislostí mezi prostředím a jedincem. Tématu této práce je nejbližší perspektiva lidská, tedy přístup humánní ekologie.

Antropologové i sociologové Chicagské školy využívají přístup vizualizace empirických dat, nejčastěji ve formě map. Chicagská škola sleduje prostorové a sociální vzorce, a jejich charakteristiky a faktory proměny na daném území. Městské prostředí lze detailně mapovat díky práci v terénu. V souvislosti s chicagskou školou bude ve výzkumu zahrnutá tzv. etnometodologie (v podobě zkoumání každodenních sociálních interakcí v prostoru), která se snaží: „*Zmapovat kulturní výkon zkoumaného společenství a hledá, jak je lidé pozorované skupiny vytvářejí a reprodukuji.*“ (Garfinkel, 2002).

Přesto, že je přetrvávající odkaz Chicagské školy dodnes častou inspirací pro výzkum městského prostředí, lokalit, čtvrtí a sousedství, byla a je Chicagská škola kritizována za nedemokratické pojetí a dominantního urbanistického postavení. Tento přístup je definován jako takzvaný racionální komplexní model (The Rational Comprehensive Model) a je založen na takzvaném přístupu „ze shora“, podporujícího urbanistu či architekta jako odborníka a vylučujícího jedince (jako uživatele či občana) z plánovacích procesů. V 60. letech proto vznikl nový přístup v plánování, tzv. obhájcovský model urbanismu (The Advocacy Planning Model), který plánování vnímal jako čistě politický proces, hledající kompromis mezi občanským a expertním sektorem. I tento model byl kritizován, zejména pro nedostatek participativní činnosti při rozhodovacích procesech, týkajících se prostoru. Teoretici se tedy soustředili na implikaci participačních mechanismů do veškerých urbanistických procesů. Urbanisté by dle tohoto konceptu měli zůstat v pozici expertů, do samotného rozhodovacího procesu by ale měla být zahrnuta i veřejnost. Na tento model nakonec navázal model tzv. spravedlivého urbanismu (The Equity Planning Model), založeného na demokratické diskuzi a participaci obyvatel (Sandercocková, 2003).

Participace je důležitou složkou veškerých urbanistických procesů, zahrnujících nejen procesy budoucího plánování, tedy „o městě“, ale především procesy aktuálně probíhající „ve městě“, procesy lokální – sociální, psychologické i emocionální, tvořící identitu místa. Jelikož je participace založena na aktivním přístupu občanů, dotýká se mimo jiné i otázek ekologických.

2.4 Sídliště

Velký sociologický slovník definuje sídliště jako: „*Seskupení budov, převážně obytného charakteru, případně místo hromadného osídlení.*“ (Petrušek a spol., 1996). Musil považuje sídliště za: „*Poměrně velké nové obytné celky, postavené podle určité jednotné koncepce a s použitím převážně jedné stavební technologie, případně s použitím převážně jednoho stavebně typizovaného objektu.*“ (Musil, 1985: 49). Uvedené definice charakterizují architektonickou podobu výstavby. Jakákoliv výstavba tvoří nejen prostorovou strukturu města, ale také s ní spjatou strukturu lidskou a sociální. Sídliště charakterizuje prostor, který je dlouhodobě obýván lidmi. Hrůza (1977) uvádí, že pojem sídliště je v obecném povědomí spojován s novými obytnými vícepodlažními celky, které se většinou nachází na okraji měst a vesnic. V odborném urbanistickém pojetí ovšem sídliště představuje: „*Jednotlivé uzavřené sídelní útvary trvalých obydlí*“ (Hrůza, 1977: 243). Sídliště tedy nemusí být nutně tvořeno vysoko-podlažními panelovými domy, ale třeba zástavbou nízkých řadových domů.

Výstavba sídlišť probíhala v různých zemích s různou intenzitou a v odlišné podobě urbanistických celků. V západních zemích se sídliště začala stavět téměř ihned po druhé světové válce. Výstavba typických sídlišť výškových panelových domů probíhala nejintenzivněji v šedesátých letech dvacátého století. Tuto hromadnou výstavbu panelových sídlišť Musil (1985) nazývá urbánní revolucí. Východní Evropa (včetně Československa) zamýšlela výstavbu panelových sídlišť jako řešení bytové nouze různých sociálních skupin se zachováním sociální rozmanitosti. Zadražilová (2013) připisuje poválečné období masivní výstavby především tzv. „baby boomu“ tedy potřeby nových bytů pro rodiny střední vrstvy s dětmi. Koncem šedesátých let se byty postupně stávaly domovem sociálně slabších vrstev či etnických menšin, což vedlo k sociální stratifikaci a postupnému vytvoření negativních stereotypů a předsudků o sídlištích, které se uchovaly dodnes. Pod pojmem sídliště si tak většina lidí vybaví pouze vysoko-podlažní panelové domy, které byly dlouho negativně vnímány jako „přežitek doby minulé“, jako „králíkárný“ či „vyprázdňená místa“

(Veselý, 2014). Sídliště ale také odráží významné urbanistické a architektonické principy dané doby a měla by jim být věnována větší pozornost.

V současnosti se objevuje nový zájem veřejných politik o dlouho zanedbávaná sídliště. Vznikla programová zaměření jako *Program na podporu oprav bytových domů* a *Program na podporu regenerace panelových sídlišť*, která se snaží o stanovení kritérií pro výběr sídlišť vhodných k revitalizaci. Začala se převážně oceňovat ekologická pozitiva sídlišť, například v podobě možnosti lepšího řešení odpadového hospodářství díky větším objemům odpadu a dostupnějšímu třídění, a se sídlišti spojená výsadba zeleně ve městech. Jedním z pozitiv sídlišť je jejich schopnost dosáhnout vyvážené a smíšené sociální struktury. Sídliště lze vnímat jako propojený organismus, který na rozdíl od forem komunitního bydlení v pravém slova smyslu, zachovává a respektuje anonymitu, ale přitom stále udržuje a sdružuje jednotlivé prvky v komplexním celku.

Přístup k sídlištím se tedy proměňuje mezi odbornou i laickou veřejností. Paušální odsudky a negativní stereotypy začínají být vnímány v širších souvislostech než v přímočarém zavrnutí socialistické výstavby. Sídliště se stala předmětem studia mnoha oborů a je jasné, že nejsou pouhým odkazem minulosti, ale v mnohých případech také inspirací do budoucnosti. Mnohá sídliště vykazují potenciál kvalitního bydlení a jejich velká část může díky vhodným zásahům vytvořit dobře identifikovatelnou prostorovou strukturu, která dokáže podpořit mezilidský kontakt a vytvořit vztah a příslušnost k místu. Právě identifikace s místem je v péči o něj a v jeho budoucím rozvoji zcela zásadní.

Mezi negativní aspekty sídlišť rezidenti obvykle uvádějí přílišnou anonymitu, uniformnost a neosobnost, které způsobují nesnadnou identifikaci s místem. Ta je posilována nejen časovým faktorem, tedy dobou na sídlišti strávenou, ale celou složitě propletenou strukturou faktorů čistě prostorových, sociálních a emocionálních, získávaných skrze každodenní osobní zkušenost. Jestliže člověk bydlí, je umístěn v prostoru a zároveň vystaven určitému charakteru prostředí. Pokud rezidenční výstavba postrádá charakter domova, identifikace s místem je oslabena a jakékoliv další vazby a interakce v prostoru vznikají jen stěží. Zabránit tomu je úlohou architektury a městského plánování. „*Tradiční urbanismus, jeho rozmanitost a sousedství různých uživatelů, velké funkční bohatství a odpovídající rozměry stavebních ploch jsou nástroji, bez kterých společnost stojící na individuální odpovědnosti, podnikavosti a volné soutěži nemůže vytvářet skutečná civilizovaná města a vesnice.*“ (Krier, 2001: 76).

Jak by tedy mělo vypadat optimální sídliště? Walter Gropius, architekt a zakladatel nejvýznamnější avantgardní školy Bauhausu, definoval optimální sídliště jako: „*Sídelní strukturu, která aplikuje myšlenky obytného útvaru s dopravou vedenou po jeho obvodě, s bohatou vnitřní zelení a s objekty občanské vybavenosti a pěšími trasami*“ (Hrůza, 1977: 243). Předmětem této práce je sídliště Solidarita, první poválečné sídliště v Československu, které může být za optimální sídliště považováno. Toto sídliště je důkazem kvalitního plánování s ohledem na funkci a na lidský rozměr a je sídlištěm naprosto atypickým. Nejen svou ojedinělou architektonickou formou, ale spíše detailní a komplexně identifikovatelnou prostorovou strukturou, která poskytuje prostor pro kvalitní bydlení, podporuje mezilidské vztahy a tvoří silnou identitu místa. Následující kapitoly stručně nastíní architektonickou povahu funkcionalismu a dobový kontext vzniku tohoto sídliště.

2.4.1 Zásady moderního urbanismu: Athénská Charta

Po druhé světové válce se v Československu začala stavět sídliště kopírující model mezinárodní levicově orientované meziválečné avantgardy. Omezení stavební činnosti kvůli hospodářské krizi 30.let a kvůli následné válce se promítlo do architektonického stylu. Nástrojem k dosažení cíle rychlé a levné výstavby velkého množství bytů se stal funkcionalismus (Zadražilová, 2013: 24). Funkcionalismus odrážel charakter doby v co největším zjednodušení v podobě téměř jednostranného respektování účelu stavby, která měla z provozního hlediska sloužit svému určení. Estetická stránka budovy nebyla prvořadá, jelikož teoretici funkcionalismu předpokládali, že architektonicky dobře řešená budova působí kvůli své účelnosti sama o sobě esteticky. „*Funkcionalismus dospěl pomocí analýzy funkčních problémů k takové organizaci stavebnictví, která bude vycházet z principů racionality a účelnosti: pomocí bezozdobné a funkcí determinované estetiky*“ (Zadražilová: 2013: 24).

Teorie funkcionalismu byla definována v roce 1928 v důsledku založení Mezinárodního kongresu moderní architektury CIAM (Congrès internationaux d'architecture moderne). Dokument, který sjednotil představy Le Corbusiera, W. Gropia a švýcarského teoretika S.Gideona, kladl důraz na standardizaci stavebních prvků a zprůměrnění stavebnictví a definoval tři základní funkce urbanismu: bydlení, práci a oddech. V roce 1933 se v Athénách uskutečnil kongres, jehož tématem bylo Funkční město. Výsledným dokumentem byla tzv. Zjištění, v současnosti známá jako Athénská charta. Athénská charta redefinovala pravidla moderního urbanismu a odmítla způsob výstavby

tradičních měst, která byla založena na smíšení funkcí. Charta vycházela z předpokladu lidských potřeb, které aplikovala do urbanismu. Současný člověk dle ní potřebuje zdraví, hygienu, slunce a zeleň. Život člověka ve městě byl Chartou definován pomocí čtyř základních struktur – bydlení, práce, odpočinku a zábavy (Hrůza; Zajíc, 1996). V roce 1998 byla vypracována Nová Aténská Charta, která odstranila strukturální nedostatky Charty předešlé a její pozornost ještě více směřovala na člověka. „*Hlavní ideou je rozvoj měst jako kombinace různých společenských sil a aktivit klíčových aktérů včetně občanů. Je třeba vytvořit nový rámec plánování měst, který by vyhověl kulturním a sociálním potřebám současné a budoucí generace*“ (Nová Athénská Charta, 1998). V roce 2002 byla Charta opět revidována Evropskou radou urbanistů. Následující principy považují za nejdůležitější zásady plánování měst. Mimo zachování funkcí ekonomických a politických apelují totiž na implikaci lidského měřítka a společenské rovnováhy do urbanistických procesů. Tímto, a důrazem na život budoucích generací, v sobě nesou principy udržitelného rozvoje.

„Bezohlednost soukromých zájmů vede k porušení rovnováhy mezi růstem ekonomických sil na jedné straně a slabostí správní kontroly i bezmocností společenského spolupůsobení na straně druhé“ (Athénská Charta, Závěry: 73).

„Tento nebezpečný rozpor klade dnes jednu z nejdůležitějších otázek: Jak legálním způsobem ovládnout hospodaření s pozemky, nutnými pro harmonické vyrovnaní životních potřeb jednotlivce se společnými požadavky?“ (Athénská Charta, Závěry, 94).

„Pro architekta, který se tímto způsobem zabývá urbanistickými úkoly, bude základním východiskem lidské měřítko“ (Athénská Charta, Závěry, 87).

2.4.2 Le Corbusier

Za nejvýznamnějšího představitele funkcionalismu je považován švýcarský architekt, teoretik Le Corbusier. Svou architektonickou činností a specifickým myšlením zásadně ovlivnil urbanismus a architekturu první poloviny 20. století. Funkcionalismus chápal jako komplexní zjednodušení prostoru. „*Zásada mít jednu myšlenku, jednu koncepci, jeden program – to je to, co je zapotřebí.*“ (Le Corbusier, 1925: 48). Le Corbusier ve svých návrzích zdůrazňoval jednoduchou geometrii, proporci a především účelnost. Důraz kladl na dostatečnou přítomnost zeleně, volných prostranství, parků a zahrad, stejně jako na optimální oslunění. To vše s ohledem na provozní ekonomii. Le Corbusier svým funkcionalistickým myšlením ovlivnil především západoevropské země (Veselý, 1974).

Tehdejší Československo bylo ovlivněno zejména východními architektonickými styly, přesto se několik funkcionalistických staveb postavilo. Značné funkcionalistické prvky v sobě nese i Sídliště Solidarita.

2.4.3 Dobový kontext – poválečná situace v Československu

Padesátá léta by se v důsledku druhé světové války daly popsat jako léta velké bytové nouze. Architekt Stanislav Semerád ve svém příspěvku otištěném v Časopise Architektura ČSR v roce 1951 označil toto období za „*Improvizaci v urbanismu, nerespektování architektonického dědictví a období ztráty ideového cíle*“ (Semerád, 1951). Poválečná situace padesátých let nebyla jednoduchá nikde v Evropě, ani v tehdejším Československu. Na jedné straně značné škody na nemovitostech v podobě zničení 250 000 bytových jednotek (z toho 41 000 v Praze), na straně druhé vidina lepší pracovní příležitosti i vyšší kvality života a masivní přesuny obyvatel z venkovských čtvrtí do měst. V období 1945-1950 opustil přibližně každý čtvrtý Čech svůj domov a přestěhoval se do města (Zarecor, 2011: 27). Největší krize byla proto v akutním nedostatku bytových jednotek. Množství rodin bydlelo v hygienicky závadných bytech s nedostatečným technickým a zdravotním vybavením (Solidarita, sv.I., 1946). Mimo veškeré technické závady byly bytové jednotky navíc většinou přelidněné. Poválečné Československo se s těmito důsledky druhé světové války muselo rychle vyrovnat a čelilo nezbytnému úkolu – vytvořit takový model bydlení, který by dokázal uspokojit potřeby co nejširší vrstvy lidí a zároveň byl rychle realizovatelný a ekonomicky přijatelný. Řešení se hledalo ve výstavbě levných, provozně snadno zvládnutelných kapacit na bydlení. Tím vznikl zela nový přístup k architektuře a stavitelství, přístup funkcionalistický.

V roce 1945 byl stavební průmysl znárodněn a komise Ústřední rady odborů (jehož členy byli také architekti) vytvořila socialistický projekční sektor. Státní financování kolektivní projekce i výstavby bylo zásadním předpokladem pro dosažení architektonických a urbanistických cílů v podobě městské obnovy. Společně s připojením Svazu socialistických architektů byl téhož roku založen Blok architektonických pokrokových spolků – BAPS (Solidarita, sv.I., 1946). BAPS řešil veškeré otázky týkající se vytvoření bytových strategií a standardů, prefabrikace, ekonomických aspektů, sociálních kvalit včetně vztahu člověka s přírodním prostředím. Celý proces byl problematizován nejen nedostatkem materiálu, ale také kvalifikovaných pracovníků.

V roce 1946 přijala vláda na návrh KSČ Dvouletý hospodářský plán (neboli dvouletku) na obnovu a rekonstrukci Československa po druhé světové válce. Cílem byl především rozvoj průmyslu a nastartování ekonomiky státu pro období následujících dvou let, tedy 1947-1948. Jedním z cílů dvouletky bylo postavení 125.000 nových bytových jednotek (Zarecor, 2011: 38) Architekti rychle rozeznali svou nenahraditelnou pozici v budoucím rozvoji socialistické ekonomiky a společnosti. Téhož roku byla stanovena stavební komise, která se zabývala finanční, organizační, technickou i bytovou oblastí poválečné krize. Technický výbor vytvořil standardy pro bytové jednotky a stavební praxe. Oddělení „konstrukcí a materiálů“ spravoval architekt Karel Pilát. Oddělení „sociologického a statistického průzkumu“ bylo vedeno architektem Jiřím Štursou, který byl zastáncem Teigeho konceptu „vědeckého funkcionalismu“ z období třicátých let devatenáctého století (Zarecor, 2001: 72).

Výstavba nových bytových jednotek byla důležitá nejen pro restartování ekonomiky státu, byla také vyjádřením symbolických hodnot daného režimu. Architekti byli brzy zahrnuti do debat o smyslu a podobě socialistického bydlení v Československu. Podle rétoriky komunistické strany, ale i z důvodu poválečné sociální nejistoty měla být tehdejší architektura zformována patriotismu, nacionalismu, tradice a lidských hodnot (Kulič, 2014: 70). Tato politická situace si později vyžádala sjednocení veškeré projektové činnosti pod společný a zastřešující státní projekt. Od roku 1948 pak probíhala obnova poválečné Prahy pod vedením jednoho projekčního ústavu – Stavoprojektu. Stavoprojekt, který sdružil drtivou většinu architektů, byl tehdy světově největší státní projekční organizací (Nový, 1973: 483). Aby mohl být plán dvouletky splněn, museli architekti navrhnout nové modely domů, které by zajistily dostatečný počet bytových jednotek při co nejmenší technické i ekonomické náročnosti. Jako takové se ukázaly být návrhy architekta Štursy, který v návaznosti na předválečný funkcionalismus vyprojektoval do té doby v Československu nevyskytující se typ rodinných domů v řadách, takzvaných „Dvouletkových domů“ (Zarecor, 2011: 39). Druhým významným architektem, který ve svých projektech uplatnil inspiraci funkcionalistickým směrem byl architekt Karel Storch. Storchova tvorba byla silně ovlivněna častými návštěvami Skandinávie (Stockolmu, Kodaně a Helsinek) a studiem tamější tradiční architektury řadových domů. Storch, inspirován skandinávskou architekturou tvrdil, že přesně takovýto model bytové výstavby poválečné Československo potřebuje. Storch ovšem kritizoval absolutně funkcionalistický architektonický směr, který se soustředil na co největší zúžení bytových funkcí a jejich následné sjednocení do jednoho

malého prostoru (základní potřeba ložnice a koupelny a eliminace kuchyně a dalších obývacích prostor), kterým se vydaly ostatní evropské země jako například Německo. Storch věřil, že symbolem bytové kultury je rozdělení co nejvíce funkcí mezi všechny místnosti a tím vytvoření příjemného a kvalitního prostorového komplexu, tedy vytvoření bydlení uspokojující potřeby člověka a poskytující pohodu, přesto bydlení ve skromných podmínkách, finančně nenáročné (Zarecor, 2011: 43).

2.4.4 Sídliště Solidarita – představení výzkumného terénu

Pro stavbu nových bytových objektů v období dvouletého plánu bylo v Praze určeno 10 stavebních obvodů. Jedním z nich bylo Bečvářovo pole ve Strašnicích. Na tomto území o rozloze 30 hektarů vymezeném Jiráskovou alejí a ulicemi Bečvářova, Černokostelecká, Úvalská, bylo rozhodnuto o stavbě nového sídliště. V roce 1945 bylo založeno obecně prospěšné družstvo Solidarita, které mělo na starost realizaci sídlištní výstavby. Po tomto družstvu bylo sídliště také pojmenováno. Nakonec se k němu připojila i další družstva (bytová družstva, průmyslové závody a národní podniky), která potřebovala postavit byty pro své zaměstnance (Zarecor, 2011).

Pro své urbanistické prvenství je Sídliště Solidarita někdy nazýváno proto-sídlištěm. Jak uvádí Musil, první sídliště byla jiná, jelikož tehdejší architektonická filozofie socialistického realismu apelovala na tzv. místní historické motivy a na lokálnost. Oproti dnešním sídlištím, které vycházejí z tzv. modernismu, měly tyto sídlištní formy jednu velkou přednost. Byly to uzavřené bloky, které vytvářely prostory významně intimnější (Musil, 2009). Domy prvních pražských sídlišť svou výškou respektovaly lidské měřítko a městské části si proto pořád zachovávaly tzv. humanizační funkci. Architekti Františkem Jech, Karel Storch a Hanuš Majer se při plánování sídliště Solidarita inspirovali skandinávským přístupem. Společně s důkladným urbanistickým plánováním se snažili o respektování krásy přírody a zesílení jejího účinku na člověka. Proto byl kladen velký důraz na blokovou zeleň.

Sídliště bylo postavené v letech 1946-1948 a vycházelo z funkcionalistického směru založeného na typizaci a prefabrikaci, přesto respektující lidské měřítko a architektonicky, ale především urbanisticky poskytující nadstandardní kvalitu života. Solidarita je dokladem menšího, ale v mnoha ohledech účelovějšího bytového projektu, snažícího se o vytvoření funkční, sociálně-prostorové platformy, za použití ekonomicky úsporných elementů. Sídliště odrážející prvotní proces transformace industrializace bydlení, je dnes dokladem o

funkčnosti urbanisticky i ekonomicky úsporné stavby, založené na principech kolektivnosti a vzájemné participace.

Obzvláště v posledních letech se sídliště Solidarita v pražských Strašnicích začalo spojovat se statusem vysoké kvality životního prostředí a dle mého názoru, by se mohlo spojovat i s problematikou udržitelného bydlení ve městě. V roce 2007 zadal Útvar rozvoje hlavního města Prahy vypracování územně analytického podkladu na téma *Cenné a pozoruhodné urbanistické soubory z hlediska urbanistického vývoje, založení, architektury a kompozice*. Vybrané byly lokality nespádající pod památkovou ochranu, které byly identifikovány jako „cenné“. Charakteristické hodnoty prokazující cennost byly stanoveny jako celkové kompoziční hodnoty, dílčí kompoziční či architektonické hodnoty nebo cennost místa z historického či vývojového hlediska. Sídliště Solidarita bylo jedním z vybraných cenných území. Solidarita je definována jako příklad funkcionalistického urbanismu lidského měřítká, který si díky své jedinečnosti zaslouží určitou formu památkové ochrany. „Alespoň pro vybranou skupinu typických objektů by se měl najít způsob zachování původního architektonického působení.“ (Hexner, Zajíc, 2007).

3 METODOLOGIE

Teoretická část této práce přinesla přehled shrnutí dosavadních poznatků týkajících se místa, identity, územního plánování a sídlištní architektury.

Studium konceptu identity místa a vazby na místo se v posledních letech bohužel omezilo na rozvoj kvantitativních měřících nástrojů a psychometrických aplikací na úkor teorie (Lewicka, 2010a). I přes to, že kvantitativní metody mají při studiu této problematiky dlouhodobější tradici a jsou využívány častěji, druhá část této práce se pokusí o studium konceptu identity místa za použití kvalitativního výzkumného přístupu.

Již proběhlé výzkumy, jejichž předmětem bylo sídliště Solidarita byly doposud pouze kvantitativního charakteru. Za výzkum považuji empirickou část bakalářské práce Kateřiny Barešové (2015), která pomocí dotazníkového šetření zkoumala kvalitu parku na Solidaritě. Na sídlišti Solidarita probíhaly také četné průzkumy projektu radnice Prahy 10 Moje stopa¹, které byly prováděny pomocí dotazníkového šetření participativního systému D21. Vzhledem k velkému množství otázek sugestivního typu ale zpochybňuji jejich výzkumnou validitu. Musím také zmínit knihu Barbory Špičákové *Sídliště Solidarita* (2014), která přináší ucelený pohled na historii sídliště Solidarita, zároveň odkazuje na mnoho zajímavých archivních materiálů, které byly pro mou práci velmi přínosné. Kniha také obsahuje několik rozhovorů s místními obyvateli, které ovšem také nebyly prováděny se záměrem výzkumného charakteru.

3.1 Případová studie

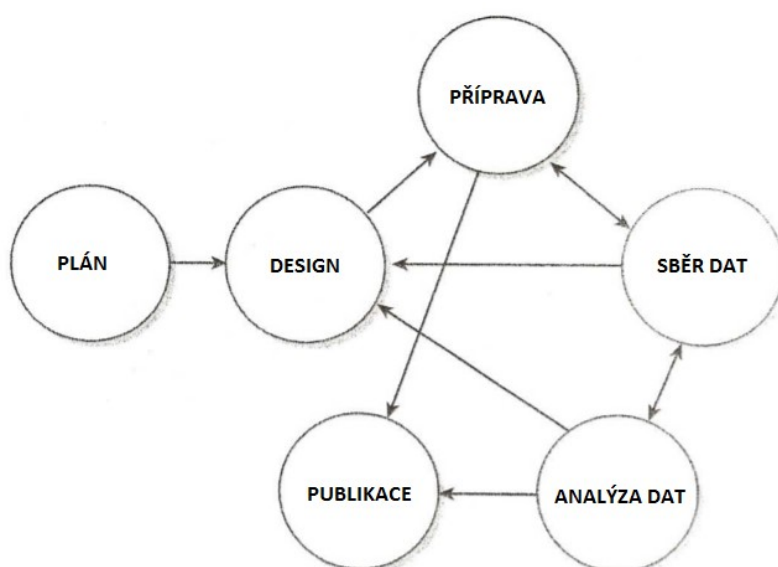
Jádrem kvalitativního výzkumu je člověk v prostředí jeho každodennosti. Základním cílem kvalitativního výzkumu je pomocí detailní studie interpretativních paradigmat porozumět dané sociální situaci. Za jeden z nejrozšířenějších typů kvalitativního výzkumu bývá považována případová studie (Milovský, 2006). Jednotkou případové studie je *případ*, jako zastřešují označení pro konkrétní předmět zkoumání. Případem rozumíme jednu konkrétní entitu, tedy osobu, skupinu, komunitu, situaci, problém, postup či proces v jejich skutečném kontextu (Yin, 2009: 237). Případová studie by měla být v našem výzkumu zvolena tehdy, chceme-li jeden případ studovat intenzivně, ve skutečném kontextu, se všemi jeho

¹ Projekt Moje stopa bude detailněji popsán v následujících kapitolách.

souvislostmi. V rámci jednoho případu pak studujeme například sociální vztahy, události, způsoby fungování, aj. To nám umožní důsledné porozumění zkoumané entity, pochopení fenoménu či vytvoření nové teorie. Případová studie je tedy výzkumným přístupem, ne výzkumnou metodou. Jelikož jsem se rozhodla sledovat konkrétní a geograficky jasně ohraničenou lokalitu – sídliště Solidarita, kterou jsem chtěla zkoumat z několika perspektiv, na doporučení vedoucího své práce jsem shledala výzkumný přístup případové studie za nejvhodnější. Za prostředí výzkumu jsem tedy určila sídliště Solidarita jako unikátní urbanistický celek, uplatňující principy trvale udržitelného rozvoje, předmětem výzkumu jeho rezidenty a jejich vztah s prostředím.

Existuje několik typů případové studie, definovaných počtem zkoumaných případů, způsobem sledování a funkcí. Dle těchto kritérií je tato případová studie studií jedno-případovou (individuální), studií dlouhodobou, deskriptivní a exploratorní.

Pro dosažení co nejlepších výsledků případové studie doporučuje Yin (2009: 1) dodržení určitého postupu, přičemž apeluje na to, že výzkumný proces případové studie by neměl být postupem lineárním, tedy jednotlivým postupováním základními fázemi: plánem, projektem, přípravou sběru dat, sběrem dat, analýzou, publikací výsledků. Pro zvýšení kvality výzkumu doporučuje Yin (2009) udržovat mezi jednotlivými fázemi neustále se opakující interakce, což zajistí komplexitu celého výzkumu.

Graf 2: Fáze výzkumu (Yin, 2009: 1) vlastní překlad

Jako každý jiný typ výzkumu začíná i případová studie určením zkoumaného fenoménu a identifikací výzkumných otázek. V další fázi bychom měli zkoumaný fenomén zúžit a určit jeho obsah a hranice.

Před samotným výzkumem je třeba vybraný fenomén teoreticky ohraničit a nalézt tak teoretická východiska související se studovaným jevem. Podstatná je rešerše relevantní literatury, která nám poskytne lepší orientaci v problematice a pevnější základ pro provedení výzkumu. Obzvláště u výzkumné metody případové studie je z důvodu jejího komplexního záměru samotný výběr zdrojů procesem velmi obtížným. I když výzkumník nevstupuje do zcela nového tématu, při rešerši se setká s velkým množstvím teorií vztahující se ke zkoumané problematice. Většinou není možné nashromáždit, přečíst a použít veškerou literaturu, proto je žádoucí provedení selekce. Morse a Fieldová (1995: 46) doporučují v takovém případě provést kritickou analýzu předchozích výzkumů a následný selektivní výběr pro vlastní práci. Tento postup jsem zvolila i během svého výzkumu. Nejprve jsem si prostudovala již provedené výzkumy týkající se předem definovaných tematických kategorií souvisejících s mou prací: 1. identitu místa a vztah jedince a prostředí, 2. urbánní antropologii a sociologii 3. sídliště. Postupně jsem se tak seznamovala s novými teoriemi, které jsem ve své práci buď využít chtěla, nebo pro ni nebyly podstatné. Současné studie, zabývající se místem a prostorem využívají opravdu mnoho rozdílných přístupů, pojetí a definic. Analýzou předchozích výzkumů jsem zjistila, že se v zásadě jedná jen o různé modifikace klasických přístupů Heideggera (1972), Lynche (1960) či Tuana (1972), což efektivně sumarizovalo teoretická východiska této kategorie. Nakonec jsem zvolila multidimenzionální teoretický koncept identity místa (Altman; Low: 1991), který v sobě obsahuje veškeré aspekty mého výzkumu a definuje tak potřebná teoretická východiska.

Jako metodiku výzkumu jsem zvolila spojení různých informačních zdrojů a výzkumných přístupů – terénní průzkum a zúčastněné pozorování, polostrukturované rozhovory, studium a analýzu historických dokumentů. Tímto mixem výzkumných nástrojů jsem se snažila o postih co nejširší škály rozličných charakteristik prostředí sídliště a vztahů v něm probíhajících. Výzkum jsem zaměřila na identifikaci lokality sídliště Solidarita a analýzu faktorů, ovlivňující vztah rezidentů k místu. Hodnotila jsem také souvislost s fyzickým prostředím sídliště a zaměřila se na sledování dopadů urbanistického řešení sídliště na jeho rezidenty a zajímalo mě, jaký je vliv urbanistického řešení sídliště Solidarita, stavěného podle skandinávského modelu řadových domů v bezprostředním kontaktu se zelení a s občanskou vybaveností, na jeho rezidenty.

3.2 Techniky sběru dat

Pro dosažení co největší komplexnosti využívá badatel v případové studii co nejvíce dostupných metod sběru dat (Sedláček, 2014). Případová studie klade důraz na celostní, holistický přístup, který se pomocí různých metod snaží o pochopení jednotlivých částí systému a tím poskytne jeho hlubší porozumění. Veškerá data sesbíraná různými technikami je pak třeba interpretovat společně.

Nejdůležitějším aspektem (a také největším úskalím) sehraává při sběru dat čas, tedy délka a četnost pobytu ve studovaném prostředí. Pokud nebudeme fyzicky přítomni, nezískáme dostatečný počet relevantních dat a výsledkem našeho výzkumu bude plochý vhled do problematiky (Sedláček, 2014: 99).

Ve svém výzkumu jsem využila především metodu polostrukturovaných rozhovorů, zúčastněného pozorování a metodu mentálních map. Další dílčí metoda, která vyvstala v průběhu mého výzkumu zcela neúčelně byla metoda expertních rozhovorů. Jedna z mých respondentek (Bára) je povoláním architektka. Využila jsem tedy příležitosti a provedla dva rozhovory odlišného charakteru – klasický polostrukturovaný rozhovor s rezidentkou sídliště Solidarita a odborný rozhovor s expertem-architektem. Musím také zmínit nevšední pozici vedoucího mé práce PhDr. Ivana Ryndy, který byl nejen školitelem a konzultantem, ale jelikož je sám rezidentem sídliště Solidarita, byl také jedním z informátorů se kterými jsem prováděla neformální rozhovory.

3.2.1 Polostrukturované rozhovory

Polostrukturované rozhovory byly prováděny na základě předem stanovených tematických okruhů vycházejících z definice identity místa, která je zastřešujícím konceptem těchto zkoumaných jevů:

- Místo (Historie sídliště, Změny fyzického prostoru, Architektura, Urbanismus)
- Aktéři (Subjektivní vztah k místu, Sociální vazby na sídlišti)
- Procesy (Využívání veřejného prostoru, Percepce prostoru)

Tyto základní okruhy byly v průběhu rozhovorů rozšiřovány o okruhy doplňující, jako například téma participace ve veřejném dění (projekt Moje Stopa, Sousedské slavnosti, Zažít město jinak).

3.2.2 Expertní rozhovory

Expertní rozhovor je specifická forma rozhovoru, který je veden s kompetentní osobou zabývající se problematikou, která souvisí s předmětem zkoumaného jevu.

Do mého výzkumu jsem zařadila dva expertní rozhovory. Jeden s rezidentkou sídliště architektkou Bárou (anonymizované jméno respondenta) a druhý s historičkou a teoretičkou umění, která je také rezidentkou sídliště a rovněž autorkou knihy o sídlišti Solidarita, Barborou Špičákovou. S Barborou jsem se setkala před samotným začátkem výzkumu. Barbora mi poskytla cenné informace ohledně archivních materiálů o sídlišti Solidarita a upřesnila mi nejasnosti ohledně historických změn v prostoru sídliště. Architektka Bára mě po ukončení klasického rozhovoru pozvala na komentovanou procházku po sídlišti. Popisovala mi architektonická a urbanistická pozitiva sídliště, povedené a nepovedené rekonstrukce a „*selhání stavebního úřadu a neaplikovatelnost stavebního zákona*“.

3.2.3 Zúčastněné a nezúčastněné pozorování

Pozorování je základní etnografickou metodou terénního výzkumu (Dewalt, 1998). Dle míry výzkumníkovy participace se rozlišuje na pozorování nezúčastněné, tedy pasivní pozorování sledované skupiny, či zúčastněné, participační pozorování, při kterém se výzkumník zapojuje do skupiny a je zjevným účastníkem jejich aktivit. Spradley (1980) definuje takzvané stupně participace, které jsou závislé na míře emoční angažovanosti při pozorování. Prvním stupněm je takzvaná „neparticipace“, tedy proces získávání dat skrz studium médií (televize, filmy, noviny) či analýzu předchozích výzkumů a deníků. Tato kategorie nevyžaduje žádnou sociální interakci. Druhou kategorií je „mírná participace“, při které je výzkumník přítomen ve zkoumaném prostoru, ovšem bez aktivní účasti a interakce. Třetím stupněm participace je „aktivní participace“, která vyžaduje častou a intenzivní účast výzkumníka v prostoru a participaci na každodenních aktivitách jeho informátorů. Výzkumník má jedinečnou příležitost rozpoznávat vztahy a pravidla zkoumané entity. Posledním a nejvyšším stupněm participace je dle Spradleyho „kompletní participace“, která nastane ve chvíli, kdy se výzkumník stane součástí komunity, jejím platným a uznávaným členem (Spradley, 1980: 58-62).

Ve svém výzkumu jsem kombinovala výzkumnou metodu nezúčastněného pozorování s pozorováním participativním. Nezúčastněné pozorování v mém případě probíhalo většinou procházením se po terénu a zapisováním poznámek v podobě vjemů,

pocitů a dění kolem sebe. Postupně jsem si vytvořila tři základní trasy/místa, které byly nejlepší výchozí pozicí k pozorování. Tato místa jsem nakonec nazvala jako tzv. dominantní prvky prostoru, rytmizátory či v Lynchově pojetí *uzly*, jelikož jsou producentem dění a společenských aktivit (Lynch, 1960). Na sídlišti Solidarita jsou jimi *centrální park*, *ulice Turnovského* a jednotlivé *předzahrádky řadových domků*. To byly výchozí body prováděného neparticipativního pozorování. Součástí nezúčastněného pozorování bylo i pozorování zprostředkované, tedy pořizování fotografií či videozáznamu.

Velmi důležitou součástí etnografického výzkumu je terénní deník, do kterého výzkumník zaznamenává všechny detaily přítomné jeho pozorování. Poznámky by měly být úplné a pečlivé, měly by reflektovat nejen prostředí a činnost v něm se odehrávající, ale také pocity a úvahy výzkumníka. Podle zápisků v mém terénním deníku jsem první nezúčastněné pozorování na Solidaritě provedla na podzim 18. října 2016 a poslední 5.6.2017. V terénu jsem se tedy pohybovala v rozmezí všech ročních období, což byla dostatečná doba ke studiu vztahů odehrávajících se v prostoru sídliště Solidarita a pro rozvinutí pevnějších vztahů s informátory a získání důvěryhodnější pozice. To ale vyžadovalo častý a intenzivní kontakt se zkoumanou skupinou. Vhodným výzkumným nástrojem, jak toho docílit, je metoda zúčastněného pozorování. Výzkumník se stává součástí denních aktivit, rituálů, interakcí a událostí studované skupiny (Dewalt, 1998: 260). V mém případě tomuto stavu předcházelo několik setkání a rozhovorů s respondenty podobné věkové kategorie, kteří mě postupně začali sami informovat o dění na sídlišti Solidarita a zvat na různé události probíhající v místě sídliště. V průběhu roku jsem se tedy v roli výzkumníka účastnila setkání v podobě *Sousedských slavností* pořádaných rezidenty sídliště, akce *Zažít město jinak* pod záštitou spolku Auto*Mat, veřejného setkání k projektu radnice *10 Moje Stopa*, komentované vycházky pořádanou ve spolupráci s neziskovou nadací Friedrich-Ebert-Stiftung *O budoucnosti sídliště: Sídliště a její sociální dopady* a sousedské akce *Udržitelný piknik*. Tyto události budou podrobněji popsány v kapitole *Participace*.

Dle Spradleyho (1980) je optimální situace výzkumu dosaženo tehdy, když se výzkumník stane součástí zkoumané komunity či jejich každodenních aktivit, tedy když dosáhne stupně „aktivní nebo komplexní participace“.

3.2.4 Mentální mapy

Metoda mentálních map je považována za hodnotný výzkumný nástroj, který obohatí rozměr studované oblasti. Už Malinovski doporučoval rozšířit sebraná data o vizuální dokumentaci, která nejen že obohatí soubory textů, ale mnohdy i dokáže odkrýt skryté souvislosti a poznatky (Dewalt, 1998). Spojením mentálních map s kvalitativně koncipovanými semistrukturovanými rozhovory se jeví jako zdárné především pro studium otázek spojeným s výzkumem vztahu jedince a místa.

Součástí výzkumu této práce je studium konceptu mentálního prostoru z hlediska emocionality. Lynchova metoda byla v empirické části práce použita ve významu map jako emocionálních schémat, jejichž účelem je pomocí vizualizace zachytit citové vztahy k místu spíše než vztahy prostorové. Je nutné brát v potaz, že tato metoda je vizuálním doplněním kvalitativního výzkumu, proto by její výstupy neměly být zpochybňovány. Výsledkem je vizuální výpověď respondenta, která je subjektivní a jedinečná. Její výsledná analýza je vždy interpretací interpretace. Z toho důvodu je nutné každé schéma doplnit o slovní komentář, který podrobněji nastiňuje kontext a důležité momenty procesu tvorby schématu.

V praxi se výzkum mentálních map používá zejména pro pochopení percepce prostředí přítomným jedincem, tedy pro analýzu emické perspektivy prostředí. Prostředí by mělo být pro jeho uživatele především srozumitelné, snadno identifikovatelné a zorientovatelné. Mentální mapy dokáží charakterizovat nejen oblíbená místa, ale i místa problematická. Jsou vhodným výzkumným nástrojem, který pomůže zjistit preference místních lidí kteří se v prostoru denně pohybují a znají ho nejlépe ze všech. Mentální mapy definují, co je ve veřejném prostoru velmi důležité. Dokáží rozpoznat významnost jednotlivých prvků nad druhými, konkrétní prostorové vztahy – tedy identitu místa, kterou je třeba při jakémkoliv zásahu do prostředí respektovat a zachovat.

3.2.5 Průběh rozhovoru

S respondenty jsem se setkávala v prostoru sídliště Solidarita, většinou v místní cukrárně či restauraci, které jsou také častým místem setkávání samotných rezidentů. Někteří z respondentů mě také pozvali k sobě domů. Všichni respondenti souhlasili s nahráváním našeho rozhovoru, což potvrdili podepsáním Informovaného souhlasu.

Po úvodní části (zahrnující představení samotného výzkumu, mé osoby, průběhu rozhovoru a dotázání se na možnost zvukového záznamu společně s podepsáním

Informovaného souhlasu) jsem dotazované požádala, aby nakreslili rychlou a jednoduchou kresbu, mapu sídliště Solidarita. Následně jsem specifikovala, aby nakreslili to, co se jim vybaví, když slyší „sídliště Solidarita“ (*Pokuste se, prosím, nakreslit co Vás napadne, když se řekne Sídliště Solidarita / Pokuste se, prosím, nakreslit to co pro Vás znamená sídliště Solidarita*). Cílem bylo získat co nejrůznější varianty kreseb či mapek sídliště Solidarita, které by znázorňovaly varianty prostorové znalosti (fyzické či emoční). Je nutné si uvědomit, že i když je v průběhu tvorby mentálních map rozhovor už nahráván, samotný proces kresby přináší důležité indicie a data, které ani nahrávka, ani výsledné schéma nezaznamená. Jedním ze způsobů by bylo pořízení audiovizuální nahrávky. Ve svém výzkumu jsem využívala pouze záznam zvukový. Z toho důvodu je nutné výzkumníkovo zvýšení pozornosti a zaznamenávání procesu tvorby kresby. Proto jsem se snažila si průběžně zaznamenávat poznámky především o pořadí kreslených prvků, dynamice kreslení, či váhání. Když respondent kresbu dokončil, požádala jsem ho, aby mi ji stručně popsal. Někteří z respondentů popisovali, co kreslí v samotném průběhu tvorby.

Po ukončení kresby mentální mapy jsem respondenty požádala, zda by se mi stručně představili a popsali mi, jak dlouho žijí na sídlišti Solidarita, co je sem přivedlo a jaký je jejich vztah k místu. Tyto úvodní části rozhovorů jsou přepsány v kapitole *Profily respondentů – vztah k místu*. Přesto, že jsem se pomocí postupného kladení otázek snažila dodržet stejnou strukturu rozhovoru vycházející z předdefinovaných teoretických okruhů identity místa, každý rozhovor byl specifický a odlišný. Některé tematické okruhy byly s rezidenty diskutovány podrobněji, jiné takřka vůbec. Především u respondentů z kategorie C: starousedlíci, polostrukturovaný rozhovor často přecházel do narativního formátu na téma historie sídliště Solidarita. V těchto případech bylo vedení rozhovoru obtížnější, jelikož respondenti se stále vraceli k tématu historie. Rozhovory trvaly v průměru jednu hodinu.

3.3 Vzorek

Kvalitativní výzkum je dlouhým a složitým procesem a vzhledem k jeho subjektivní povaze není nikdy předem jasné, kolik dat budeme muset přesně sebrat a kolikrát se do terénu budeme muset vrátit. Zde je opět zřetelný nelineární charakter případové studie, na který apeloval Yin (2009). U případové studie je důležité sebrat taková data, která nám případ dokáží popsat komplexně, včetně všech jeho souvislostí.

3.3.1 Výběr vzorku

Případová studie staví na různosti pohledů informantů, čímž vede k celistvějšímu a důvěryhodnějšímu pochopení zkoumané entity. Proto je před samotným studiem konkrétního případu nutné definovat kritéria, dle kterých bude vzorek sestaven.

Záměrem výzkumu bylo oslovit co nejširší spektrum respondentů a získat tak komplexní data o životě na sídlišti. Základní linií, která určovala výběr respondentů byla *doba prožitá na sídlišti*. Z tohoto důvodu jsem nechtěla využít náhodného výběru respondentů a vzorek jsem měla předem určený.

Respondenti byli vybíráni na základě definovaných kategorií: 1. Mladí dospělí, 2. Děti starousedlíků (střední generace), 3. Starousedlíci (děti prvních obyvatel sídliště). Díky postupnému rozšiřování vzorku metodou sněhové koule jsem dodatečně vytvořila i kategorii čtvrtou: Nově přistěhovalí. Aby byl vzorek rozmanitý, tyto jednotlivé kategorie byly průběžně modifikovány na základě konkrétní potřeby (pohlaví/vzdělání). Mezi respondenty převažují lidé s dosaženým středním a vyšším vzděláním.

Při výběru respondentů se nakonec osvědčila tzv. metoda sněhové koule (snowballing), tedy průběžného nabalování respondentů. Tato metoda představuje efektivní způsob získávání nových kontaktů na základě postupného nominování ze strany respondentů (Jeřábek, 1993). Výzkumník sdělí prvnímu respondentovi kritéria k nalezení dalších potřebných informátorů a požádá ho o pomoc, přinejlepším o kontakt. Tento proces se opakuje u všech dalších respondentů do té doby, než dojde k tzv. teoretické saturaci, tedy ke stavu, kdy výzkum nepřináší nová data a podstatné informace (Disman, 2000). V případě mého výzkumu měl můj první respondent funkci gatekeepera (Petr). Gatekeeper zastává v kvalitativním výzkumu zásadní roli. Obvykle je to člověk znalý místních poměrů, člověk sociálně aktivní, který se ve zkoumané lokalitě dokáže dobře orientovat, zná velké množství pamětníků a je schopen s nimi zprostředkovat kontakt. Jeho role je ve výzkumu velmi přínosná nejen proto, že výzkumníkovi ušetří čas s hledáním kontaktů a přístupem k dalším respondentům, mimo to je gatekeeper nositelem důvěry, díky čemuž může výzkumník snadněji proniknout do zkoumané komunity.

Z důvodu zachování anonymity respondentů jsem se rozhodla použít fiktivní jména. Pro snadnou identifikaci jmen s definovanou kategorií vzorku jsem si stanovila rozlišující klíč: za fiktivním jménem respondenta budou uvedena písmena A,B,C,D čímž bude zřetelné,

do které skupiny respondent spadá. Písmeno „A“ definuje kategorii první: Mladí dospělý, písmeno „B“ kategorii druhou: Děti starousedlíků a písmeno „C“ kategorii třetí: Starousedlíci a písmeno „D“ čtvrtou kategorii: Nově přistěhovalí. Respondenty kategorii D: Nově přistěhovalí definuji jako rezidenty, kteří se na sídlišti nenarodili ani zde nevyrostli a před nastěhováním k němu neměli žádné citové vazby (přítomnost rodinných příslušníků, přátel). Rozhovory jsem prováděla se třinácti respondenty. Následující kapitola představí jejich vztah k místu z hlediska toho, kdy jak a proč se na sídliště přestěhovali.

A Mladí dospělí	B Děti starousedlíků	C Starousedlíci	D Nově přistěhovalí
Alice	Petr	Eva	Pavel
Anna	Dana	Daniel	Bára
David	Jakub	Tomáš	Radka
		Olga	

Tabulka 1: Respondenti

3.3.2 Profily respondentů – vztah k místu

1. A: Mladí dospělí

Alice

„Narodila jsem se v Praze na Pankráci a tady jsem už osmý rok. Nastěhovala jsem se sem když babička umřela. Zrovna jsme neměli kde bydlet a v tu chvíli (i když smutnou) se to stalo. Táta tady vyrůstal a za babičkou jsme jezdili skoro každý víkend, dá se říct, že jsme tu také vlastně vyrostli. Bylo to naše dětství, a proto jsem k tomuhle místu měla vždy silný vztah a pouto.“

Anna

„Narodila jsem se tady, chodila do školy a teď tu už pár let sama dospívám. Naši ten domeček v řadičce koupili, vím, že to byla úplná náhoda. Bydleli na zahradním městě a chtěli někam víc do klidu, tak to se jim podařilo. Teď už se vlastně přestěhovali na chatu k Liberci, kde jsou většinu roku, ale pořád si myslí, že se sem „na stáří vrátí“ jak říkají. Ale to bude

oříšek, protože já se stěhovat nechci a až budu mít rodinu, určitě tu zůstanu. Tak musíme hledat novou řadičku.“

David

„Já se tady nenarodil, ale jezdil jsem sem za prarodiči. Bylo to jako bychom jezdili z Žižkova za babičkou na chatu do Strašnic. Když babička a děda odešli, naši se rozhodli mi to nechat, i když sem chtěli sami. Teď tu žiju s manželkou a brzy i se synem.“

2. B: Děti starousedlíků

Petr

„Já jsem se tu narodil. Maminka se sem přestěhovala z Michle. V rámci různých podniků a institucí se tu stavěli domečky. Naše domečky jsou ministerské. Tatínek se o to přihlásil a jelikož měl dvě děti tak měl na byt nárok a vybrali ho. Odstěhoval jsem se jen v době studií a potom jsme se s matkou domluvili, že se odstěhuje a já se sem vrátil.“

Dana

„Já jsem svůj dům zdělila po mamince, ta po své mamince, mé babičce, která to tu stavěla v rámci brigády. Narodila jsem se tady a jsem tu vlastně celý život. Až na pár let v mládí opravdu celý život.“

Jakub

„Domeček byl pradědy, který ho dostal. Potom tu žili naši a já jsem se tu narodil společně se sestrou. Když jsme se potom dohadovali, kdo v domečku zůstane, bylo to docela těžké, chtěli jsme samozřejmě oba. Nakonec jsme se dohodli, já jsem zůstal v našem domečku po rodičích a sestra se o pár let později nastěhovala dvě řady za nás. Celou dobu jsme čekali až se něco uvolní k prodeji, což vypadalo nereálně. Je to zacyklení. Když se tu narodíte, už nechcete žít jinde.“

3. C: Starousedlíci

Eva

„Já jsem ten největší patriot. Patriot Solidarity. I když teď už bydlím pár let v Říčanech a domeček jsem nechala dceři, tam jsem doma. Moje maminka byla jednou z úplně prvních nájemnic, tak mám k tomu místu opravdu velice silné pouto. Solidarita je moje dětství, moje rodina, dcera, přátelé, vlastně můj celý život, to je Solidarita.“

Daniel

„Já jsem starší, než Solidarita. Nastěhoval jsem se, když mi byli dva roky. Děda byl legionář a rodiče dostali dům. No a od té doby tu vlastně žiju. A jinak bych teda nešel.“

Tomáš

„Já jsem se tu narodil, já jsem starousedlík. Rok po tom, co se to dostavělo jsem se tu narodil. A taky tady jsem pořád. A rád.“

Olga

„Já jsem se tu narodila, ale do šesti let jsme bydleli v těch vysokých domech. Máma dostala byt z práce, byl jí přidělen. Ono to bylo různý, v 1945 po válce byly jednotlivý řadičky různých družstev. Ve čtyřicátymosmým se to vše znárodnilo a bylo to pod jedním družstvem. My jsem byla ministerská řada, za náma byla Mitaska. A fungovalo to tak, že se na to lidé složili a stavělo se to svépomocí. Začalo se stavět, přišli komouši a udělali z toho národní bytový družstvo. A potom se k tomu dostavovali různé baráky. Výměna bytů byl vždy problém, ale nějakým podivným způsobem se nám podařilo vyměnit byt s řadičkou. A od té doby jsem tady. Odešla jsem jen na šest let, když jsem se vdala, ale když máma zemřela, vrátila jsem se. Nikdy jsme neuvažovali o prodeji. Nedokázala bych bydlet v bytě, v paneláku. To by byl problém. Já se tam necítím. Tohle je kompromis. Je to můj baráček.“

4. D: Nově přistěhovalí

Pavel

„Narodil jsem se v Hradci a přišla jsem za manželkou. Ta tu vyrostla, Ted' tu žijeme asi tak sedm let? Já nevím, no asi sedm. Pamatuji se, že jsem se tu nejdříve hrozně ztrácel. Taky

jsem si asi zprvu neuvědomil ty kvality tohoto místa. Orientuji se. Tohle je teď můj domov, to rozhodně. “

Bára

„Já tu bydlím asi teprve dva roky. Nenarodila jsem se tady. Jsem z Prahy a vyrostla jsem na Novém městě kousek od Prahy. K Solidaritě jsme se dostali celkem náhodou. Bydleli jsme na Vinohradech a hledali jsme místo kde můžeme být zároveň ve městě ale mít k tomu i vlastní zahrádku. To byla vlastně podmínka, mít kus své trávy. Po Černokostelecký a skrz Strašnice jsme jezdili dost často. Já jsem sice tušila že tu jsou nějaké řadovky, ale nevěděla jsem, jak to tu přesně vypadá. Bylo to náhodou, přemýšleli jsme, že si pořídíme dům v Praze, ale bylo to komplikované a celkem drahé a na realitách jsme náhodou narazili na prodej krajního baráčku na Solidaritě. Jeli jsme se sem podívat a okamžitě jsme s rozhodli že tady bydlet budeme. To byla přesně ta varianta, kterou jsme hledali. Až potom jsme se začali více zajímat o místo, o to, kde vlastně žijeme. Já jsem architekt a asi proto ta jiskra přeskočila okamžitě.“

Radka

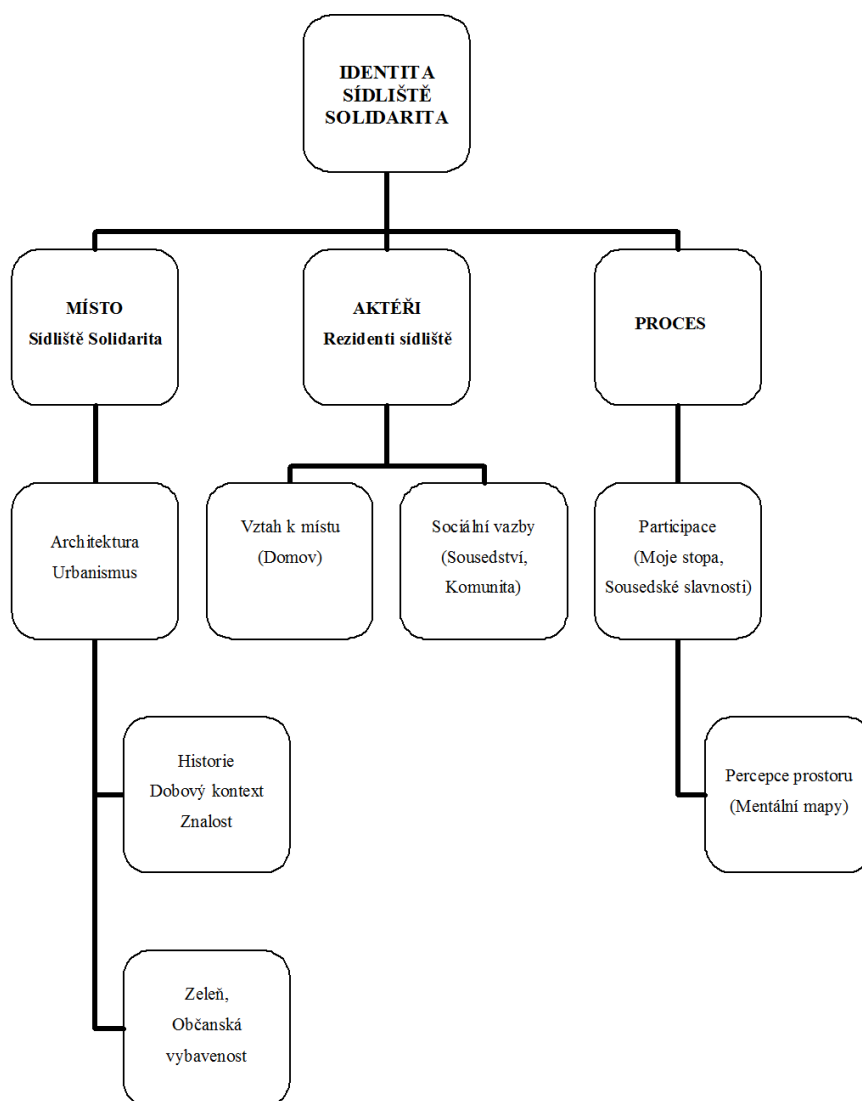
„Já pocházím z Vysočiny z jedné vesnice. Manželovi rodiče bydleli v Praze, tak jsme šli do Prahy. Dostali jsme potom státní byt na Žižkově, kde jsme bydleli patnáct let. Manželovi rodiče bydleli na Skalce, takže jsme kolem Solidarity jezdili autobusem nebo se procházeli pěšky. Já jsem si už od prvního momentu, kdy jsem se ocitla na Solidaritě řekla, že bych tu chtěla bydlet. Potom jsme se přestěhovali na Zahradní město a pořád jsme hledali lepší bydlení. Úplnou náhodou - a já věřím, že to byl spíš osud, mi byl nabídnut byt na Solidaritě. Kvetli muškáty a já jsem zjistila, že je to byt v tom domě, kde jsem vždy chtěla bydlet. Do řadiček to bohužel nevyšlo, ale i tohle byla výhra. Je to vlastně zacyklení. Museli jsme se asi třikrát stěhovat a já jsem nikdy nebyla spokojená. Tohle jsem si vysnila, to jsem si řekla a splnilo se to. Teď tu jsme dvanáct let a je to ta poslední a nejhezčí štace.“

3.4 Analýza získaných dat

Jak již bylo zmíněno, případová studie je procesem nelineárním a interaktivním. Předběžná analýza dat vždy vedla k pochybování o úplnosti a k dalším výzkumným otázkám. Tato „výzkumná cirkulace“ by měla probíhat do té doby, než je badatel se získanými daty zcela spokojen. To ale vyžaduje především dostatek času k dohledávání dat či k provedení dalších

výzkumů. Jelikož byla značná část dat získána formou nahrávaných rozhovorů, bylo třeba provést přepis nahrávek zvukových dat do psané podoby. Přepis jsem prováděla doslovný, nicméně s lehkou úpravou rušivých elementů (přeréků, výplňových slov).

Samotná analýza dat je časově velmi náročná, jelikož data je třeba číst opakovaně. Při kvalitativní analýze je efektivní definování takzvaných kódů, tedy hesel či klíčových slov, které jsou v sebraných datech nejčastěji obsaženy a jsou postupně shlukovány do samostatných kategorie. Tyto kategorie jsem zařazovala do základního schématu Identity místa, který byl předem definovaný třemi základními celky (Místo – Aktéři – Proces). Výsledné kategorie mého výzkumu jsou znázorněny pomocí následujícího schématu. Některé kategorie vnesly do výzkumu nové teoretické perspektivy (domov, komunita), proto jsem považovala za vhodné je teoreticky ukotvit a definovat.

Graf 3: Identita sídliště Solidarita (vlastní graf)

3.4.1 Analýza mentálních map

Jelikož je mentální mapa individuálním a zcela subjektivním vyjádřením jejího autora, bez jeho vysvětlení ji nedokážeme zcela přesně porozumět. Analýza mentální mapy probíhala tedy již v průběhu rozhovoru, když jsem respondentka požádala o její popsání. Mentální mapa je znázornění respondentových představ, emocí, vzpomínek či oblíb, z toho důvodu nelze mentální mapy hodnotit pouze dle jejich obsahu, bez jeho vysvětlení. Lynch (1960) doporučoval při analýze mentálních map vybírat z již definovaných kódů v podobě cest (paths), okrajů/hranic (edges), oblastí (areas), uzlů (nodes) a významných prvků (landmark). Analýzou významných prvků místa se v Teorii kotevních bodů zabývá Golledge (1978). Kotevní body definoval jako prvky, které jsou v místě důležitější než jiné. Jsou jimi známá a často užívaná místa. Při tvorbě mentální mapy jsou to většinou objekty zaznamenané jako první. Kotevní body jsou také většinou znázorněny ve středu mapy nebo jsou jediným symbolem, který respondent nakreslí.

Ne všichni respondenti byli ochotni mentální mapu nakreslit. Především respondenti z kategorie C:Starousedlíci kreslit odmítli. Nakonec jsem získala devět mentálních map, u kterých jsem analyzovala především uzly, významné prvky a kotevní body.

3.5 Etika výzkumu

Etický rámec výzkumu vychází z všeobecně uznávaných etických norem a principů, které definují standardy výzkumníkovy chování a předcházejí tak vzniku konfliktních situací mezi výzkumnou komunitou a společností (MŠMT, 2005). Výzkumný pracovník: „*Přijímá odpovědnost za preciznost a objektivitu jím prováděného výzkumu (včetně studia a rešerše literatury, navrhování a provádění experimentů, pozorování a publikování získaných výsledků) na základě svých odborných znalostí*“ (MŠMT, 2005: 3.1). S dodržováním etiky souvisí určité administrativní náležitosti, jako je souhlas od účastníků výzkumu.

Před zahájením rozhovoru podepsal každý z respondentů informovaný souhlas k audio nahrávce rozhovoru a k následnému použití dat, který ho seznámil s účelem výzkumu, mírou důvěrnosti a jeho právu od výzkumu odstoupit. Z důvodu etických otázek a zajištění bezpečí informantů byl důraz kladen na anonymitu informantů a mlčenlivost výzkumníka ve vztahu k osobním údajům informátora. I přesto, že se ve výzkumu nepracuje s nijak citlivými daty, musí výzkumník data zabezpečit před přístupem neoprávněných osob (MŠMT, 2005).

Jelikož si někteří z respondentů nepřáli vystupovat ve výzkumu pod jejich pravým jménem, rozhodla jsem se pro anonymizaci všech respondentů. Proces, kdy odstraníme konkrétní údaje (např. jméno a příjmení, věk, bydliště, rodinné údaje, atd.) se v odborné literatuře nazývá depersonalizace (Neubauer; Hendrix, 2011). Reálná jména informantů jsem nahradila jmény fiktivními, což zajistilo ochranu identity respondentů a pozornost výzkumu se tak soustředila na podstatu zkoumaného problému.

4 PŘÍPADOVÁ STUDIE SÍDLIŠTĚ SOLIDARITA

4.1 Místo

Tato kapitola popíše urbanistická a architektonická specifika sídliště Solidarita, které jsou v posílení vztahu mezi rezidenty a prostředím sídliště zcela zásadní. Představí inspiraci, podstatu a vývoj architektonických záměrů architektů Solidarity – Jecha a Storcha.

4.1.2 Architektura – Řadové domy jako udržitelná forma bydlení

Sídliště Solidarita bylo stavěno podle vzorů skandinávských sídlišť, které vycházely z funkcionalistické tradice. Podstata tradiční skandinávské architektury je obsažena v důrazu na jejího uživatele. „*Mluvíme o lidech, předtím, než mluvíme o budovách. Výchozím bodem plánování jsou lidé a lidská perspektiva.*“ (Gehl, 2010). Skandinávská architektura je často označována jako *udržitelná*. Podle Ørum-Nilesen (1996) je udržitelná architektura komplexním přístupem, jehož ústředním smyslem by nemělo být jen technické řešení stavby, ale rovněž zajištění „dobrého bydlení“. Udržitelná architektura, kterou nazývá „dobrým bydlením“ by dle něj měla mimo *ochrany přírodních zdrojů* také uspokojit *potřeby jednotlivce i komunity*, měla by podporovat mezilidské vztahy. Měla by poskytnout dobré *v našem obydlí, v naší komunitě i na naší planetě* a podporovat funkční prostor, ve kterém se lidé mohou scházet, jíst, pít a smát se, sdílet, řešit a učit se (Ørum-Nilesen, 1996: 232).

Pro lepší pochopení významu *udržitelného bydlení* je třeba definovat pojem *trvale udržitelný rozvoj*. Zákon o životním prostředí (17/1992 Sb.) definuje v § 6 trvale udržitelný rozvoj jako: „*Rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.*“ Dle této definice je udržitelnost založena na třech pilířích – ekonomickém, environmentálním a sociálním. Rynda (2000) k těmto pilířům přidává čtvrtý – lidský, Rynda definuje trvale udržitelný rozvoj takto: „*Udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických prostředků a technologií uspokojovat lidské potřeby, materiální, kulturní i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů; aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich sociálně-politické instituce a procesy.*“ (Rynda, 2000: 2).

Ørum-Nilesen (1996: 235) definoval elementární princip udržitelného architektury v jeho *podstatě*. Nejvýznamnějším smyslem architektury je bydlení, které se bydlením stává pouze v přítomnosti člověka. Udržitelné bydlení by dle něj mělo splňovat tyto požadavky:

1. Podpora pro aktivity rozmanitých funkcí s využitím adekvátního prostoru, osvětlení, a hluku
2. Zahrada (dvůr nebo balkón) jako esenciální součást prostředí. Ne, že by bez zeleně lidé nemohli žít. Její absencí se ale automaticky snižuje i kvalita života.
3. Podpora subjektivity a podpora sdílení
4. Identita místa a prostoru
5. Přiměřená hustota osídlení
6. Prostor pro různé aktivity uspokojující lidskou potřebu pro komunitu.

Jednou z často stavěných a oblíbených architektonických forem skandinávského bydlení, které podporuje principy udržitelnosti jsou řadové domy. Řadové domy jsou domy jednotného tvaru a půdorysu se společnou obvodovou stěnou s dalšími domy v souvislé řadě.

V České republice je na rozdíl od Skandinávie podíl výstavby řadových domů (nemluvě o řadových zástavbách tvořící celá sídliště) velmi nízký. Řadová zástavba koncentrovaná do sídlištních celků bývá navíc společností negativně vnímána jako jeden ze symbolů socialistické éry. Důvodem je i důsledek převratných společenských změn, který v podobě kulturního a ekonomického izolacionismu zasáhl v různé intenzitě všechny možné městské sítě, stejně tak i oblast osídlení (Patočka, 2006). Studii rodinného a později řadového domu se intenzivně věnoval František Jech, jeden z architektů Solidarity. Ve své architektonické studii *Rodinný dům v kooperativní stavbě (Ekonomisace, simplifikace a industrialisace nízkých staveb)* z roku 1946 popisuje výhody a nevýhody řadových domů a důvody jejich rozšíření.

Zejména v poválečných letech dosáhl velkého rozšíření především rodinný dům a obecně se začal pokládat za ideál bydlení pro rodinu ve městě. Rodinný dům ve městě byl považován za privilegovanou formu bydlení zámožné třídy vlastníků (Jech, 1946: 66). Vzhledem k vysokým stavebním, investičním i provozním nákladům se izolovaný rodinný dům ve městě postupně stával nevhodnou stavební formou. To se výrazně promítlo ve zvýšené preferenci staveb rodinných domů na okrajích měst, které byly jednou z příčin

procesu suburbanizace. Suburbanizace přispívá k narůstající individualizaci, k postupné ztrátě sociálního zázemí a prostorové identifikace (Sýkora, 2003). To má za důsledek rozpad klasické komunity, jako základního stupně sociální organizace společnosti (Patočka: 2006).

Další variantou bydlení ve městě jsou tedy vyšší obytné domy. I přes nesporné ekonomické výhody je Jech nepovažoval za nejvhodnější formu bydlení. Nedostatky bydlení ve vyšších obytných domech spatřoval Jech především v rozdílné orientaci ke slunci, v odtržení patrových bytových jednotek od zahrady či v horizontálním i vertikálním hlukovém znečištění (Jech, 1945: 26). Právě nízký řadový dům za nejvýhodnější způsob bydlení, a to jak z provozního, tak ze zdravotního hlediska a sociálního hlediska. Řadový dům měl: *„Uchovat a spojovat hospodárnost velkého nájemného domu s výhodami bydlení v samostatné jedno-rodinné jednotce.“* (Jech, 1946: 45).

Naopak řadové domy mohou být považovány za ideální formu bydlení ve městě. Řadové domy sídlištní architektury by měly být vnímány jako přijatelný typ bydlení respektující lidské měřítko (Ørum-Nilesen, 1996).

Jednou z hypotéz této práce je, že řadové domy jsou udržitelnou formou architektury respektující lidské měřítko a podporující komunitu. Všichni respondenti popisovali svůj vztah k sídlišti na základě unikátního prostoru, který posiluje sociální vazby. Komunitní charakter řadových domů je jedním z pozitiv, které sídliště Solidarita svým rezidentům poskytuje. Několik respondentů řadové domy popsalo jako *„rodinné“*, čímž upozornili na lidský rozměr sídliště.

Eva: C: *„Ty řadovky i ty činžáky jsou takové rodinné. Tím, jak to není vysokopodlažní uniformní panelák, je to člověku bližší.“*

Olga s Tomášem vysvětlili, proč nebyl Bečvářův pozemek, na kterém bylo sídliště postaveno, zastaven vysoko-podlažními domy.

Olga: C: *Mělo se to prý zbourat, aby se tady postavili paneláky. Ale zachránil nás jíl. Dneska by to asi šlo, postavit tu panelák, ale dříve to nešlo. Ty stromy tu mají taky svůj účel, nejsou jen pro parádu, drží to tu všechno pohromadě.*

Tomáš: C: *Bečvářovo pole, na kterém to pak bylo postavené, bylo neúrodné, a sloužilo jen pro nějakou pastvu. Ostatně když slyšíte Rybníčky, je jasné, že ta krajina byla mokřinná a do vejšky se stavět nedalo. Je to na jílu a proto se stavělo do šířky, ne na výšku. Únostnost*

řady se rozložila a to je naše výhoda. Myslím, že později dost litovali, že to tu zastavěli tímto způsobem, mohly mít 80 bytů místo 20. Ale naštěstí nám to nezbourali. A dobře, že jsme vydrželi.

Žádný z respondentů nevnímá architektonickou formu řadových domů, která podporuje sociální vazby jako nevýhodu. Řadové domy vytvářejí kompromis mezi rodinným domem zajišťujícím potřeby individuálního bydlení a blokovou či panelovou výstavbou ve městě. Oproti anonymitě obsažené jak v rodinných domech, tak ve většině satelitních sídlišť jsou řadové domy založeny na komunitním principu kolektivity

Bára: D : *„Řadovky jsou takovou skromnější variantou bydlení ve svém domečku ve městě a tohle místo je díky tomu dnes vážně lukrativní čtvrť.“*

Bára upozornila na unikátní komplexitu sídliště Solidarita a na důležitost příjemného prostředí a občanské vybavenosti v okolí bydliště: *„V otázce řadovka ano/ne jsem neváhala. Mám jasno v tom, že lokalita je zásadním elementem v kvalitě bydlení a jsem také zastávce toho názoru, že je lepší mít nižší kvalitu samotného domu při vyšší kvalitě prostředí kde dům je. To je pro mě zásadní. Mít luxusní dům ve čtvrti kde nic není, kde není dopravní dostupnost, občanská vybavenost, kde je nedostatek zeleně a nikdy si tam nevytvoříte jakékoliv sociální pouto je bezvýznamné. Tenhle proces jsme nemuseli proto absolvovat, hned jsme věděli, že tohle je ten náš hledaný ideál. Vyhrála to řadovka a nenacházím nevýhody tohoto bydlení. A to ani z pozice odborníka, architekta i rezidenta.“*

Komplexní a jednotný charakter sídliště zmínila i Alice. Stejně jako většina rezidentů popsala sídliště jako jedinečné. Komfort, který přináší vlastní předzahrádky a celková dostupnost zeleně včetně veřejného prostoru a občanské vybavenosti je v současné městské zástavbě nadstandardem. Alice také vyzdvihla lidský rozměr řadových domů oproti vysokým činžákům.

Alice: A: *V těch řadovkách je výjimečnost celého sídliště. Ty dělají hrozně moc příjemného. K tomu přítomnost zeleně a předzahrádky. My neustále koukáme do zeleně. Nejsou tu vysoké domy, což je taky skvělé plus. Hlavně cítím tu jednotnost, je to jakoby ohraničené, má to svou strukturu a řád, který vytváří bezpečí a charakter toho celého místa. Tu jeho jedinečnost. Ono se to těžko vysvětluje, je ve mně hodně pocitů, když nad tím přemýšlím, jen je dokázat přenést do slov. Každopádně jsou veskrze pozitivní. Vnímám to jako komplex, celek.“*

Jakub: B: „*Sídlíště v sobě nějak automaticky nese negativní stereotyp. Ale na tohle „sídlíště“ reagují všichni pozitivně. Když řeknete že žijete na sídlišti, tak to ve společnosti nevzbudí žádné nadšení. Tohle je absolutně rozdílná forma a myslím že řadičky obecně jsou báječným kompromisem“.*

Také Radka, která se na Solidaritu přestěhovala z „*klasického paneláku na Zahrad'áku a z činžáku na Žižkově*“ oceňuje komplexitu a rozmanitost Solidarity.

Radka: D: „*Mám pocit, že když bydlíte na klasickém sídlišti tak přijedete, zalezete domů a konec. Ale tady je pořád na co koukat a mění se to. Je to jedinečné místo. A takové řadičky snad nikde jinde nejsou ne? “*

Jedinečnost řadového domu Jech spatřoval v: „*Uchování všech předností bydlení v samostatné rodinné jednotce, spolu s maximem dosažitelné hospodářské užitečnosti.*“ (Jech, 1946: 10). „*Všechny bytové jednotky řadových domů mají stejné podmínky polohy, prostoru, světla, oslunění, vzduchu a výhledu; jedna od druhé je oddělena nosnou zdí s dostatečnou tloušťkou, vyhovující podmínkám zvukotěsné izolace.*“ (Jech, 1946:38). Dle architekta Ondřeje Starého povznesly Jechovy řadové domy úroveň bydlení. Především díky zdařilé občanské vybavenosti a dostatku zeleně je ocenily zejména rodiny s dětmi. To potvrdila i Alice.

Alice: A: „*Je to skvělé místo pro děti. Mají tu vyžití. Já jsem tedy asi extrém, že skoro nevím kde jsou ,ale vím že někde tady. Většinou v parku. Víím, že tady vždycky někdo je. A dětem tenhle prostor úplně stačí. Pár stromů. Navíc celá ulice Turnovského je takový prostor pro rodičovský dohled. My popijíme víno a děti si hrají v parku, máme je na očích.*“

Pavel popsal sídlíště Solidarita jako *udržitelné*. Požádala jsem ho, aby rozvedl, co si pod tím představuje.

Pavel: *Udržitelné, tím myslím jako trvalé, společnosti prospěšné a v souladu se zelení. Taky pohodlné, kvalitní. Nemusím žít v extra moderním předraženém bytové komplexu s chci žít někde, kde se můžu volně pohybovat, čistě dýchat, kde budu znát své sousedy a kde si mé děti budou moci bezpečně hrát. A to je tady. Dává to smysl? Nevím, jestli je to udržitelné. Je? “*

4.1.3 Prostorová specifika sídliště Solidarita – historie a změny

I přes zdánlivou architektonickou jednotnost se sídliště Solidarita skládá z domů dvojího charakteru – řadových a výškových. Bytové domy se na Solidaritě jsou tvořeny původními prefabrikovanými domy navržených Jechem a rovněž klasickými zděnými domy z padesátých let. Domy navržené Jechem byly unikátní v kombinaci příčných nosných stěn z tvárnic spolu s velkoformátovými betonovými prvky – prefabrikovanými fasádními díly, které po složení tvořily výrazně viditelné spáry, a stropnice. Právě stropnice domů jsou další zajímavostí. Do formy byly vylévány až na místě a jejich atypický vlnitý tvar je dodnes unikátním charakteristickým prvkem interiérů bytových domů sídliště Solidarita. Vlnitým stropem se jiné bytové jednotky již chlubit nemohou. Jednotlivé byty těchto domů dispozičně odpovídaly bytům 3+1 nebo 2+1, větší mají kolem 100 m².

Řadové domky se na Solidaritě vyskytují ve dvou verzích. Převažujícím typem jsou takzvané Jechovy domky. Tyto domky disponují zádveřními prostory se vstupem na toaletu a do kuchyně, koupelnu či komorou, a schodištěm do patra, kde se nacházely komora či koupelna a dvě ložnice. Zadní část přízemí byla navržena pro obývací pokoj s výhledem do zeleně. Šířka těchto domků je 4,5 metrů a jejich nosné zdi jsou zděné, zbytek skladby domu tvoří prefabrikované panely. Druhá a méně častá verze, která byla realizována pouze u 46 domů, se odlišovala nejen v šířce domu, která je 5 metrů, ale i v jednotně použité tradiční zděné technologii a dispoziční. V přízemí domku byla navržena kuchyň s obytným prostorem, koupelna i toaleta, schodiště bylo navrženo kolmo k nosným stěnám a patro přizpůsobeno pouze pro dvě ložnice. Přesto, že byly domky stavěny jako „provizorní“, na dobu svého vzniku zajišťovaly celkem vysoký standard bydlení.

Eva: C: „*Dříve to bylo prezentováno jako ekonomicky úsporné byty pro střední třídu, ale dnes jsou to byty nadstandardní. Zeleň, slunce, přátelé, to tvoří Solidaritu.*“

Daniel: C: „*Bylo to vlastně modelové sídliště. Stavěno jako nouzové byty, jako většina v té době. Bytů bylo vážně málo a musely se postavit rychle. Postupně se ale přišlo na to, že tenhle model zabírá zbytečně příliš velkou plochu a upřednostnila se výstavba vysokopodlažních domů. To je škoda. Ale štěstí pro nás, co tu bydlí. A paradoxně, z nouzových domů je dneska lukrativní bydlení. To díky komplexnímu plánování, to dneska není asi už tolik obvyklé.*“

Mimo detailní plánování celého komplexu sídliště, věnoval Jech zvláštní pozornost také prostorovému řešení interiérů domů. Z úsporného hlediska se snažil o vytvoření interiéru, který „*slučuje bytové funkce diferencovaného organismu*“ (Jech, 1946: 12). V praxi to znamenalo vytvoření jedné větší obytné místnosti, která svým vhodným rozčleněním vytvoří více funkcí (místnost s jídelním a pracovním koutem). „*Nová výstavba bytů podle dvouletého plánu má položit základy k novému, vyššímu bytovému standardu pro nejšířší vrstvy obyvatelstva s většími rodinami.*“ (Storch, 1947: 140).

Mezi atypické vybavení, které v té době nebylo obvyklé, lze určitě zařadit vestavěné šatní skříně a také neobvyklé centrální vytápění. Z hlediska dosažení co největšího pocitu bezpečí jsou ložnice zpravidla umístěny do horního patra a přízemí tak zůstává prostorem pro denní obytné místnosti (kuchyň, obývací místnost).

Olga: C: „*Zajímavý je celkově ten atypický půdorys. Je sice pravda, že pořád běháte nahoru dolů a ty funkce jsou dané. Dole se žije a nahoře spí. Líbí se mi, že je to atypické, že to není panelák.*“

Jech vnímal smysl „bydlení“ v sociálním rázu tohoto pojmu. Cílem jeho projektů bylo tedy zajištění „*bydlení nejšířších vrstev lidových*“ (Jech, 1946: 9). Mimo veškeré technické i sanitární předpoklady měl Jechův projekt nést i sociální a hospodářský význam. Hlavním předpokladem jeho projektů bylo vytvoření vhodného harmonického řešení, které dokáže uspokojit základní požadavky obyvatel a zároveň poskytnout rovnováhu hospodářských vztahů. Úskalím Jechových projektů bylo vytvoření universálního návrhu, který by dokázal i za předpokladu nízkých ekonomických nákladů uspokojit většinu lidských potřeb. Východisko nalézal Jech v prostoru. „*Dům, který má být universální, musí být větší než minimální, plošně a prostorově volnější, tak jako kabát, který má nosit několik lidí.*“ (Jech, 1946: 12). Aby vytvořené typy domů vyhovovaly různým životním zvyklostem a rozdílným stupňům rodiny, je třeba je vytvářet „*ne v minimálním, ale na optimálním průměru požadavků ploště a prostorově funkčních, hygienických a technických, se zřetelem k převládajícímu typu rodiny – domácnosti.*“ (Jech, 1946: 35).

Petr: B: „*Povídá se, že architekti tehdy přemýšleli tak, že dělník potřebuje mít koupelnu dole, aby se umyl hned když přijde z práce. Kdežto ten úředník, intelektuál se ráno probouzí s těžkou hlavou, proto je pro něj lepší mít koupelnu hned vedle ložnice, v patře. Řekl bych, že domečky, které mají koupelnu nahoře jsou lepší, mají i jinak dispozičně řešené interiéry, jinde schody a přístup do sklepa.*“

Dispozice řadových domků se opravdu lišily podle rezidentů, přesněji podle jejich povolání. Mezi zájemci byly totiž převážně dvě skupiny – úředníci a dělníci. Tato skutečnost se již při plánování dispozice interiérů předpokládala a určujícím prvkem bylo proto situování koupelny. Její přízemní umístění umožňovalo lepší odvětrávání, což bylo pro dělníky velmi praktické. I krajní domy byli dispozičně přizpůsobeny určitému typu rodiny: „*V krajních domech jsou buď oba byty o dvou ložnicích, při čemž jeden byt je orientován zčásti k východu nebo západu, nebo jeden z obou bytů je zvětšen o pracovnu. Byty s pracovnami jsou určeny pro duševní pracovníky a také pro rodiny s větším počtem dětí, neboť pracovna může být použito jako třetí ložnice.*“ (Jech, 1946: 35).

Daniel: C: *Ty byty jsou poměrně malé. Domečky jsou vlastně třípokojové byty. Ale tím, jak se to dostalo do osobního vlastnictví, zvětšily se možnosti rekonstrukcí a úprav. Většina si z půdy udělala obytný prostor, někdo si přidělá i sklepy a byty se tím pěkně zvětší.*“

Na řadové domky se vztahuje ustanovení o spoluvlastnictví nemovitosti. Spoluvlastnictví (kondominium) označuje vlastnictví více osob k jedné společné věci zároveň. Jednotlivé pozemky byly od roku 1989 převedeny do vlastnictví osobního, a tak mají rezidenti individuální vlastnické právo, spolu s ním je zavazuje i společné vlastnictví společných prostor řadových domů (střecha, nosné zdi, které jsou pro domy společné). Z hlediska jakýchkoliv stavebních úprav má tedy vlastník povinnost obeznámit a respektovat i další majitele sdíleného domu. K rekonstrukcím by se navíc měli vyjadřovat i památkáři.

Daniel: C: „*Podstatná změna přišla po 89, to nám podle zákona o bytové stavbě vydaly domy zadarmo. Asi za korunu tedy. Dnes je to lukrativní bydlení.*“

Tomáš: C: „*Řadička je forma spoluvlastnictví. Vy vlastníte svou bytovou jednotku, ale střecha a základy jsou společné, pozemek je společný. Na to je zákon – společenský vlastníků je ze zákona a zvolíme výbor který musí mít jednou ročně schůzi. Dokud bylo družstvo, dalo se mluvit za celou Solidaritu.*“

Eva: C: „*Když chcete mít jinou fasádu, musíte to řešit se sousedy a musíte mít souhlas ostatních. Nikdo ale nemá zájem o sousedské spory, tak to většinou projde. Ale já pamatuju, že my zrovna pár konfliktů v řadě měli.*“

Převod pozemků do osobního vlastnictví po roce 1989 byl zásadní změnou v prostoru sídliště. Dřív otevřené, společně sdílené prostory začaly být oplocovány, domy

rekonstruovány, a tím se postupně měnil i charakter sídliště. Některé rekonstrukce nebyly příliš zdařilé, a přesto, že sídliště působí pořád ještě jednotným charakterem, křiklavé fasády jeho kompaktnost výrazně narušují.

Daniel: C: *„K největší změně došlo, když jsme domky dostali do osobního vlastnictví po roce 1989. To jsme se o ně mohli začít pořádně starat. Né, že by to předtím nešlo, ale teď byla volnější ruka, dříve to bylo jako statkové hospodářství. To ale bohužel umožnilo i negativní dopady a nevkusné zásahy.“*

Na nevkusné zásahy do prostoru upozornila i architektka Bára.

Bára:D: *Osobně si myslím, že by měly být nastaveny stejná pravidla, normy ohledně výšky plotu, atd. Zakázat ploty je hloupost ale měly by být ve stejném měřítku. Já mám velký problém s fasádami. Nechala bych to jednotné, a tak jak to bylo. Nemusí být vše stejné, ale měl by existovat rytmus. Shoda na základních prvcích. At klidně má jeden modré a druhý zelené okno, ale vadí mi ta neustálá snaha odlišit se. Nevím, jestli je to českou povahou či postkomunistickým syndromem, ale podle mě to není dobře. Člověk by se měl snažit zapadnout, integrovat se. Tady pozorují opačný přístup.*

Petr: B: *„Až s tím osobním vlastnictvím to začalo dávat smysl. To jsme si mohli vybudovat zadní vchody na zahradu. Dal jsem si tam plot a nikdo už mi nechodil na jablka.“*

Olga: C: *„Za komoušů to bylo tak hnusný sídliště. Šedivý, otřesný, nudný. Když jste trochu vybočovala tak vám to hned někdo zkrouhnu. My jsme dělali sklep a dělali jsme ho načerno, to člověk nemohl nic. Ani ty kytky si tam pomalu vysázet. Ploty to vyřešily.“*

Daniel měl na oplocení jiný názor, než Petr a Olga.

Daniel: C: *Dříve to bylo jako byste se nastěhovala do řecké vesnice. Všechny domy byly otevřené a všichni se navštěvovali. Taková byla doba. Bylo to soudržnější. Ale dělal to mimo to i ten prostor a ty zahrady, pak se dali ploty, a tak nějak se to změnilo.*

Bára: D: *„Je docela dobře vidět rozdíl v řadách které mají domečky v osobním vlastnictví a v těch družstevních společenství vlastníků. Není to pravidlem, ale ty družstevní jsou více jednotné. Památkáři by se měli vyjadřovat ke každé rekonstrukci, ale v praxi to tak není. Občas mě z toho mrazí, ale taky se tu vyskytují lidé, kteří to zdědili a ani si neuvědomují že jsou součástí celku, že ten celek musí respektovat, aby fungoval a narušují ho svou bezohledností. Estetika je v tomto případě vážně důležitá. Je to mimo estetiky i otázka*

bezpečnosti. Nemůžete si jen tak kopat sklepy a říct je to můj pozemek můžu tu dělat co chci. Pořád je to ale jeden dům, jste jeho součástí, a to musíte respektovat. Bylo to stavěné vyloženě pro člověka a díky člověku to samozřejmě degraduje. To je to, co negativně ovlivňuje sousedské vztahy. Ale jak jsem řekla, primární chyba je na vyšší úrovni, chybí nastavení limitů a jakýchkoliv mechanismů“

Jak zmínila Bára, prostorové úpravy a změny na sídlišti někdy vyústí v sousedské spory. Ne všichni obyvatelé se o stavebních úpravách radí a v několika případech neuvážených zásahů došlo i k poškození bezprostředních sousedů. Bára, jako architektka, připisuje největší selhání městu a stavebnímu úřadu, které mají nedostatečně nastavené limity.

Bára: D: „Solidarita je unikát, funkční a udržitelný a očekávala bych, že by měl být dáván za příklad. Je to unikát nejen Prahy ale i České republiky. Tyhle komplexní modely v takovém rozsahu sídliště se už neopakovaly. Přijde mi, že v Čechách panuje takové obecné povědomí, že do toho, co je na mém pozemku nikomu nic není. Ale to není pravda samozřejmě, protože sousední nemovitost má přímý vliv na nemovitost mou. Proto existuje stavební zákon. Ten nám má obecně umožnit abychom mohli žít ve městě civilizovaný a kvalitní život a aby narovnával vztahy mezi vlastníky. V tom vidím selhání stavebního úřadu a neaplikovatelnosti stavebního zákona. Proto existují špatné vztahy mezi sousedy. Za to nemůžou ti sousedé, za to může stavební úřad. Pokud mám jasně daná pravidla, nemůžu se dohadovat. Není co závidět, nemůžu říct ten má to a já můžu mít tamto. Je to logická a jednoduchá věc. Je to základ, který chybí. Zákon má přeci zajistit fungování společnosti a bydlení je jednou ze základní společenských funkcí. Zákon má stanovit řád. Jenže starší, když slyší slovo regulace a omezení tak se jim to spojí s komunisty a nechtějí o tom ani diskutovat. Západní Evropa právě proto funguje. Právě proto tam nacházíte obdobná sídliště, zachovalá, s nenarušujícími prvky. Je to selhání města, státu, ne jednotlivců. Ti jen využívají svého práva logicky.

Pomalu jsem začala objevovat ten smysl, to předčilo veškeré mé očekávání, jak bylo vše do detailu plánované, funkční, komunitní. Co mi vadí je to, že dnes se ten původní zamýšlený duch toho místa vytrácí. Přijde mi, že v jistém slova smyslu umřel nebo umírá. Nejen tím, jak se o to místo město stará – nestará, ale celkově o neudržovanosti a lhostejnosti. Krásným příkladem jsou chodníky mezi řadičkami. Ten prapůvodní koncept je velmi jednoduchý, založen na velké systematickosti, opakujícím se prvku. Když je potřeba

opravit chodník, či udělat nový, je třeba zadat nový projekt, vypracovat ho co nejvíce složitě a následuje složitý proces řešení s městem, který trvá hrozně dlouho. To popírá celou původní filozofii tohoto sídliště, které bylo založeno na jednoduchosti, opakování prvků, efektivnosti a udržitelnosti a tím nabídlo i velmi jednoduchý způsob údržby. Dnes se jde proti tomu a každý chodník musí být řešen zvlášť. Město s tím neumí zacházet, a to mi velmi vadí. Nestarají se o to jako o jeden koncept, o jedno sídliště a nevyužívají toho zjednodušení, naopak si to dělají složitější. Složitější to dělají všem. Místo toho, aby se vypracoval jeden projekt, který by byl aplikovatelný na všechno a kopíroval se. To bylo mé zklamání, že ten původní skvělý nápad byl zahozen.“

Dana: B: „Důležité je, jak je sídliště zachovalé. Až na pár změn v podobě barevných fasád to má pořád svou podobu, jako když tu žila babička. Ona se sem taky pořád ráda vrací. Jen vždy nadává na auta a nepořádek na u kontejnerů.“

Všichni respondenti se i přes drobné výjimky shodli na tom, že čím méně zásadních změn, tím lépe. Samozřejmě je třeba pečovat o veřejný prostor a komunikace, k rekonstrukcím domů a barevným fasádám byli ale všichni respondenti skeptičtí.

Radka: D: „Doufám, že se nezmění nic zásadního. Já osobně veškeré změny velmi těžko nesu. Chtěla bych to jen zachovat, tak jak to je, snažit se nic neměnit. Proč měnit to, co funguje. Ale to víte, že z toho máme strach. Třeba už jen barevné fasády u činžáků mi vadí. Vždyť zeleň a květiny to tu rozsvítí dost, na co ty barvy. Oprava je jasná, ale měla by být vkusná.“

Olga: C: „Ale obecně jsme asi proti jakýmkoliv změnám. Tady je to tolik jedinečné, že jakýkoliv zásah by mohl narušit tu přirozenost a kontinuitu. Dneska se nikdo při stavění nepřemýšlí nad kvalitou života, je to jen otázka peněz. Co my jsme měli přirozeně, tak si dnes ti mladí musí dost draze zaplatit jako nadstandard.“

4.1.4 Občanská vybavenost

Občanské vybavení je vedle bydlení jednou ze základních funkčních složek sídel. Stavební zákon definuje občanskou vybavenost jako: „*Stavby, zařízení a pozemky sloužící například pro vzdělávání a výchovu, sociální služby a péči o rodiny, zdravotní služby, kulturu, veřejnou správu a ochranu obyvatelstva*“ (§ 2 odst. 1 písm. k) bod 3 zákona č. 183/2006 Sb., o

územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). Cílem občanské vybavenosti je rozvoj obslužných funkcí a zvýšení standardu kvality místa a všech služeb, které svým uživatelům poskytuje. Občanská vybavenost sídlišť je ovlivněna přístupem k územnímu plánování. Jak uvedl architekt Gebrian: „*Pokud chceme, aby se sídliště v České republice do budoucna změnila k lepšímu, není potřeba je natírat veselými barvami. Nutné je investovat tak, aby v sídlištích mohli lidé trávit svůj volný čas a nechodit se tam jen vyspat.*“ (Gebrian, 2016). Dle sociologických výzkumů přesto není pochyb o tom, že nedostatečná občanská vybavenost sídlišť tvoří jeden z nejcitlivějších nedostatků současných sídlišť. Tyto nedostatky hrají významnou roli v celkové míře spokojenosti života na sídlišti.

Sídliště Solidarita je ideálním příkladem řešení zástavby jako komplexního, funkčního celku s dostatečnou občanskou vybaveností. V době svého vzniku byla vybavenost sídliště nadstandardní. Architekt František Jech situoval občanskou vybavenost podél centrálního parku ve středu sídliště (dnešní ulice Turnovského). Občanská vybavenost měla podporovat komunitní úroveň funkcionalistického sídliště a zajistit lokální soběstačnost sídliště. Na Solidaritě tak vzniklo dobře zásobené „obchodní centrum“ do kterého jezdili nakupovat i obyvatelé přilehlých sídlišť. Mimo základní obchůdky v ulici Turnovského (masna, pekařství a koloniál) bylo dostupné i zdravotnické zařízení, jesle, mateřská školka a obecná škola J. Fučíka, kulturní dům s restaurací (dnešní Strašnické divadlo), teplárna a prádelna, nedaleké tržiště, Sokol a později i pošta. Vše bylo dostupné v pěší vzdálenosti.

Především starousedlíci vzpomínali na původní podobu ulice Turnovského a její bohatou občanskou vybavenost. Není pochyb o tom, že ulice splňovala svůj účel, tedy podporovala místní komunitu a dokázala zajistit potřeby místních obyvatel.

Eva: C: „*Měli jsme školu, mateřskou školku a také jsme měli první donáškovou službu. Tam jak je dnes Šatlava, tam byl kombinát, buď jsme nakoupili nebo objednali. Dnes se to vrací a je to módní. My jsme si předem domluvili objednávky a ráno jsme za dveřmi měli mléko a housky, a za donášku jsme neplatili nic. To byla snad první donášková služba v Praze. Potom tam byla pekárna, masna, kde jsme stávali fronty. Bylo to hrozně fajn, protože my jsme se se všemi znali. I s prodavačkou i s lidmi ve frontě, naši rodiče se znali. Nikdy nikdo neměl strach, protože vždy byl v blízkosti někdo blízký. Ty vztahy byly intimnější. Bylo jedno, jestli je to dělník nebo úředník, byl to sused, přítel. Taky jsme chodili do Sokolu, nejprve jako děti cvičit, pak jsme byly cvičitelky a předcvičovaly svým dětem. Taky pamatuju*

na jesle, ty byly v Bečvářově vile a pamatuju na bábinku Bečvářovou, jak se o nás starala. To mě asi nejvíc bolelo, když tu vilu bourali. “

Olga: C: „Chodila jsem tu i do školy, ta byla čerstvě dostavěná a nestačila kapacitně. Byli jsme na chodbě na lavicích. Na školu vzpomínám hrozně ráda, pořád byly akce, po škole jsme si šli hrát do parku. Ty občůdky byly bezvadný. Bylo to krásně domácí. Všichni jsme se znali a byla radost nakupovat, bylo to místo, kde se všichni potkali. Na Solidaritě taky proto nešlo nic utajit, všechno se hned zjistilo. “

Dana: B: „Tahle ulice (Turnovského) byla plná obchodů, žilo to tady a člověk nepotřeboval chodit jinam. Chápu, že nájmy musí být dnes vysoké a asi se to už nepovede vrátit do původní podoby. Ale tohle fungovalo opravdu dobře. Chtěla bych tu mít zase tak hezkou samoobsluhu a masnu jako tu byla. “

Také Daniel s Tomášem s úsměvem vzpomínali na původní občanskou vybavenost.

Daniel: C: „Byly tu prádelny s mandlem a sušárnou, bylo tam asi deset praček, kotelny. Bylo to místo setkávání pro místní ženy, ty mohly klevetit. Masna, rybárna, zelenina, potraviny, pečivo, cukrárna, drogerie, obuvník. Základní servis a služby tu byly. Pak se postavilo divadlo, takže bylo i kulturní vyžití“

Nové společenské podmínky, které přinesla privatizace po roce 1989 spolu s postupnou modernizací zařízení služeb a domácností (zejména proces automatizace) způsobily výrazný pokles služeb občanské vybavenosti sídliště Solidarita. Tomáš negativně zhodnotil dnešní podobu ulice Turnovského, která dle jeho názoru zcela nevyužívá svůj potenciál.

Tomáš: C: „Po roce 89 se změnila celá struktura občanské vybavenosti. Celá ta řada měla splňovat tuhle funkci, byla určená pro obchody. Dnes to nedává smysl. Nemá to nic společného s účelem, pro který to bylo stavěno. Dříve byla masna, po tom počítačová firma, to už ztratilo smysl. Obchody přišly později, ale na tu dobu do bylo nadstandardní vybavení. Je to škoda, že dnes to není využíváno, jak by mělo, zruinovaly to taky obchodáky“.

Olga: C: „Vadí mi, že zmizely ty sociální služby, jesle, školka, prádelna. Ty prádelny nejsou vlastně dne potřeba, každý má pračku. Ale představte si, jaký vedlejší sociální efekt to neslo. S tou veškerou vybaveností to bylo stavěné a byl to obrovský benefit. Byla tu fontána, to bylo moc hezké. Kolem byly lavičky a bylo to útulné a světlé. To sídliště bylo na

svou dobu extra moderní. Kdo měl tolik zeleně kolem sebe? Jedině lidé na vesnici. A dnes je to obzvláště nadstandard. Staví se byty, kde nic není. Je to jen o tom prodat a dál už nikoho nezajímá, jak se tam bude žít. Jsou to detaily, které dělají tohle sídliště výjimečným. Tady bylo hrozně moc dětí a byli jsme stejná generace. Tady bylo živo. To v Tescu není.“

Petr: B: „Navštěvoval jsem i školu a pamatuji si i prádelnu. Lidé chodili hlavně na mandly s cejhcama, to bylo vážně honě využívané a docela dlouho. My jsme měli vlastní pračku, ale i když jsem chodil do školy, chodilo se na mandl. Bylo to centrum klevet. S klukama jsme tam chodili poslouchat. V prádelně se scházely hlavně ženy a za prádelnou kočky. A ty tady jsou dodnes. Nikdo neví, kde se berou, ale jsou tu léta a prostě jsou za prádelnou. Škola, školka, jesle, cukrárna, pekárna, samoobsluha, rybárna, řeznictví a dole na rohu drogerie, papírnictví, švadlenka. Pamatuji se, že zaměstnanci byli většinou místní. Zaniklo to potom tak nějak různě. Někdo to skoupil, nasadil vyšší nájmy, ale asi to zaniklo s příchodem těch větších obchodních center. Lidé si raději zajeli koupit vše na jedno místo, i když to bylo z ruky, prostě širší sortiment. Ale dnes vidíme, že kdyby to tu bylo stejně, asi jsme za to rádi.“

Spolu s možností soukromého podnikání od začátku devadesátých let a se změnou socio-ekonomických podmínek postupně docházelo k rozvoji nových druhů velkoplošných zařízení jako hypermarketů a velkých nákupních středisek. Tato zařízení sice poskytují vyšší komfort a možnost výběru, jsou ale také hrozbou pro malé lokální obchody tvořící místní občanskou vybavenost a většinou také příčinou jejich zániku. Hypermarkety jsou producenty tzv. nemíst. Jsou prostorem vysoce frekventovaným, přesto anonymizovaným. Nenesou historii ani jiné znaky odkazující k minulosti a vzpomínkám. Jsou to prostory s absencí vztahů, a tedy prostory postrádající identitu. Prostory, které svou charakteristickou aktuálností a potřeby přítomného okamžiku mění pojetí času a podporují spotřebu (Augé, 1995). Produkce takových míst je pro zdravé město jevem nebezpečným. Vedlejším negativním efektem hypermarketů je například i zvýšená mobilita nebo vyšší nároky na sortiment. Ulice Turnovského je toho názorným příkladem. Později bylo problémem zajistit provoz a využití zařízení, které často měnily majitele.

David: A: „Zaniklo to prý potom tak nějak různě. Někdo to skoupil, nasadil vyšší nájmy, ale asi to zaniklo s příchodem těch větších obchodních center. Lidé si raději zajeli koupit vše na jedno místo, i když to bylo z ruky, prostě širší sortiment. Ale dnes vidíme, že kdyby to tu bylo stejně, asi jsme za to rádi. A starší obzvláště.“

Petr: B: „*Jak zmizely obchody, tak pomalu uvadaly i sousedské vztahy. Dneska to vidíte. Všichni se schází v cukrárně a to nejen proto, že tam mají dobré dorty, ale prostě proto, že tam nic jiného není. Kdyby to bylo plné takových míst, jak to být mělo, žilo by to tu zase o něco víc. Lidé by se více sblížili. Teď v létě je to zaplněné. A má to všechno svůj smysl. Dospělí by postávali a tlachali a měli by pořád děti v parku na očích. Ale jakmile zmizely krámy, vše je to v háji. A má to i další dopady. Na nákupy se jezdí do centra a samozřejmě autem, Solidarita je teď zamořená. To by nebylo potřeba. Ta auta jsou tu tak zbytečná. Bylo tu vše, od jeslí, školku, školu, sokol, po rekreační vyžití v parku, ze služeb všechny nejdůležitější obchody a ta místa setkávání jako hospoda, cukrárna. No a vlastně ta prádelna s mandlem, to bylo něco. Prádelna měla svou správkyni a jednou za tři neděle jsme objednali praní a druhý den mandl. Zase tam se vše probralo. Namočilo se prádlo do žlabu a pak byla chvíle na rozpravy. Dneska je to sice díky automatizaci vše jednodušší, ale tohle podporovalo sdílení a soudržnost. Taky důvěru. Kdyby tu ty obchody byly, samozřejmě bych tam chodila. Všichni bychom tam chodili. Bylo by to domácí, lokální, měli bychom k tomu důvěru. Stejně i když nakoupíte ve velkém supermarketu vám potom dojde mlíko, mouka a pečivo a kdyby tady byly tyhle doplňkové služby, lidé by to využívali. Ale je to vše o penězích.*

Eva: C: „*Dnes je tam větší rivalita, asi to je ale dobou, ale je to škoda. Tady totiž máme prostor k tomu abychom se přátelili a setkávali, jen už se na to možná zapomíná a neteží se z té hrozné výhody“.*

Důležitost občanské vybavenosti definovala i Evropská perspektiva prostorového rozvoje (ESDP, European Spatial development perspective) přijatá v roce 1989 Evropskou komisí. Popsala problémy a trendy územního rozvoje a stanovila cíle Evropské Unie pro udržitelná sídla a zlepšení prostředí měst. Základním cílem ESDP je dosáhnout trvale udržitelného rozvoje pomocí stanovení rovných práv občanů v dostupnosti občanských infrastruktur, veřejných služeb a vzdělávání, při posilování hospodářské a sociální soudržnosti zachování přírodních zdrojů a kulturního dědictví a vyváženější konkurenceschopnosti evropského území. Udržitelnost rozvoje se v ESDP projevuje především apelem na polycentričnost, kterou chápe ve třech úrovních: 1. globální (celoevropské), 2. regionální (národní a regionální) a 3. lokální (meziregionální a městské).

Občanská vybavenost je společně s ostatními veřejnými prostory sídliště důležitým místem setkávání, poskytujícím příležitost pro sociální kontakt, posilující sociální soudržnost místa, místní komunitu a celkově zvyšující kvalitu prostoru.

Dana:B: „Škoda, že se ten model neuchytil a neaplikoval i jinde. Ale já jsem vlastně ráda, protože můžu být součástí něčeho unikátního. Ono to i bylo stavěné na základně té myšlenky soudružnosti a lidské solidarity. Protože tu bylo vše, bylo to soběstačné a lidé se znali, scházeli, pomáhali si. Prádelny byly dříve tím pravým místem setkávání, teda spíš pro ženský, ale tam se člověk dozvěděl všechno. Pak to zaniklo s nástupem automatických praček. Všechno se individualizovalo. Asi si těžko představit teď zase nemít pračku, ale ti mladý o tom teď uvažují jinak, a to se mi taky líbí, tak třeba se prádelny zase někdy objeví.“

Ulice Turnovského je tedy místem dimenzovaným tak, aby umožnilo intenzivní formu společenských kontaktů. Právě taková místa mají největší význam pro místní obyvatele. Mají komplexní charakter, jelikož kromě poskytování služeb také umožňují snadnou identifikaci, podílejí se na utváření komunity a sousedství a dávají prostor dalším spontánním aktivitám. Promíchání funkcí (bydlení, služby, kultura, rekreace) přináší do místa život a zamezuje jeho opouštění a vyliďňování. Především v létě je využíván venkovní prostor jednotlivých podniků (venkovní posezení u cukrárny či na druhé straně parku před divadlem a restaurací).

Radka: D : „Tu vybavenost teda využíváme naplno, tady je všechno. Ale škoda, že to není co to bývalo, to znám už jen z vyprávění nebo z knížek. To já jsem nezažila. Teď je to fajn, ale chybí mi tu třeba ta pekárna nebo masna. Ale zase máme vše kousek na starostřašnické. Každopádně škoda, že to není sem, protože sem to mělo patřit. My tu ale máme pořád třeba i ševce a to je taky teda výhoda. Už je to náš kamarád. Prý tu není dlouho, ale je rozhodně dobře, když se maloobchodníci vrací. Vždyť o to jde. Já nesnáším nákupní centra, je to neosobní a akorát to člověka stresuje. Navíc tam jede autem, stojí v koloně. Tohle mi dává pocit vesnice, soběstačnosti, takové té rodinné atmosféry, kdy se znáte a víte, že máte čerstvé rohlíky od sousedky X a kvalitní maso od souseda Y, ale to si jen představuji tak to mohlo být. Třeba se toho dočkáme.“

Dana:B: „Když se mě někdo zeptá kde je něco v Praze, tak já to vlastně nevím. Vždycky říkám, jak jsem hrdý Pražák, ale vlastně jsem spíš Strašničák, protože to jinde neznám. Není důvod jezdit jinam. Jedině za prací, ale po práci zase zpět domů, tady má člověk všechno, co potřebuje. Oceňuji taky dopravní dostupnost – metro je pár metrů, takže když už někam musíte, jste tam hned.“

Přesto, že ulice nenabízí tak rozmanitou škálu služeb jako dříve, i v současné době je místem setkávání, dle Lynchovského modelu prostorovým uzlem (Lynch, 1960).

Využívaná je ale pouze její první polovina. V současnosti se ulice skládá z vietnamské večerky, vinárny a sýrárny U Kena, cukrárny a dětského koutku Carosello, a nočního baru Šatlava. V druhé části ulice se nově otevřela i herna. Její otevření vzbudilo u rezidentů sídliště velké obavy. „*Tam, kde přestává být prostor prostorem sociálním, je místo pro asociální jednání. Mrtvá ulice, kudy chodí málo lidí, je ideálním místem pro krádež, znásilnění, vandalismus apod.*“ (Musil, 1971: 284).

Dana: B: *Vadí mi hospody, hlavně ta plánovaná herna. Z té druhé části ulice se stává podivné místo. Raději tam nechodíme.*

To potvrdila i výzkumná metoda pozorování. Především na jaře a v létě je ulice opravdu živým prostorem. Dle mého pozorování venkovní prostor využívají především maminky s dětmi a starší lidé, kteří často posedávají před cukrárnou. Horní strana ulice (blíže k tramvaji) bývá prázdná. Ve večerních a nočních hodinách se ovšem aktivní strany obrací. Důvodem je noční bar Šatlava, herna a s nimi spojený hluk, nepořádek a pocit nebezpečí. Návštěvníci těchto podniků ve většině případů nejsou rezidenti. Žádný z mých respondentů tyto podniky nenavštěvuje a považuje je za místa problematická. Tato skutečnost způsobila, že není navštěvovaná ani druhá část parku, přilehlá k ulici. To je zřetelné i přes den. V první části parku se lidé procházejí, sedí na lavičkách, děti si hrají a společně tak vytvářejí živý prostor, zatímco druhá část parku je téměř vždy prázdná. Tak jako prostor působí na jednotlivce, tak i jednotlivec působí na prostor. Druhá část parku už několik let nese identitu „podivného místa, kam se prostě nechodí“.

Jakub: B: „*Park je skvělý, hlavně tedy jeho první část, tam jak ty obchůdky a prodejny fungují a mají smysl. Vzadu je herna a ta ten prostor nějak mentálně ovlivňuje. Do té druhé části parku se prostě nechodí.*“

Velmi důležitou součástí občanské vybavenosti je také místní Strašnické divadlo, které se nachází na druhé straně parku v ulici Solidarita. Divadlo je spojeno i s přilehlou kavárnou a restaurací. Většině respondentů se líbí, že mají na svém sídlišti divadlo, nejsou ale spokojeni s jeho repertoárem, který dle názoru Pavla: D: „*rozchází s náladou prostoru sídliště*“. Stejný názor měla také Dana: B, Eva: C, David: A, Alice: A, Radka: D i Bára: D.

Dana: B: „*Moc ráda bych chodila do divadla, kdo má ten nadstandard a má své sídlištní divadlo. Ale ten jejich program je dost podivný a myslím, že sem vůbec nezapadá.*

Nikdo z mých známých tam taky nechodí, je to dost ,jak to říct – alternativní, pro mladé, bláznivé. Dříve jsme chodili na všechny představení, teď si nevybereme ani jedno za rok.“

Radka: D: *„Máme tu i divadlo, ale je to takové komorní a člověk si k tomu musí nějak přijít, tohle není moc pro mě, ale třeba se to změní. Taky máme poštu za rohem. Škoda, že tu nejsou také trhy, prý tu bývaly a to nechápu, proč nejsou. Sice máme blízko na Kubáni nebo Jiřáku ale tady by s určitě taky chytly a přijde mi, že to sem taky patří.“*

Bára: *„Je paráda, že můžeme chodit do místních podniků, restaurace nebo vinárny. Ocenila bych tu tedy i něco dalšího. Divadlo je super ale ten program je náročný, ale to je trochu mimo můj obor. Ale ocenila bych kdyby byl repertoár spíš mainstreamovější, je to vyhraněné a pro specifického diváka. Myslím, že tenhle styl nefunguje pro komunitu. Jde to trochu proti tomu konceptu a chtělo by to širší záběr. Starousedlíci jsou z toho třeba úplně vyřazeni. Vadí mi, že ta občanská vybavenost nefunguje, jak měla. Divadelní kavárna je skvělý prostor, ale mají otevřeno jen když hraje. Tahle cukrárna je fajn, ale asi proto že to je jediné místo kam jít. Já jsem si jistá že kdyby tu bylo vedle něco více alternativního, tak tam jsme pořád a užívá se to. Snad se to stane a jednou s tím někdo z nás přijde.“*

4.1.5 Zeleň a veřejný prostor

Zeleň sehrává v našem životním prostředí důležitou roli a zejména v prostředí města by měla představovat nezastupitelnou součást kvalitní sídelní struktury. Přítomnost zeleně v městském prostředí je důležitým aspektem produkce udržitelného místa podporující jeho silnou identitu. Množství zeleně je také jedním z ukazatelů hodnoty životního prostředí měst (Gehl, 2012). Intenzivně urbanizované území s absencí volné krajiny přináší negativní dopady na kvalitu života obyvatel měst (Nadace Partnerství, 2003: 64). Proto je třeba klást důraz na přítomnost zeleně ve městě, zachovávat co nejvíce zelených ploch či vytvářet nové. Především centra měst trpí nedostatkem zelených ploch. Důvodem je většinou upřednostnění ekonomické funkce území před funkcemi ostatními, tedy podpora developerských projektů a snížená výstavba rekreačních ploch či zachování původní zeleně. Tím dochází k narušení udržitelného charakteru místa.

Architekti sídliště Solidarita kladli už od začátku velký důraz na velké množství přítomné zeleně. Právě forma řadových domů tuto urbanistickou vizi podpořila. Každý dům má svou předzahrádku, zadní strana domu je pak lemována širokým pásem zeleně. Mimo to byl v centru sídliště vybudován park v podobě obdélníkového tvaru, který podporuje

rekreační funkci prostoru. Ze spodní strany je sídliště lemováno Jiráskovou alejí, která rovněž dotváří charakter místa.

Městská zeleň nejen že spoluvytváří charakter území, mimo to také ovlivňuje mikroklimatický režim, rekreační hodnotu místa, hygienické podmínky a biologickou či estetickou kvalitu prostoru. Městská zeleň poskytuje systém funkčních užitků, které se dají shrnout do tří základních dimenzí: ekologických, sociálních a ekonomických.

Ekologická funkce městské zeleně souvisí se zlepšováním kvality životního prostředí města v podobě zachování přírodních vazeb a biodiverzity, pohlcování cizorodých látek, produkce kyslíku, regulace teploty či snižování hlukového znečištění městského prostředí.

Dana: B: *„A to, čeho si tu vážím nejvíc je samozřejmě zeleň. Je to příroda uprostřed města, hezky nám to tu v létě ochlazuje a prostě to tvoří ten celek, který je nezaměnitelný. Líbí se mi, že to není jen jeden park uprostřed, ale že je to tak celkově vymyšlené a promyšlené do detailu. Ta zeleň musela být záměrem, když se to stavělo. Není tu žádná šed', ale ta zeleň, ta zeleň to je určitě nejvíc. Díky tomu se nám tu dobře žije.“*

Radka: D: *„Miluju rána na Solidaritě. Ono se to tu mění. Má mnoho tváří, ale každá je krásná. Ať už podle ročního období nebo ráno či večer. Jako by to bylo stavěné v souladu s přírodou, se slunečním svitem. Je to sídliště pro lidi. Vlastně bychom nepotřebovali vůbec chodit jinam. A když přijedu z práce, je to relax. Lidé z města jezdí relaxovat na chatu, na vesnici, to my nemusíme. My máme dva v jednom. Jsme ve městě ale i na vesnici. Nemusíte zaběhnout do baráku, můžete volný čas trávit venku a nevypadáte jako exot, tady ke to k tomu dělané.“*

Ekonomická funkce městské zeleně je důležitou součástí územního plánování, jelikož přítomnost městské zeleně zvyšuje atraktivitu místa pro bydlení, tedy i jeho ekonomickou hodnotu. Mimo to poskytuje ekonomická funkce městské zeleně ve smyslu ekologického oceňování (ekologický, kulturní, estetický význam prvku) vhodný nástroj k ochraně životního prostředí (Kolařík,2003:12). Eva zdůraznila mimo hodnoty tržní i emocionální hodnotu zeleně.

Eva: C: *„Dnes to získává renomé, hlavně kvůli té zeleni, je to vlastně lukrativní bydlení. Nikde není nic takového. A jsem si jistá, že si to všichni uvědomují. A ty ceny těch bytů a řadiček, to je dnes nadstandard. Ale my bychom to nikdy neprodali, ani za miliardu. To je nevyčíslitelné takhle hodnota, to je vnitřní citové pouto, a to se nedá prodat ani koupit.“*

Anna: A: „Takové množství zeleně, jaké tu máme my, má málokdo. To kvůli zeleni se ty domečky neprodávají. Vždyť mámě svoji zahrádku, ušetříme teda za provoz chaty.“

Sociální funkce městské zeleně představuje hodnoty rekreační, kulturní, estetické a také historické. Popis prostorových změn sídliště vyvolal zejména u starších rezidentů mnoho vzpomínek.

Tomáš: C: „Do dneška nikdo neví, dle jakého klíče byly na zadních zahradách sázené stromy. Jeden měl jabloň, druhý smrk. My jsme měli ovocný strom a každého léta jsem se těšil, že si užiju ovoce a jednoho rána už tam nebylo. A tak to bylo se vším. Máma si vepředu vysázela tulipány a jednoho krásného rána byly ustříhány a někdo je prodával. Tyhle poměry tu panovaly, protože to bylo nás všech, a to ne vždy nese dobrotu. Ale kdo má dnes v centru města vedle domu vlastní jabloň, rybíz a ostružiny?“

Eva: C: „Vzpomínám, že v parku u školy byla kašna. Tedy dřív tam nebyl park, ten se dostavil až později. Ten byl vlastně vybudován úplně až na konci. Je zajímavé že my jsme pořád mysleli že Jiráskova alej je spojená s Aloisem Jiráskem, ale tenkrát jsme byli překvapení, že to byl nějaký zahradní architekt Jirásko. Ale když se někoho zeptáte, každý to má spojené s Aloisem.“

Dana: B: „V parku byla kašna. A to bylo místo setkávání. Byl to pro všechny hrozně důležitý bod. Vlastně mě hrozně mrzí, že tam už není. Asi se nikdy nepodaří ji obnovit, ale já ji tam vidím. Tam jsme lezli, v zimě jsme tam bruslili. V parku jsme lezli po stromech. Dodnes vím, z kterého jsem spadla a z kterého ne. Taky vím, pod kterým jsem dostala první pusu.“

Petr: B: „Já pamatuju na klepadlo u obrovského smrku. Tam jsme si hráli. To bylo naše komunitní místo. Bylo to jakoby v zahradě, ten prostor byl otevřený. Byly to asi dvě klepadla na řadu, tam jsme se s klukama scházeli.“

Dnes je za místo setkávání považován centrální park. Tuto funkci začal podle místních produkovat až posledních pár let.

Petr: B: „Park je teď epicentrem místních událostí. To se děje ale až poslední roky. Dříve se více využívaly otevřené prostory v zadních částech domečků.“

Nejpodstatnější změnou ve využívání veřejného prostoru sídliště bylo podle rezidentů postupné oplocování zadních částí zahrad, k němuž po roce 1989 docházelo v důsledku odkoupení pozemků do osobního vlastnictví. Přesto, že má dnes většina

rezidentů pozemek oplocený, především starousedlíci vzpomínají na volný neoplocený prostor jako na „kouzelný“, „poetický“ či „romantičtější“.

Daniel: C: *„Dříve byly ty zadní zahrádky za domy společné. Po privatizaci si to někdo oplotil, ale i dodnes jsou místa, které mají zahrádky průchozí. Je to volba každého. Když jsme byli malí, chodili jsme si hrát před barák – tudíž chodili jsme na zadní zahrady domů před námi. Dříve neměli zadní východy a ty zadní prostory byly nevyužívané.“*

Tomáš: C: *„Za zásadní změnu považuji to, že vyrostly ploty. Ty zahrady byly kouzelné, to si neumíte představit. Zamezilo se volnému pohybu a mám pocit, že ta zeleň ubyla. Všichni si to nějak zušlechtili, spoustu stromů se pokácelo, ale nikdo už nevysazoval nové. Spíš mi přijde, že v zahradách stromy ubývají. Každý si kultivuje zahrady a vlastně to je také také v tím, jak se v devadesátých letech začaly dělat z druhé strany plastové dveře. Jakmile se začalo sekat, pořídila se sekačka a aby jim to nikdo neukradl, zaplotili to a ztratilo to kouzlo periferie, volnosti a pohybu, vytratilo se to místo, kde my jsme si hráli.“*

Petr: B: *„Dříve měli všichni takové morální právo na svůj proužek, i když to nebylo fyzicky rozděleno. Někteří se ale ani o svůj proužek nestarali, to pak prorostlo keři a byla to taková krásná přirozená sukcese, my jsme v tom měli vyšlapané cestičky, vlastně to bylo poetické. My jsme ploty udělali asi až v roce 2000 a to trochu způsobilo až jakési sociální napětí, měli jsme jiné názory a bylo v tom hodně emočních vln, než se došlo konsenzu. Co se týče maloplůtků, máme povinnost nechávat vzadu cestičku, aby byla zahrada na celou délku volně průchozí, je to ve smlouvě, ale moc se to nedodrжуje. Ted' přemýšlím, že je štěstí, že se nic nikdy nestalo. Žádný požár, až je mi to záhadnou. Je to dřevěné, na půdě spoustu věcí a těžko si představit, jak by sem zajížděla požární vozidla.“*

Bára: D: *„My máme zahrádky plotem oddělené. Znáám řady, kde to oddělené nemají a má to určitě i svá pozitiva i negativa. Romantičtější i estetičtější je to otevřené, ale ono je někdy těžké vycházet se všemi.“*

V důsledku postupného oplocení zadních zahrad domů se jediným veřejným prostranstvím sídliště stal park. Park se navíc nachází v bezprostřední blízkosti budov občanské vybavenosti, proto je ideálním místem setkávání místních obyvatel.

Alice: A: *„Park je mým nejoblíbenějším místem. Chodíme tam rádi, protože jsme zvyklí, je to cestou ze školy. Zrovna včera jsme zahajovali sezónu. Bylo krásně a byly třídní*

schůzky, tak jsme s rodiči a dětmi strávili skvělé odpoledne v parku. To po třídních schůzkách ostatně děláme se sousedy už tradičně.“

Pavel: D: *„Ještě, že tu máme park. A my ho teda využíváme. To normálně v Čechách nevidíte. Když si někdo lehne do parku na deku, vypadá podezřele. U nás to je normální.“*

Olga: D: *„Miluju park. Je to centrála. Když kvetou sakury, to je taková nádhera. Jsou to růžové sakury. Tady u nás, když to kvete, tak tam jsem každý den. Chodím se se psem procházet. I když je park zanedbaný, je to dominanta celého sídliště. Tak to bylo i zamýšlené. A začíná to postupně zase fungovat. Poslední léta se tam lidé zase scházejí. Je zajímavé že v té druhé části nikdo není. Není to využíváné a všichni jsou v první části, naproti cukrárně. Ta druhá část je nevyužívaná a nevím, jestli je to tou hernou nebo silnicí. Ale je to škoda.“*

Špatný stav parku analyzovala ve své bakalářské práci Kateřina Barešová. Dle výsledků jejího kvantitativního výzkumu provedeného v roce 2015 nebyli s tehdejší podobou parku rezidenti spokojeni a usilovali o jeho proměnu (Barešová, 2015). Díky občanské iniciativě a podpoře městské části Prahy 10 proběhla v roce 2016 revitalizace parku v podobě úpravy porostů keřů, repasu laviček a přidání nových prvků mobiliáře. Revitalizace se uskutečnila pod záštitou participativního projektu *Moje stopa*, který bude podrobněji popsán v kapitole *Participace*.

Petr: *Od té doby, co jsme se tam se sousedy začali více scházet postupně zmizeli ze zadní části bezdomovci a s tím i nepořádek. A když máme starost my, má i město.*

Anna: *Park je teď mnohem krásnější. V létě to vidíte, je tam plno dětí. Myslím, že se všichni snažíme, aby tam bylo čisto. Vytváří to podobu celého sídliště, je to srdce Solidarity.*

Zeleň podporuje i funkci prostorotvornou. Vzrostlá vegetace je často diskutována ve spojení s bezpečností. Může být chápána jako potenciální bezpečnostní riziko. Většina z rezidentů riziko nepocítuje. Přítomnost zeleně v nich naopak vyvolává pocit bezpečí.

Eva: C: *„Já miluju Jiráskovu alej. Pořád se tam ráda procházím a neomrzí mě to. Někomu by mohla připadat strašidelná, třeba v noci, ale já se cítím bezpečně. Nikdy jsem se tu vlastně nebála.“*

Alice: A: *„Já když vstoupím do té naší džungle, tak už vím, že jsem doma a jsem v klidu. Jasně, že se tu párkrát něco stalo. Ono to může asi lákat. Na druhou stranu já naštěstí nemám osobní zkušenost, tak asi proto jsem v klidu.“*

Radka: D: „*Cítím se tady taky hrozně bezpečně, a to je těmi stromy. Někdo by řekl že naopak můžou vytvořit nějaký pocit nebezpečí, ale to já necítím.*“

Pouze David byl k vysokému porostu skeptický.

David:A: „*Trošku bych to teda ořezal a tu taky bych osvětlil alej. V noci to je nic moc.*“

4.2 Aktéři

4.2.1 Domov

Bydlet neznamená jen se někde ukrýt a přespat. Důležitou roli hraje otázka vztahu a identity. Zajímalo mě, jak se rezidenti sídliště Solidarita identifikují s místem a jaký je jejich vztah k místu. Každý respondent při své výpovědi kladl důraz na pojem „domov“.

Domov je nejdůležitějším místem člověka (Norberg-Schulz, 2010). Vazba mezi člověkem a domovem je proto také nejčastěji zkoumanou vazbou mezi jedincem a místem (Scannel a Gifford, 2014). Dle Gibase (2006: 58) je představa ideálního domova v dnešní době nejčastěji spojována se zahradou a dostupností. Zejména kvůli přítomnosti zeleně a otevřenému prostoru je sídliště Solidarita pro své rezidenty místem poskytující ideální domov. V procesu identifikace s místem jsou mimo prostorové vlastnosti důležité především historické a emocionální vazby. Pokud uvažujeme jedincovo spojení s místem jako emocionální záležitost, mezi zásadní specifická místa musíme dle Tuana domov zařadit. Dle Saunderse a Williamse je domov sociálně prostorová entita, směs fyzické stránky domu a jeho sociálního obsahu. Domov se tak stává klíčovým emocionálním prostorem obsahující naši psychickou zkušenost, tedy místem, ve kterém jsou produkovány a reprodukovány základní sociální vztahy a instituce (Saunders; Williams: 2004).

Dana se o sídlišti vyjadřovala velmi emocionálně. Svůj intenzivní vztah k místu přikládala především rodinné historii. Zajímavé také bylo, že *domovem* je pro ni celé sídliště.

Dana: B: „*Já k tomu tady mám hluboké vazby a kořeny, protože já jsem svůj byt zdělila po mamince, ta po své mamince, mé babičce, která to tu stavěla v rámci brigády. Mám k tomuhle místu opravdu silný vztah a nikdy bych ho neopustila. Respektive kdybych musela, tak mě to bude opravdu hodně mrzet. Jediné, co mě teď napadá je, že to tu asi jednou budu muset opustit a nechat to dětem. Tedy měla bych, taky to tu milují, ale to by byl opravdu jediný důvod. A stejně bych se přestěhovala někam poblíž a chodila se sem procházet.*“

Každopádně bych si moc přála, aby to zůstalo v rodině. Ani o tom nepochybuji. Tady se domečky ani byty neprodávají, jen dědí. Kdo tu bydlí tak ví, že lepšího domova asi není. Doma je na Solidaritě. Myslím to komplexně. Možná i ve Strašnicích. Domov není můj pokoj, je to tohle místo. Je to vážně intenzivní a já bych nikdy nechtěla bydlet jinde. Na angličtině jsme teď měli popsat náš vysněný domov a já jsem popsala ten můj stávající. Já si neumím představit lepší. Tak to má i moje maminka i babička, které tu už nežijí. Taky je tohle jejich domov. Člověk musí prostě někam patřit a já to mám možná až přehnaný ten pocit, ale je to tak a nejsem jediná. Když se sem nedej bože přistěhuje někdo nový tak si hned říkám, co ty tak o tom víš, tohle je naše místo.“

Tomáš: C: *„Vždyť já to ani nikde jinde neznám. Ne, že bych nemohl. Já nechci. Lepší domov, než mám tady bych jinde neměl.“*

Alice: A: *„Je to to nejlepší místo, co může být. Já tu mám ty silné kořeny asi hlavně kvůli rodině, prostě sem patřím, znám to tu a je to můj domov. Byl to domov mojí babičky, a bude to domov mých dětí. Je to domov naší rodiny.“*

David: A: *„Pokud bych měl popsat domov je to určitě tady. Jinam bych nikdy jít nechtěl a myslím, že bych se nikde necítil tak v pohodě.“*

Zajímalo mě, jak se liší vztah k místu u nově přistěhovalých. Mimo historické a emocionální vazby je pojetí domova často spojeno s časovým faktorem, tedy s dobou na jednom místě strávenou. Respondenti z kategorie C ale tento faktor vyvracejí.

Radka: D: *„Bydlím tu dvanáct let. Na Žižkově jsme bydleli patnáct, taky v hezké lokalitě, ale nebylo to ono. Nemyslím si, že ten pocit je určený délkou bydlení na jednom místě. Já jsem se tu doma cítila hned, ještě když jsem tu nebydlela snad. A je to zvláštní, že jsem k tomu neměla žádné jiné vazby. Nikdy bych se nestěhovala. V žádném případě. Tohle je top a když bych musela vím, že by to bylo o úroveň níž. Přijde mi, že tu jsou přívětivější lidi a přívětivější prostor. Podle mě je to tou zelení a veřejným prostorem, ten nějak člověka uklidní. I když jsem tu nevyrostla, i když tu vždycky budu náplava, tady je můj domov.“*

Bára se na Solidaritě cítí doma. Stejně jako Radka přisuzuje silnou identifikaci s místem především unikátnímu urbanistickému prostoru, který podporuje pozitivní sociální vztahy.

Bára: D: „*I když jsem se tu nenarodila, tak ty, jak to říct, vlastně city, které k tomuto místu chovám jsou teď tolik silné. Myslím, že v tom hraje důležitou roli i má profese. Chci se v tom angažovat. Ze začátku jsem se tu moc neorientovala, vlastně jsem to tu neznala, nevěděla jsem kam jít, přátele jsem měla na Vinohradech. Ale asi po roce se to náhle vyloženě převážilo. Plánujeme rekonstrukci a budeme muset domeček asi na čtyři měsíce opustit. Najednou jsme si říkali, že odtud vůbec nechceme, ani dočasně, je to jen ten pocit, že sem patřím. Takže ano, tohle je můj domov a chci, aby zůstal. Je to takové dovršení dospělosti, klid, rodina, tak to cítím. Citová vazba k místu existuje, nepochybně, ale někdo ji třeba nikdy zažít nemusí. Nebo to má spojeno s rodinou. Tady je to komplexní. Je to vazba k místu jako k takovému, k architektuře ale k tomu i s bonusem pevných lidských vazeb.*“

4.2.2 Sousedství

Pokud uvažujeme o místě, jako o subjektu citové vazby, jeho studium nemůže být odděleno od sociální roviny. Místo proto chápeme v rovině emociálního vztahu jedince s fyzickým prostředím, které je často ovlivněno i rovinou společenskou (Altman a Low, 1992). Na sousedství je třeba nahlížet z duální sociálně-prostorové perspektivy. Koncept sousedství leží na rozhraní společnosti a prostoru, dotýká se tedy sociologie i geografie. Dle Giddense (1984: 119), který chápal sousedství v jeho duálním významu, využívají aktéři prostoru místa (locale) k tomu, aby dále utvářely smysluplný obsah interakce. Giddens (1984) chápe sousedství jako místo naplněné významy a interakcemi. V urbánním prostředí je výskyt sousedství (v duálním významu) zásadně nižší, než na venkově (Špaček, 2012).

Jednou z podstat vzniku sousedství je identifikace s lokalitou a vnímání jejího symbolického významu. Také architektura a urbanismus mohou rozvoj sousedství podpořit. Například výška zástavby a množství kvalitního veřejného prostoru mají na rozvoj sociálního života prokazatelný vliv. Při výstavbě sídliště Solidarita byl kladen velký důraz na podporu komunity a sociálního života. Prostranství tohoto urbanistického celku poskytlo ojedinělý potenciál pro produkci sociálních vazeb. Sousedství je na solidaritě podporováno architektonickou formou nízké zástavby řadových domků, která zajišťuje oproti anonymním vysoko-podlažním objektům vyšší intimitu, ale i sociální intenzitu, dále bohatým veřejným prostranstvím a prostory občanské vybavenosti. Dle výpovědí mých respondentů fyzický prostor sídliště opravdu silné sociální vazby podporuje a produkuje. Podle respondentů z kategorie A:starousedlíci a B:Děti starousedlíků sousedské vztahy již nejsou tolik intenzivní, jako bývaly dříve. Důvodem je na jedné straně charakter moderní společnosti,

kteřá je více soběstačná a individualistická, na druhé straně prostorové změny sídliště, které individualitu podporují (ploty, nedostatečná občanská vybavenost).

Olga: C: „Dříve byly vztahy intenzivnější. Lidé na sobě tady byli více závislí. Bylo to tu jako na vesnici. Což je tedy i teď. Mám pořád pocit, že je to malá vesnice a každá řada v té vesnici je ten statek pro sebe. Vztahy jsou intimnější, zdravíme se, víme o sobě, víme, kdo má zaprané prádlo a kdo je jaká hospodyně. Je to na jednu stranu dobře. Je to ale i dobře, protože to zvyšuje bezpečnost. Když uvidím, že je u sousedů někdo, koho jsem nikdy neviděla, zbystrím.“

Eva: C: „My jsme se tam všichni znali, vyrůstali jsme spolu, chodili do jedné školy a naše děti tam vyrůstali a chodili do školy, takže se tak znají, ale asi už to není takový jako za nás. Přesto si myslím, že tady funguje sousedská komunita jako málokde. Ale určitě to souvisí s tím architektonickým celkem.“

Dana: B: „Dříve to bylo úplně nejlepší, když tu byli ti starousedlíci, jako generace mých rodičů. Ale teď se to hodně mění. Stěhuje se sem hodně nových rodin. Většinou to jsou tedy děti starousedlíků. Já jsem ale vlastně snad nezaznamenala nikoho, kdo by se odtud stěhoval jinam. Buď někdo zemře a nastěhuje se sem jeho rodina, nebo to přenechá rodině, ale nikdo odtud neodchází. Můžu ale s jistotou říct, že starousedlíky z našeho okolí znám všechny. Vztahy jsou tu přirozeně intimnější než třeba v paneláku. Víme toho o sobě hodně, i to co nechceme. V mé generaci jsme tu skoro všichni bývalí spolužáci ze základky. To je další výhodou, tak škola. I dnes ten, kdo tu bydlí, dá děti do školy sem. A ti pak mají své kamarády ze školy pořád blízko, vyrůstají s nimi, je to vlastně taková soběstačná vesnice tady co se týče vztahů. Ale s veškerým servisem, to je podstatné.“

Tomáš: C: „Já znám celou naši řadu. Obyvatelskej kádr je pořád stejný a dědí se to. Sem tam přijde někdo nový, ale to se děje minimálně. Všichni se známe a ty domky asi nikdo z nás nechce opustit. Je tu zeleň, je to blízko metra. Je třeba si uvědomit, že to bylo po válce a mezilidské vztahy byly prostě jiné. Rodiny měli vždy minimálně tři děti a ty děti byli vrstevníci. Byla to tedy velmi silná komunita lidí, co se znali, byli jsme přátelé, jedna rodina. My jsme ani netušili, že je něco „za hranami Solidarity“. Děti byly pohromadě, rodiče také. My jsme prošli vším zařízením. Nejdříve jesle, pak školka a škola. A vlastně mě to fascinuje ta vybavenost a servis co jsme v té době už měli.“

Daniel: D: „*My máme se sousedy mezi sebou jen nízkou zídku, ale stejně vrátka pořád otevřená. Grilujeme, vytváříme pospolitost. Sice asi ne na celou řadu, ale když jsou dobré sousedské vztahy, není přeci důvod se separovat, naopak, užíváme si společného prostoru.*“

Silnější pocit komunity byl zaznamenán u mladých lidí, zejména rodičů, kteří prostřednictvím místních institucí (škola, školka) sdílejí problémy či jejich řešení. Je zřejmé, že propojení komunit starousedlíků s mladší generací je problematické. Pravděpodobně je zapříčiněno i zhoršující se mobilitou starších lidí a také špatnému přístupu k informacím.

Dana: A: „*Ta mladší generace se s námi moc nebaví, ty neznám. Vím, že maminky s dětmi tu mají docela silnou partu, pro ty to je tady ideální. Chodí po parku a taky do cukrárny, to jsem jen vyzorovala. Ale asi je to přirozené, já taky nejsem nejmladší, tak toho už moc nevím, máme odlišná témata.*“

Eva: C: „*Já už neznám ty vnoučata, jmenují se jinak a člověk neví čím kdo je a ke komu patří. A taky se to tu dnes dělí na dva tábory. Takový mám pocit. Mladí komunikují přes Facebooky a jak mi se k tomu máme dostat. Nikdo nám neřekne, ať přijdeme na nějaké slavnosti. A stejně je to asi jen pro mladé. Dneska se to musí organizovat, ale dříve ta komunita existovala přirozeně.*“

Olga: C: „*Je to různý a vše závisí na tom, jak jsou lidé staří. Ale mám tady i známý mezi mladšími. Ono se nejde nepotkat. A závisí na lidech. S někým se prostě diskuze vést nedá i když se snažíte. Ale my máme tedy dost štěstí. Ale dříve jsme měli hroznou sousedku, to byly neustále dohady, stížnosti. To bylo ošklivý, protože se tomu nelze vyhnout a ignorovat. To je ta negativní strana, že když si zrovna se sousedy neseďte, dokáže to asi pěkně zneprjemnit život. Ale my se tu stýkáme se spoustou lidí. Mám tu pořád spolužáky ze školy. Ty vrstevníci se prostě obecně stýkají. Je jasné, že někdy někdo nezapadne, ale vztahy jsou tu určitě silnější, než kdykoliv jinde. Ti mladší se asi scházejí, ale my je ani neznáme. A on tu taky funguje ten vesnický stereotyp, že i když tu někdo žije šedesát let ale je přiřazený, je to pro nás starousedlíky náplava.*“

Radka, přestože na sídlišti žije jen pár let (starousedlíky je považována za „náplavu“), také popisuje vazby se sousedy jako „silnější“.

Radka: D: „*Znám úplně všechny své sousedy a znám i hodně lidí z jiných řadiček. A to jsem nikdy nebyl nějaký takový ten socializační typ. Spíš v tom hraje roli opravdu ten prostor. Park je centrální, zahrádky, jen to procházení dělá hodně. Moje sousedka je mou nejlepší*

přítelkyní. Je to něco jiného než v paneláku, ty vztahy jsou silnější. Tam jsem zdravila ze slušnosti.“

Stejně pozitivní zkušenost má i Bára, která je na sídlišti „nováčkem“. Její začlenění a přijetí místními stejně jako Radka přisuzuje i prostoru sídliště, který blízké vztahy podporuje.

Bára: D: „Jsem si jistá že prostor ovlivňuje člověka. Ovlivňuje naše vztahy, naše pocity, tvoří emoce. Pokud tomu člověk jde jen trochu naproti, vše tu jde. Hned od začátku jsme se tu cítili doma. Každý z řady nás postupně chodil zdravit, seznamovat se s námi, vítat nás tu. To bylo úplně báječné, najednou jsme si připadali součástí komunity, tohle jsem nečekala. Já jsem vyrostla na malém městě a ani tam jsem neznala své bezprostřední sousedy tolik jako tady za dva roky. Tady to není jen o pozdravu, ten prostor vybízí k interakci. Je až neuvěřitelné, kolik lidí tu znám a jak neskutečná síť tu je. Je to taková sněhová koule. Potřebujete někoho přes zahradu, potom přes auto, vždy tu je někdo, kdo pomůže. Postupně se tu rozrostly přátelské vztahy, stačí vážně malinko chtít ale my jsme si tu našli přátele, vidáme se pravidelně a využíváme ten skvělý prostor.“

Na rozdíl od starousedlíků, mladší generace považuje sousedskou komunitu na sídlišti Solidarita za silnou. Především mladší rezidenti sídliště, kteří jsou považováni za nejaktivnější, se snaží se o propojování všech rezidentů nehledě na věkovou kategorii.

Petr: B: „Je tu skupinka mladých, dříve tu bylo asi více komunit, ale mám pocit, že se začínají propojovat. Bylo tu asi více part, ale nikdy mi nepřišlo, že by tu byla nějaká velká silná komunita, ti mladší ji teď asi mají. V poslední době se tu konají sousedské slavnosti a lidé se setkávají víc než dříve. Nebo spíš zase jako dříve. My starší máme dobré sousedské vztahy, ale je to většinou kolem těch nejbližších. Taky to bude asi tím, že máme své rodiny a práce a nemáme na tyhle organizace úplně tak čas, ale rádi se účastníme. Starousedlíci se bohužel moc nepřidávají. Většinou se to domlouvá přes Facebook, tak máme docela aktivní komunitu, to je ale jen pro nás a mladší. Je to škoda, ale je to logické, máme jiná témata I ten park se začal využívat až nedávno. Dříve byl docela mrtvý, teď je tam vážně živo, a i to vypadá lépe. Já jsem park bral dříve jen jako průchodiště a ani jsem nad tím nepřemýšlel, ale teď si i umím představit si sednout na lavičku a povídat si se sousedem.“

Alice je mezi sousedy známá jako jedna z nejaktivnějších rezidentek. Snaží se o posílení sousedské komunity, o oživení veřejného prostoru a zajímá jí dění na sídlišti. Alice také upozornila na problematiku komunikaci se staršími rezidenty sídliště.

Alice: A: „Dlouho jsem byla dlouhý pozorovatel a ani jsem neměla potřebu se družít. A nějak jsem začala být více aktivnější a v tu chvíli jsem se začala více seznamovat se sousedy a s ostatními lidmi, kteří se o tohle místo zajímají. A mám jen dobrou zkušenost. Tady je hodně mladých a aktivních lidí, což je dobře. V naší řadě žijí spíše starší a s nimi je to prostě těžší, navázat ten kontakt. Ale na druhou stranu jsou milí, zdravíme se a vím, že by mi pomohli, kdyby došla mouka.“

Naopak Bára zmínila dobré vztahy se starší generací.

Bára: D: „Snažíme se zapojit i starší generaci. Myslím, že se to prolíná nadstandardně. Přátelíme se i se starousedlíky, navštěvujeme se, tykáme si. A nejsou to jen bezprostřední sousedi, jsou to i lidé z jiných řadiček, ale nejintenzivnější to je vždy na řadovku. Vidím v tom spíše pozitivita. Myslím, že hodně záleží na osobním nastavení člověka a na tom koho chytne. Kdybych měla mrzuté sousedy, co mi otravují život, asi bych mluvila jinak. Nelze paušalizovat, ale moje zkušenost je opačná a vidím v té intimnosti jen pozitivum. Kdyby se něco dělo, vím že na každou stranu je někdo, kdo pomůže.“

I přes negativní zkušenost se Alice stále snaží o propojení všech rezidentů Solidarity. Je iniciátorkou sousedských setkání a veřejných aktivit, které budou také popsány v kapitole *Participace*.

Alice: A: „Teď se k nám přistěhovali sousedi v našem věku, mají také děti a už se to zase více nabaluje. Teď jsme pořádali velikonoční hodování po Solidaritě a bylo to báječné. Posílali jsme děti a byla z toho nakonec asi dvacetičlenná parta co chodila od domečku k domečku. Ta naše komunita se pomalu ale jistě rozrůstá. Je to báječné to pozorovat.“

Bára: D: „Tady to funguje komunitně a člověk nemá tendenci odtud odcházet. U našich jsme vzali kolo a jeli jsme do města. Bylo to zónované na bydlení a servis. Tady je to jinak, je to systém, z kterého nemusíte vystupovat abyste uspokojili svoje potřeby.“

Komunita, kterou Bára s Alicí zmínily je podstatnou a jednou z nejdůležitějších součástí sídliště (Špaček, 2012: 160). Za komunitu považujeme společenství lidí, kteří spolu sdílejí společné hodnoty či zájmy a obvykle i určitý prostor. Komunita a sousedské vztahy se utvářejí a dále modifikují na základě každodenní zkušenosti obyvatel dané lokality, postupně tvoří dané normy zvyklosti a v konečném důsledku i charakter místa. V praxi se jedná například o vzájemné zdravení sousedů, o sousedskou výpomoc, hlubší sociální kontrolu, toleranci (hluk), o vytváření důvěry (zalévání květin, sdílení sekačky, hlídání dětí).

Tuto zkušenost má i Bára: D: „*Se sousedy jsme si například koupili napůl sekačku, máme jedno erární kolo, které si půjčujeme. Když odjedeme na dovolenou, staráme se o zahrádku. Anonymita tu moc nefunguj. Na Velikonoce tu chodí koledníci, máme sousedské slavnosti. Tyhle věci v takové intenzivní míře jsem nezažila ani na malém městě, ani na vesnici. Je to tím, že tomu jdeme naproti. Je to mnoho mladších lidí, kteří jsou otevření a chtějí se socializovat. Ty vztahy jsou pevné, funkční, založeny na důvěře.*“

Role komunity představuje klíčovou roli v rozvoji místní samosprávy. Komunity je totiž producentem procesu participace, který rovněž posiluje identitu prostoru. Dle Stachové (2008) je právě pocit sounáležitosti s komunitou silnou motivací pro občanskou aktivitu lidí a participaci ve veřejném prostoru. Vztahy uvnitř komunity ovlivňují kvalitu, charakter i vzhled místa ty mají naopak vliv na kvalitu vztahů.

Radka: D: „*Hrozně se mi líbí ty místní spolky. Mladí se schází, je tu hodně aktivit pro děti, hlavně v parku. A v létě to tady žije. Já ani nevím kdo to organizuje, ale je tu třeba v parku stan a griluje se, můžeme si tam vzít pivo a lidé se baví. Když jen trochu chcete, najdete si plno známých. A možná i když nechcete. Stačí se tu chvíli pohybovat a ty tváře už jsou známé. Potom se začnete zdravít a když jdete do cukrárny, dáte se do řeči. To nikde jinde nebylo. Tady ten prostor tvoří sousedské vztahy, podporuje je. A mladí aktivní lidé jsou potřeba a my je tu máme.*“

4.3 Proces

Je zřejmé, že prostor sídliště Solidarita sociální vazby podporuje. Intimní forma architektury, na jedné straně nepřesahuje lidské měřítko, na druhé podporuje sociální interakce. Teprve spolu s kvalitním veřejným prostorem a s přítomností aktivních rezidentů, zajímajících se o dění v místě svého bydliště, vytváří silnou identitu místa.

4.3.1 Participace

Procesy, které v místě probíhají, ovlivňují jeho sociální, kulturní i prostorové formy a zároveň lokální politické dění (Altman; Low, 1992). Představují akci, aktivitu či účast – participaci ve veřejném dění. Participaci můžeme vnímat jako účast, podílení se, jako vliv či aktivitu ve veřejném životě, a to v podobě politické či občanské. Participace v oblasti veřejného prostoru obvykle představuje tedy vzájemný vztah mezi veřejností a veřejnou správou, přičemž je díky tomuto vztahu zvyšována i samotná legitimita rozhodnutí

veřejného sektoru: „*Občanská participace představuje rozsáhlý sociálně-vědní koncept, který má multidisciplinární charakter a celospolečenský dosah.*“ (Strussová, Petříková, 2009: 354). Participace je také možností, jak vlastními aktivitami ovlivnit společenské či politické dění, jak společným úsilím zvýšit kvalitu daného prostoru a realizovat vlastní přání a změny týkající se místa. Dle Bernarda (2007) je participace efektivním nástrojem, který pomocí zapojení občanů do rozhodovacích procesů vede k transparentnímu řešení nedostatků zastupitelské demokracie. Aktivní společnost „zdola“ zabraňuje vytváření monopolu moci: „*Čím více je malých společenských záležitostí, kolem nichž se lidé sdružují, tím více nabývají lidé na schopnosti, aniž si to uvědomují, uskutečňovat záležitosti velké*“ (Tocqueville, 2000, cit. dle Stachová, 2008: 14).

Olga i Eva vzpomínaly na dřívější společnou péči o veřejný prostor. Obě dvě ji považovaly za intenzivnější, než je tomu dnes.

Eva: C: „*Dříve jsme dělali společný brigády, starali jsme se o to. Vždycky jsme se sešli na úklid, jako venkovních prostorů, ale byla to i zábava. Starali jsme se o naše záhonky a o chodníky. To je tu dodnes u těch vyšších domů, vždy je ve vchodě někdo, kdo se o jejich záhonek stará, uklízí kolem. Žádná úklidová služba. A už i mladší se přidávají, to je moc milé vidět. Ale obecně myslím, že ten zájem o to, co je venku upadá. Když to není moje, je mi to jedno. Tak asi většina přemýšlí. Předtím to bylo nás všech, takže i udržovat jsme to museli my všichni.*“

Olga: D: „*Dříve jsme se více interesovali, ale zase nám to nebylo nic platné. Ale přes „péči o lid“ se to dalo možná lépe uhrát. Dnes máme možnost, ale nikdo už se na změnách podílet nechce. Nikdo už raději neřeší víc, než musí.*“

Alice ovšem tyto domněnky starousedlíků vyvrací. Sama se s rodinou snaží pečovat o veřejný prostor a zajímá ji, „*co se děje za jejím plotem*“.

Alice: A: „*Několikrát jsme organizovali i úklid parku, přišlo celkem dost lidí, ale pořád je to ta stejná parta co se známe. Jednou jsme ale s manželem uklízeli chodníček a prostor kolem našeho domu a postupně jsme se přesouvali dům a dál. Je to dopravního podniku, a i když jsme je mnohokrát kontaktovali, ty prostory vůbec neudržují. Keře zasahují do prostoru, že se nedá skoro projít, je tam celkově nepořádek. Neuklidili to, tak jsme to vzali do vlastních rukou, z ničeho nic se k nám přidala starší sousedka, s kterou jsme se dříve moc nebavili a pak ještě druhá a pomáhaly nám. Mám pocit, že od té doby se to děje celkem*

pravidelně. To je vlastně milé zjištění. Stačí dát první impuls a pak se ta starost a péče o prostor šíří samovolně.“

Zkušenost Alice jasně dokazuje, že vazba k místu má mnohdy přirozenou tendenci vést k jistým postojům a chováním, které přesahují samotný rámec této vazby a dalo by se říct, že jsou vedlejším efektem tohoto vztahu (Gifford, 2014). Tímto vedlejším efektem je například příznivé chování vůči danému prostředí a změna životního stylu, která se u jedince začne vyvíjet na základě silných vazeb k sociálním a fyzickým složkám jeho prostředí. Sociální složky prostředí jsou velmi důležitým aspektem tohoto procesu, protože mohou u jedinců podporovat jejich motivaci přispívat k pohodě své komunity prostřednictvím participace, občanského aktivismu a ochrany (Carrus et al., 2014). Alice svou opakovanou aktivitou motivovala k akci další rezidenty.

Pro-environmentální chování je pro rezidenty sídliště Solidarity charakteristické. Je zřejmé, že je důsledkem silného vztahu k místu a k přítomné zeleni. Charakter i kvalita zeleně je úzce spjata s významem místa, jehož uchování je pro rezidenty velmi důležité. Jakýkoliv zásah a změna prostoru sídliště Solidarita vyvolává u rezidentů silné obavy.

Olga: C: *„Ale taky mi někdo říkal, že chtějí pokácet tu naši nádhernou alej. To se ale nesmí stát, já tomu nevěřím. Asi ji chtějí spíš revitalizovat, možná je to potřeba, já tomu nerozumím. Ale to je naše dědictví a v tom je historie. To by se zvedla vlna odporu a šli bychom protestovat. Ale je to pořád jedna paní povídala. Ale my jsme už obezřetní, dneska nikdy nevíte, co se přes noc stane“.*

Podobnou zkušenost se zájmem o veřejný prostor sídliště popsala i Radka:

Radka: D: *„U nás teď budou vysazovat stromy. Patří k nám průchozí plac. Máme tam krásnej jil, mám asi dvacet fotek. Je na našem pozemku a chtěli ho zbourat. Ten odborník na stromy nám vysvětlil, proč se to musí prořezat, aby ten jilm byl zdravý. Dohodli jsme se na prořezu a bylo hrozně zajímavé sledovat reakci lidí. Všichni se zajímali o to, aby se strom hlavně nepokácel. Každý se zajímal o to, aby jilm zůstal a jak se může zachránit. Najednou jsme se všichni sešli vzadu na zahradě a ani nebyla diskuze. Prořezat, ale hlavně nekácet, i kdyby to stálo víc. Paradoxně to stálo míň. Jasně, že je důležité, aby byl zdravý a nikoho neohrožoval, ale pokud je možnost, my bychom udělali vše pro jeho záchranu. A povedlo se. My jsme zachránili náš jil a jsme na to hrdí. Teď se řeší prořezávání aleje a taky je to dost žhavé téma. To jakmile někdo přijede a jen upravuje keře, vidíte, jak se lidí dívají, ptají,*

voláme si zjišťujeme o co jde. Zajímáme se o to, jak to tu vypadá a není nám to lhostejné. Já myslím, že řada lidí má raději celý ten venkovní prostor než svůj byt. Máme vztah k veřejnému prostoru. K jednotlivým prvkům v něm. Každý ten strom má historii a nese příběh. A já to z toho cítím i když jsem tu nevyrostla.“

Anna: A: „Kdo jiný by se měl zajímat, než my. Ono stěžovat si na výsledek je pak to nejjednodušší, to je taková ta iniciativa ex post, která už je málo platná. My naštěstí hodně diskutujeme a zajímáme se.“

Olga: C: „Ale pořád to tu mezi sebou řešíme. Jakmile se má něco dít, hned se to šíří. Ale že městská část něco vyvěsí na internet, tak kdo se na to podívá. Přijde mi, že se to obchází. Potom nám řeknou, že nás informovali, ale to je spíš tak pro ty mladší. Vlastně tu neustále probíhají nějaké kauzy, je tu tolik fám. Jeden slyšel tohle, druhý tamto. Už mnohokrát jsem slyšela, že nás budou bourat, co vše tady kdo bude stavět. Mezi sousedy se toho povídá. Někdo něco zaslechl na městské části, jiný má jinou informaci.“

Většina starších respondentů měla pocit, že nevyužíváním sociálních sítí má znevýhodněný přístup k informacím o dění na sídlišti. Rezidenti sídliště Solidarita velmi aktivně využívají ke komunikaci sociální média, zejména Facebook. Na facebookové skupině *Solidarita* mezi sebou téměř denně sdílí aktuální události dějící se prostoru Solidarity, fotografie, informují o plánovaných sousedských setkáních. Správcem této skupiny je Alice: A. Dalším zdrojem informací je facebookový profil Prahy 10, který rovněž občanům poskytuje informace o dění či plánovaných změnách v okolí jejich bydliště. Všechny tyto aplikace jsou efektivním nástrojem sdílení informací. Nezasáhnout však skupinu starších.

Radka: D: „Vím, že existuje nějaká aplikace od Prahy 10 a budu informovaná o každém plánovaném kroku a zásahu. Na Facebooku to prý taky funguje dost dobře, ale já tam nechodím. Hloupé je, že staří se asi už moc nedozví. Těžko říct, jestli jim posílají nějaké info poštou. Já si tedy nepamatuju, co jsem měla ve schránce. To by bylo fajn kdyby tu byl nějaký plátek, měsíčník Solidarita, kde by se psalo, co se tu děje, třeba i okénko do historie, staré by to zajímalo. Vždyť je to opravdu jako vesnice. Na druhou stranu si myslím, že ty informace tu jsou, jen by člověk nemohl být tak líný. Ono stěžovat si je jednodušší, než zajímat se. Taky je tu hodně vývěsek, těch informačních tabulí, to je super.“

. Městská část Praha 10 se do svých rozhodovacích procesů snaží co nejvíce zapojit veřejnost. Důležitost spolupráce občanů s místními úřady definovala i kapitola 28 Agendy 21, která říká: „*Velké množství problémů a řešení obsažených v Agendě 21 má své kořeny na úrovni místních aktivit; participace a spolupráce místních úřadů bude proto faktorem určujícím úspěšnost realizace jejich cílů. Místní úřady vytvářejí, řídí a udržují ekonomickou, sociální a environmentální infrastrukturu, dohlížíjí na plánování, formují místní politiku životního prostředí a předpisy a pomáhají při implementaci národní a subnárodní environmentální politiky. Protože jsou úrovní správy nejbližší lidem, sehrávají důležitou roli ve výchově, mobilizaci i při reakci na podněty veřejnosti a napomáhají tak dosažení udržitelného rozvoje.*“ (Místní Agenda, 2006)

Jedním z nástrojů participace občanské společnosti je veřejný prostor. Participace je také důležitou součástí všech urbanistických procesů včetně územního plánování. Veškeré prostorové úpravy by měly být nejprve konzultovány s uživateli prostoru a poté také prováděny na základě jejich představ a požadavků. Tento přístup k veřejným prostranstvím v praxi není úplně běžný. Dle Stachové (2008) se navíc postkomunistické země vyznačují obecně nižší participací a vyšší mírou nedůvěry vůči politickým představitelům a institucím, a naopak vyšší důvěrou v neformální občanské sítě, mnohdy je tedy těžké nalézt konsenzus.

4.3.1.1 Moje Stopa

Moje stopa je průkopnický projekt městské části Praha 10 založen na inovativním přístupu participativního rozpočtování. Tento přístup usiluje o zapojení občanů do rozhodování o využívání rozpočtu města a změnách veřejného prostoru jejich bydliště. Inspirace přišla z Brazílie, která se v 80. letech 20. století stala průkopníkem participativního rozpočtu. Koncept se rychle rozšířil do Británie a dalších zemí Evropy. V České republice je zatím ojedinělý. Pilotní ročník proběhl v roce 2015 a občané podaly celkem 50 podnětů ke změně veřejného prostoru. Projekt se snaží o zlepšení kvality veřejného prostoru, revitalizaci městských částí (Moje Stopa).

Kampaň Mojí stopy probíhala převážně skrz vlastní web a sociální sítě či textové zprávy, čímž oslovila především mladší a střední generaci. Projekt sice využil také propagaci prostřednictvím letáků nebo plakátů, starší občany se ale zapojit úplně nepodařilo. Někteří o projektu nevěděli, jiní neměli motivaci zapojit se.

Občané sami podávali návrhy svých projektů, které chtěli ve veřejném prostoru realizovat. Investiční náklady projektů nesměly přesáhnout milion korun a projekt musel souviset s veřejným prostorem Prahy 10. Celkem bylo podáno 49 návrhů, z kterých bylo sedm vítězných. O vítězných projektech rozhodovali opět občané, kteří pomocí hlasovacího systému D 21 dávali projektům kladné nebo záporné hlasy. Veřejnost byla o průběhu celého procesu průběžně informována. Vítězné projekty se týkaly zejména obnovy míst se vzrostlou zelení. Jedním z vítězných projektů byl i návrh na revitalizaci parku Solidarita. Participační proces pokračoval i po vyhlášení projektu vítězným. Podle webové platformy projektu (parksolidarita.cz) byly jednotlivé projektové fáze následující:

1. Informace (zahájení projektu)
2. Sousedská setkání (veřejná diskuze o tématech a podnětech)
3. Hlasování o námětech (obyvatelé Solidarity hlasují o podnětech pro architektky)
4. Vypracování návrhů architektky
5. Hlasování o návrzích (obyvatelé Solidarity hodnotí návrhy architektů)
6. Sousedské setkání (veřejné připomínkování nejlépe hodnocených návrhů)
7. Realizace

„Chceme park pro život, život v parku! V Praze 10 vznikají nové parky za nemalé peníze, ale park Solidarita stojí zatím stranou. Jeho potenciál je však obrovský. Pojdme tento stav změnit. Nejde nám o hydraulická a hydrantická hřiště za stamiliony, jde nám o funkční, kultivovaný a sociálně přívětivý park, který tak naplní svou přirozenou (a v původním konceptu plánovanou) roli společenského a kulturního centra Solidarity!“ (příspěvek na Facebookové stránce Mojí stopy).

Od roku 2016 tedy v parku dle plánu Mojí stopy proběhla plánovaná rekonstrukce. Park se upravil, vyměnil se mobiliář a dodaly další prvky.

Ne všichni rezidenti ale projekt Moje Stopa zaregistrovali. Všichni si ale všimli, že se park proměnil.

Olga: C: *„Já o tom vůbec nevím. Ke starcům se tohle nikdy nedostane. Ani jsem nedostala žádnou výzvu nic. Občas se objeví nějaký leták, ale z toho člověk ani nepochopí o co jde. Ale jsou to taky vyšší zájmy. Je to smutné. Hodně se taky mluví o staré škole. Co s ní bude? Tam bylo hřiště, my jsme tam chodili. Ted je tam parcela a čeká to jen na developera*

a pak se postaví nějaká výšková budova. Tady by neměli být žádné takové dominanty. Přijde mi hrozná, že toto je sídliště které je unikát a nikde není nic podobného.“

Daniel: C: *„Ta vazba mezi občanem a místními autoritami je těžká. Praha 10 je velká. Snažíme se mít přehled a zapojit se. Víím, že tu něco probíhalo, ale žádnou informaci ani pozvánku k diskuzi jsem nedostal.“*

Tomáš: C: *„Dostáváme dotazníky od místního úřadu, vyplníme ale přímo se nepodílíme. Co si tu nevybojujete, to nemáte. Po velikém úsilí jsme si vybudovali nový chodník mezi řadami, ale skoro ze svých financí. Nikdy bychom ho neměli, kdybychom úřadu nenabídli vlastní finanční spoluúčast. Jinak bychom se nedočkali, tak teď má každý z nás asi 1/30 chodníku. Ale na druhou stranu to bylo naše vítězství. Vadí nám špatné stavy chodníků. Je vidět že nějaké změny probíhají, ale je to pomalé.“*

Někteří byli naopak aktivní. Především Alice s Bárou, které sledovaly projekt od samého začátku, jsou ale z jeho výsledku velmi zklamané.

Alice: A: *„Byla jsem tím „sdílečem“, chodila jsem na schůzky do školy, v druhém kole jsem podávala návrh na změnu fasády Strašnickýho divadla, ale to neprošlo, protože to někdy budou rekonstruovat, no uvidíme. Přišlo mi fajn, jak to probíhalo, jen to mohlo být asi více propagované ze strany města. Ale ta realizace mě zklamala. Přišlo mi to jako „Halo akce města“: máme peníze, potřebujeme je utratit, ale už neumíme strategicky přemýšlet a dokončovat. Ani první část není do teď hotová. Mrzí mě, že když se někdo o něco snaží, stejně je pranýřován. Je to pak taková marnost. Buď mi řeknou, že nejsem starousedlík a nic mi do toho není. Spousta lidí ztratila s Mojí stopou motivaci. Jsou to vždy výkřiky, které nejsou realizovatelné. Pořád se řeší proč co nejde a ne jak by to mělo jít. Nemůžeme nic popohnat, protože vše závisí na městu a to se vždy táhne.“*

Bára: D: *„Myšlenka je samozřejmě skvělá, otázkou je jak to dopadá. Je kolem toho hrozná halo ale v prvním ročníku bylo metro Strašnická a podívejte se dnes, pořád to pokulhává a je to někdy směšné. Já do toho zase tak moc nevidím, takže nechci soudit. Jen víím, že prezentace a návrhy byly velkolepé a realizace je samozřejmě úplně na jiné úrovni.“*

Dana: B: *„Já jsem poctivě sledovala Moji stopu, a taky jsem několikrát podávala návrhy, které bohužel neprošly. Ale i tak jsem ráda, že se vůbec něco děje a že je možnost změn. I když nejsem spokojená s výsledkem, je dobře, že s námi někdo mluví. Ale to by asi mělo být normální. Ale stejně mám pocit, že se to všechno zbytečně táhne.“*

I když si respondenti cení možnosti komunikovat s městkou částí, od projektu Moje stopa očekávali víc. Většinou nejsou s pokojeni s výsledkem či průběhem realizace. Uvědomují si ale, že je nemožné realizovat představy všech. Participativní charakter tohoto projektu je rozhodně smysluplný a měl by být i nadále používán.

4.2.1.2 Sousedské slavnosti

Komunita sídliště Solidarita je z převážné části tvořena mladší generací. Mezi nimi je pár velmi aktivních lidí, jako je Alice. Zejména poslední dva roky se Alice snaží o rozšíření komunity i mezi starší občany. Jednou z cest, jak s nimi navázat kontakt jsou dle ní společenské akce. Proto se rozhodla začít organizovat sousedská setkání.

Alice: A: „Se sousedkou jsme se rozhodli, že tu chceme pořádat sousedské akce. Byl to součást TedX. To je komunitní akce, která by měla nabudit lidi k jejich vlastní aktivitě, to je ten cíl. Rozproudil místní aktivitu. Po minulém Zažít město jinak jsem trochu skeptická. Lidé hrozně rádi chodí na zábavy které organizuje někdo jiný, což je vlastně přirozené. Ale jak docílit toho, aby skrze ty zábavy dostali nápad a na další organizaci se už sami podíleli? To je těžké, protože když někdo pracuje osm hodin denně, asi to moc nejde. Já to dělám vlastně proto, že můžu a mám ten čas. Ale každý by se měl zajímat o svůj veřejný život a veřejný prostor a snažit se ho rozvíjet, pečovat o něj a tím zvýšit kvalitu života. Celkově obecným problémem je starší generace, která se nechce podílet. Je to paradox, ty starší byli zvyklí na komunitní život, na sdílení. Možná toho mají už dost a chtějí mít svůj klid, možná je to jen generační rozdíl, možná jsme je jen nedokázali dobře oslovit a zaujmout. Na poslední sousedskou akci přišlo celkem dost starších lidí ,a to samozřejmě proto, že tématem nebyla ani tak budoucnost, jako minulost a historie Solidarity. To starší chtějí, zavzpomínat, sdílet zkušenosti a opravovat naše nepřesnosti. Asi to je ta cesta a je to dost podstatné pro rozvoj naší komunity, vědět, jak to tu fungovalo dříve, poučit se z jejich chyb a inspirovat se. Všechno jde přes emoce. Ale v červnu chceme s historikem dělat další akci, komentovanou prohlídku, procházku a mohl by z toho být i nějaký cyklus. Spojit to s hospodou. To je to, co lidé zajímá nejvíc. Příběhy.“

Sousedské setkání s kapkou historie, jak se setkání nazývalo se konalo na jaře 2017 v kavárně Strašnického divadla. Po předchozích zkušenostech Alice zjistila, že pokud chce oslovit starousedlíky, musí jim přizpůsobit program akce. Díky přítomnosti historika se akce opravdu pár starousedlíků účastnilo a komunita se rozšířila. Na setkání se promítali staré fotografie a starousedlíci vzpomínali a vyprávěli.

Na Solidaritě se také již dva roky koná akce Zažít Solidaritu jinak. Ta probíhá v rámci sousedských slavností Zažít město jinak, které se konají během Evropského týdne mobility. Hlavní myšlenkou je přetvářet ulice a oživit veřejné prostory.

„Zažít město jinak? Ano! Poznejte unikátní sídliště prostřednictvím jeho obyvatel a místních podniků, zastavte se v klidu Strašnic na slovíčko se svým sousedem, okoštujte některý z workshopů, jógu v trávě, víno od Hrušky, papriky od Reného a mnoho dalšího! Těšíme se a moc!“ (Facebooková pozvánka na akci)

Dana: B: *„Taky vím, že se tu konají sousedské slavnosti, ale to mi taky přijde, že je pro mladší – spíše to má na starost ta parta maminek, mají čas na organizaci. Ale Zažít město jinak znám, tam mě nalákaly děti a bylo to fajn, těším se na další ročník. Spíš jsem zase byla jen účastník, než organizátor. Chodíme tam s kamarádkou a řešíme co je dobře a co špatně, ale ruku k dílu nepřidáme (smích).“*

Jakub: D: *„Všechny tyhle setkání jsou skvělý. Máme to tady proto ten park, abychom ho užívali. Na Solidaritě se i z asociála stane společenskéj typ.“*

Alice: A: *„Zažít město jinak se zase bude konat. Asi to posuneme na Barču, aby byl větší prostor a více možností. Minulý rok jsem byla hlavní organizátorkou, a mělo to smysl. Nejen pro osobní rozvoj, ale i když to bylo náročné, tak to šlo. Byl těžší to zorganizovat dramaturgicky. Čekali jsme, že se k nám někdo přídí, obcházeli jsme lidi a nikdo nechtěl organizovat. Vše bylo tedy na nás dvou, bylo to hodně invenční z naší strany, ale mělo by to být dílo nás všech co se účastní. Snad se to povede letos.“*

V létě se na Solidaritě koná akcí víc. Nejčastějším místem setkání je park. V květnu se například konal „Udržitelný piknik“.

„Vemte deku na výlet a přijďte se družit! Pro sousedy i nesousedy, opět na Solidaritě. P I K N I K jako malovaný! Doneste vlastní speciality, něco co máte rádi nebo co rádi vaříte či pečete :) a nezapomeňte vlastní příbor, talířek! šetríme přírodu, plastové propriety prosíme nebrat! V rámci pikniku můžete také nabídnout 1 až 3 knihy, které by mohli očarovat vašeho souseda/nesouseda a nastartovat tak sdílenou knihovnu!“ (Facebooková pozvánka na akci)

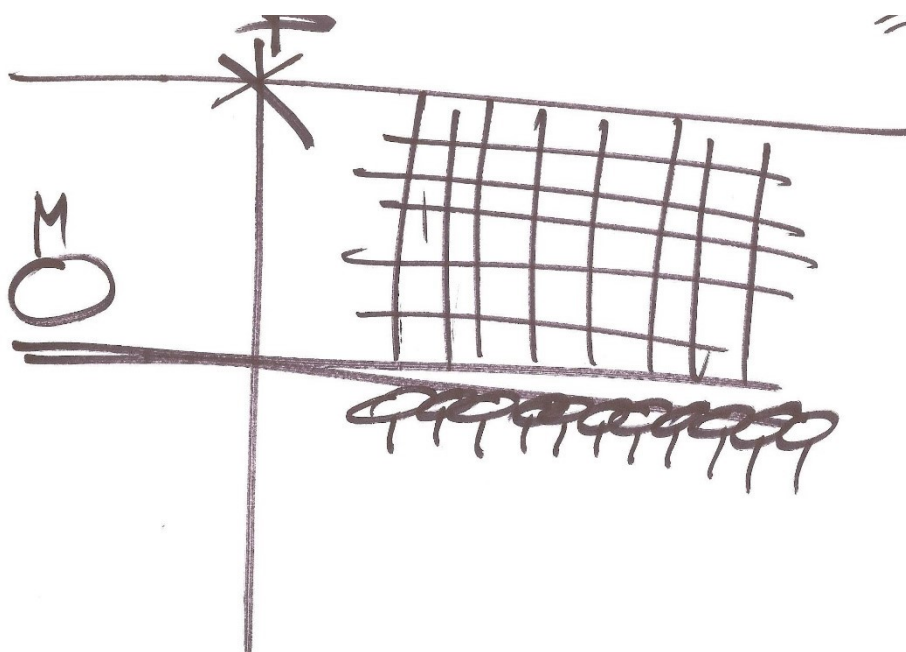
Sousedských akcí na Solidaritě se postupně účastní víc a víc lidí. Komunita se pomalu rozšiřuje o starší obyvatele o jejichž společnost mají mladí opravdu veliký zájem.

Vhodným nástrojem k jejich začlenění je rozhodně přizpůsobení programu a setkání s přednáškami o historii se zatím jeví jako dobrá volba.

4.3.2 Percepce místa

Při tvorbě mentálních map respondenti popisovali nejen co kreslí, ale také proč. Spíše, než popisu geografického prostoru sídliště věnovali svou pozornost popisu významu a důležitosti místa. U všech respondentů byla tato deskripce založena na silné emocionalitě. Lze tedy hovořit o lásce k místu (topophilii).

Přesto se výsledné *mentální mapy* dají rozdělit do dvou kategorií, 1.mapy: zobrazovaly prostorové uspořádání Solidarity a 2.kresby: symbolizovaly významný prvek prostoru, především symbolizující zeleň. Zeleň (přítomnost stromů, zahrádek a parku) je pro rezidenty jednou z nejdůležitějších součástí sídliště, tvořící jeho charakter.

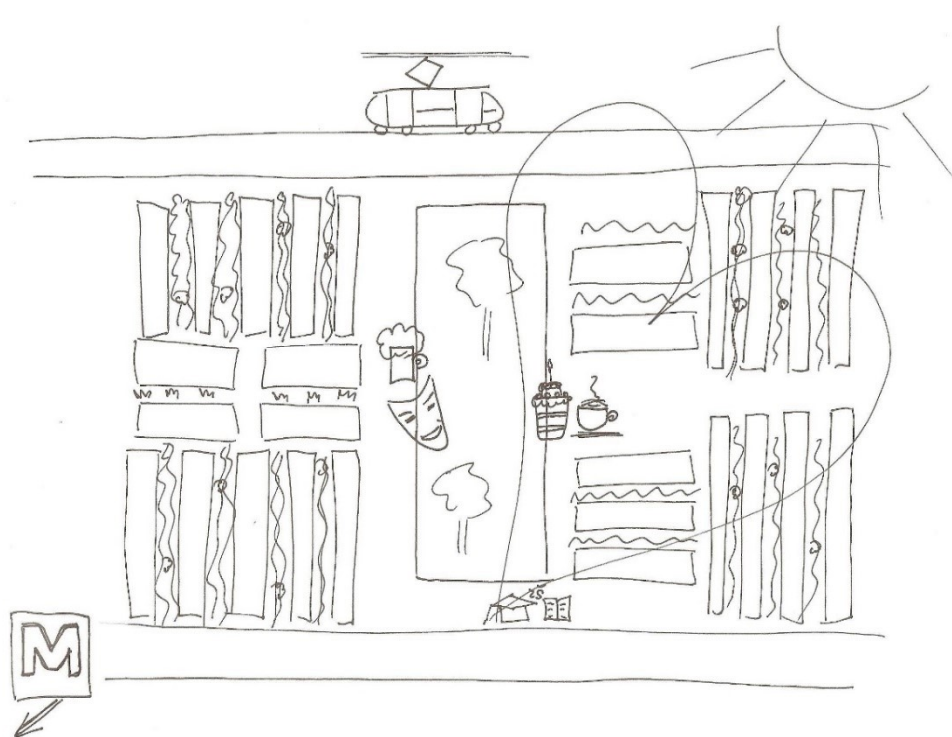

Obr.2: Mapa Pavla

Pavlova mapa představuje velmi jednoduché schéma představující prostor sídliště. Pavel jasně rozdělil prostor řadových domů, aleje, znázornil dva záchytné body – metro a poštu (písmena M,P). Tyto body chápe jako „orientační“. Pavel: D: „Když někomu vysvětluji cestu, metro a alej nebo ze zhora pošta jsou záchytné body.“

Tuto mapu považuji za prostorovou spíše než emocionální. V tomto ohledu musím ovšem přiznat mé selhání v roli výzkumníka. Nevhodně zvolená formulace „Nakreslete prosím mentální mapu sídliště Solidarita“ bez jasnějšího, upřesnění vyvolala v Pavlovi jeho subjektivní představu prostorového uspořádání sídliště. Je to mapa popisná odpovídající na otázku „Jak si ve vašich představách vypadá sídliště Solidarita“ spíše než „Co pro vás sídliště Solidarita znamená“.

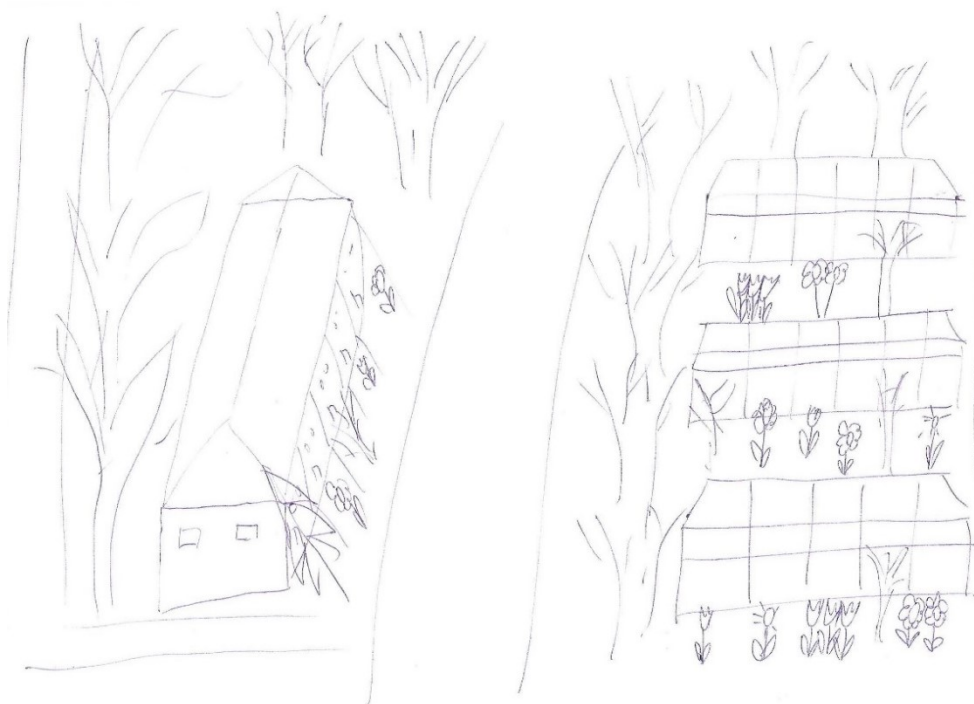
Geografickou mapu nakreslila i Anna. Anna zobrazila přesný plán sídliště a při kresbě ho i popisovala. Jako první nakreslila park, což koresponduje s Lynchovým typem významných prvků, které jsou většinou kresleny jako první a jsou umístěny uprostřed kresby. Park popsala Anna jako „ústřední“. Dále ho obklopila řadovými domky a do celého prostoru dosadila zeleň, protože „*ta to tu tvoří*“. Následovala etapa zakreslení funkcí sídliště (metra, tramvaje) a občanské vybavenosti (škola, divadlo, hospoda, cukrárna). U cukrárny (piktogram dortu a kávy) se Anna zdržela nevíce. Je to pro ni důležité místo setkávání s přáteli. Po chvíli si posteskla nad „*příliš velkými dorty*“ a zmínila, že na sídlišti vlastně postrádá zdravější variantu občerstvení, „*třeba nějaké bistro*“. Nakonec se Anna na výslednou mapu podívala jako na celek a svůj výrok: „*Já si myslím, že lepšího místa není*“, doplnila ji sluncem a srdcem, čímž zdůraznila emocionální vazbu k místu.

Obr.3: Mapa Anny

Třetí prostorovou mapu nakreslila Dana. Dana se při kresbě vůbec nerozmýšlela. Kreslit začala nejprve domy na pravé straně. Postupně je doplnila stromy a květinami a popsala její vztah k zeleni a k prostoru sídliště.

Dana: B: „Ty zahrádky tady jsou úplně nejlepší. Jako všechno tady. To místo se pak mění s ročním obdobím, s ránem a večerem. Solidarita má mnoho tváří, ale každá je krásná. Jakoby to bylo stavěné v souladu s přírodou, se slunečním svitem. Je to sídliště pro lidi. Vlastně bychom nepotřebovali vůbec chodit jinam. A když přijedu z práce, je to relax. Lidé z města jezdí relaxovat na chatu, na vesnici, to my nemusíme. My máme dva v jednom. Jsme ve městě ale i na vesnici. Nemusíte zaběhnout do baráku, můžete volný čas trávit venku a nevypadáte jako exot, tady ke to k tomu dělané. To z toho mého výtvoru vidíte, to přece není městské sídliště. Navíc v Praze.“

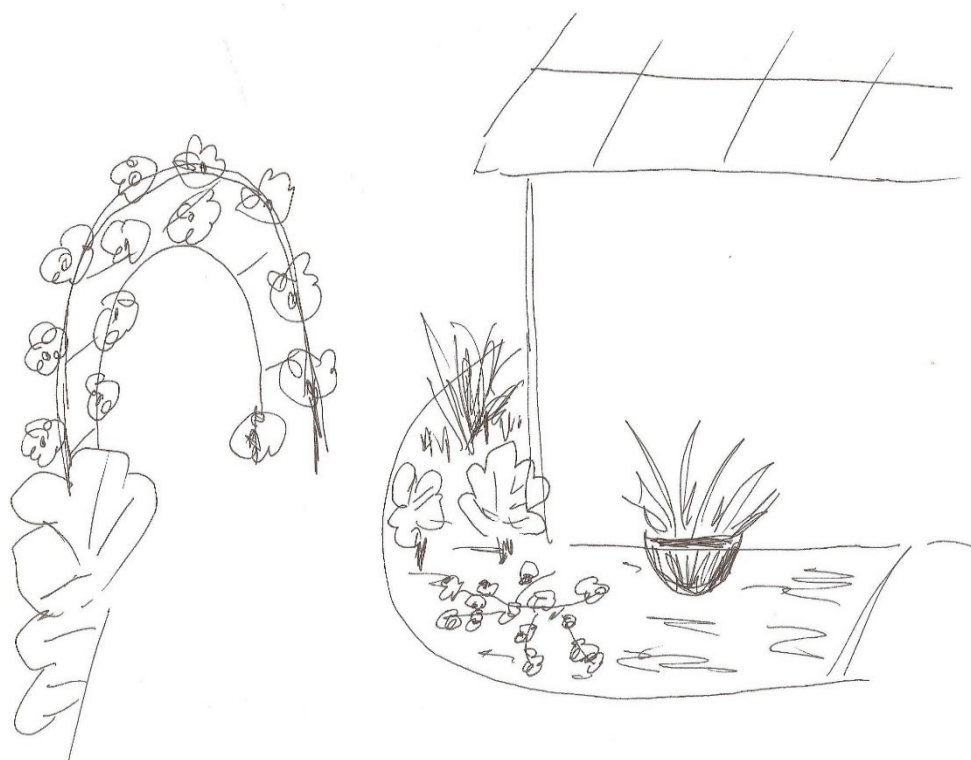

Obr.4: Kresba Dany, domečky

Zahrádky byly dalším častým motivem kreseb. Bára a David si při pomyslení na Solidaritu vybavili jejich zahradu, kterou znázornili.

Obr.5: Kresba Báry, zahrada

Obr.6: Kresba Davida, zahrada

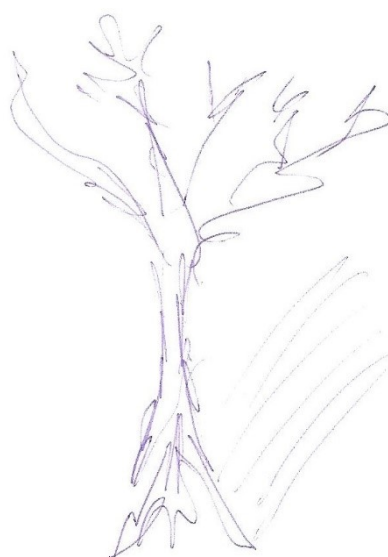
Eva se při kreslení mapy také téměř nerozmýšlela a nakreslila Jiráskovu alej.

Eva: D: „*Já miluju Jiráskovu alej. Pořád se tam ráda procházím a neomrzí mě to. Hlavně když je rozkvetlá. To se můžu procházet sem a tam celý den.*“

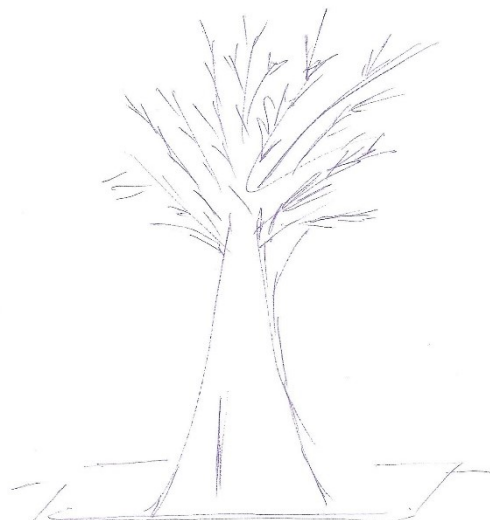
Obr.7: Kresba Evy, alej

Nejčastěji znázorněnými „významnými prvky“ byly stromy. Radce, Alici i Jakubovi se při pomyšlení na sídliště ihned vybavili stromy.

Obr.8: Kresba Radky, strom

Radka: D: „*Já hodně koukám kolem. Miluju stromy. Já si je fotím, mám celou sbírku. Taky mě baví pozorovat, jak se ro sídliště mění, ráda pozoruju na jaře zahrádku, mohli by tady soutěžit o tu nejlepší. Taky v zimě je skvělé pozorovat vánoční dekorace. Mám svou trasu a vlastně chodím pořád tou stejnou cestou, zahnu sem tam, nějaká intuitivně ale už stejně. A pořád je ta cesta jiná. Brzy ráno tajemná, romantická, potkáte pár pejskařů, pak vyběhnou děti do školy, odpoledne běhají v parku.*“

Obr.9: Kresba Alice, strom

Obr. 10: Kresba Jakuba, strom

Také Jakub znázornil strom, který byl v jeho mapě dominantním prvkem.

Jakub: D: „*Kreslím strom, protože to je charakteristický prvek Solidarity. Příroda je pro mě hodně důležitá a čím blíží ji můžu mít, tím lepší. Tady ji mám, a proto je mi tady dobře.*“

Jelikož se mi mentální mapy nepodařilo získat od všech rezidentů, na konci každého rozhovoru jsem všechny požádala, zda by mohli sídliště Solidarita „*popsat ve třech slovech*“. Jejich odpovědi jsou znázorněny v následující tabulce.

Bára	komunita, sousedé, architektura
Daniel	úžasný bydlení, sused, pospolitost
Tomáš	dobrá adresa, kamarádi a rodina, domov
Petr	krásné super místo, zeleň
David	klid, zeleň, rodinný život
Olga	slunce světlo jas, zeleň, pohoda a volnost
Eva	Bečvářova vila, stará škola, Jiráskova alej
Alice	zeleň, klid, susedi
Radka	zeleň, příjemná atmosféra, smích
Jakub	můj dům, můj strom, moje rodina
Pavel	Strašnice, architektura, příroda
Anna	život, komunita, cukrárna
Dana	zeleň, domov, dětství

Tabulka 2: Sídlíště Solidarita ve třech slovech

Údaje v tabulce jsou charakteristické pro definované kategorie identity sídliště Solidarita. Nejvíce je zastoupená zeleň, architektura a susedé.

5 ZÁVĚRY

Cílem této práce bylo zjistit, jaká je identita sídliště Solidarita a jaký má na její formování vliv specifický fyzický prostor sídliště. Ústřední hypotézou bylo, že: *Architektura a urbanistické plánování ovlivňují vztah jednotlivce k místu a díky komplexnímu urbanistickému plánování zohledňující lidské měřítko (dostupnost zeleně, veřejný prostor, občanská vybavenost) mají rezidenti Sídlíště Solidarita silnou vazbu k místu.* Tato hypotéza se potvrdila. Prostor sídliště tedy pozitivně ovlivňuje jedince a jeho emocionální vazby, kvalitu života a sociální vztahy. Právě *sousedství*, které je kvůli *architektonické formě řadových domů* intenzivnější, je dalším rysem identity sídliště Solidarita. Sociální vztahy na sídlišti jsou produkovány a podporovány také přítomností *zeleně* a prostorů *občanské vybavenosti*, které rovněž formují identitu sídliště. Zeleně je pro rezidenty nejcharakterističtější a nejdůležitějším prvkem sídliště. Dalším důležitým prvkem identity je *komunita*, která především díky aktivní skupině mladších rezidentů, posiluje jejich vzájemný vztah k prostoru a péči o něj. Nepotvrdilo se, že se intenzita vztahů v prostoru zvyšuje v závislosti na časovém faktoru (době na sídlišti strávené). I nově přistěhovalí mají k místu silný emocionální vztah a považují ho za *domov*.

Veřejný prostor je komunitou často využíván a podporuje v nich pro-environmentální chování. Nejčastějším prostorovým uzlem je centrální park a ulice Turnovského. I přesto, že prostory občanské vybavenosti nejsou efektivně využívány a rezidenti by ocenili širší sortiment služeb, zastávají funkci prostorového uzlu, který podporuje sociální interakce.

Komunita sídliště je tvořena dvěma kategoriemi: aktivními mladšími rezidenty a starousedlíky. Postupně ale dochází k jejich propojování, o které se snaží zejména pár aktivních mladších členů.

Důležitou faktorem, který rovněž posiluje identitu sídliště jsou veškeré *akce a procesy* v něm probíhající. Společně sdílená každodenní zkušenost a participace podporuje sociální vztahy a opět péči a zájem o místo.

Místu s tak silnou identitou, jako má Sídlíště Solidarita, by měla být věnována speciální pozornost. Jakýkoliv nekoordinovaný zásah do prostoru, může jeho identitu snadno narušit. Regulace takovýchto zásahů by ovšem v tomto případě měla vyvstat především ze strany Stavebního zákona, který by měl definovat jejich limity.

To, že prostor ovlivňuje jedince lze ilustrovat také pomocí konceptu trvalé udržitelnosti, který byl průmětnou rovinou této práce. Dle mého výzkumu je možné sídliště Solidarita považovat za sídliště udržitelné. Ekonomický pilíř trvalé udržitelnosti je obsažen ve využití prefabrikovaných stavebních materiálů, v úspornosti bydlení a v efektivním využití území. Environmentální pilíř představuje na Solidaritě množství zeleně v bezprostřední blízkosti domů. Svým specifickým prostorovým uspořádáním, vytvářející specifický charakter, se Solidarita stává místem, které uspokojuje sociální a duchovní potřeby lidí. Občanská vybavenost, kvalitní veřejné prostory a architektonická forma řadových domů navíc podporují sociální interakce a principy kolektivity. Silná a znovu se rozšiřující sousedská komunita si uvědomuje kvalitu celého komplexu (jejich domova), a pečuje o něj. Pro-environmentálně laděné aktivity kvalitu místa ještě zvyšují. Nejdůležitějším aspektem sídliště Solidarita je ovšem lidský rozměr. Ten byl po mnoho let přehlíženým, či nahodile řešeným tématem městského plánování. Zvyšující se dominantnost tržní síly se promítla snad do všech odvětví, včetně architektury. Architektonické trendy přesunuly svůj zájem od veřejných městských prostranství k privátním izolovanějším budovám, a to zanechalo důsledky v sociálních a kulturních funkcích města. Sídlíště Solidarita svým prostorem zvyšuje kvalitu lidského života a podporuje emocionální vazbu s místem. Svou komplexností lidský pilíř respektuje, a proto je živým, bezpečným a udržitelným prostorem

V rámci mého zahraničního studijního pobytu v Kodani jsem prováděla menší antropologický výzkum na sídlišti Bakkehusene, které bylo jednou z architektonických inspirací sídliště Solidarita. Bakkehusene nejen, že vykazuje značné architektonické a urbanistické shody (zástavba řadových domů a předzahrádkami, dostupnost zeleně, centrální park uprostřed sídliště), z mých výzkumů vyplynulo, že vykazuje i stejnou intenzitu vztahu „jedinec:místo“. Stejně jako na sídlišti Solidarita, ani tady se jednotlivé domky téměř neprodávají, ale dědí z generace na generaci a v současnosti jsou společností vnímány jako nadstandardní bydlení pro střední třídy. Jejich nadstandard není pouze v ekonomické hodnotě, která stále stoupá, ale právě v udržitelném charakteru sídliště. V Bakkehusene navíc funguje celkem silná sousedská komunita. Tyto podobnosti nepovažuji za náhodné. Proto by měly být sídliště tohoto typu vnímány jako udržitelná forma bydlení a měla by se jim věnovat větší pozornost a péče.

Na závěr této práce bych ráda zmínila, jak se průběžně měnila má pozice v roli výzkumníka. Výzkum, který jsem prováděla na sídlišti Solidarita byl mým prvním takto rozsáhlým výzkumem. Zřejmě i proto jsem se nevyvarovala některých chyb, například nevhodné formulaci žádosti o kresbu mentální mapy. Po prvních pokusech jsem došla k závěru, že termín „mentální mapa“ není vhodné explicitně používat. Přímé použité termínu „mentální mapa“ může být v určitém kontextu zavádějící. Prostorová zkušenost může být zaznamenána v několika formách a mentální mapa vyvolá u respondentů řadu otázek či nedorozumění. Samotné slovo „mapa“ potom naznačuje symbolickou či situační kresbu, vyjadřující jeho prostorové vlastnosti, nikoli však ve spojení s emocionálními, jejichž získání bylo mým záměrem. Ve výzkumu jsem se ale brzy cítila jistější, a společně s jistotou v terénu se měnila má pozice výzkumníka.

Přesto, že několik let žiji ve Strašnicích a prostor sídliště Solidarita znám, nikdy jsem tam nebydlela a netrávila čas jinak, než procházením se. I když jsem se během výzkumu v prostoru často pohybovala, místní komunita mě ze začátku vnímala spíše jako „outsidera“. Jejich společenství jsem zprvu pouze pozorovala tak trochu z dále, a nebyla jsem jeho součástí. To se ale velmi rychle změnilo. Rozhodně k tomu přispěla četnost setkání s rezidenty, častý pohyb ve stejném prostoru, ale především účast na společenských akcích (jak je nazývá Alice). Přesto, že jsem nikoho z mých respondentů předem neznala, spolu s častým kontaktem jsem se s nimi sbližovala. Především respondenti mladší generace mě postupně sami začali upozorňovat na veškeré akce a změny odehrávající se v prostoru, zvat mě na pořádaná sousedská setkání a sdílet se mnou nejen informace, ale i jejich každodenní praktiky. To ale výrazně změnilo mou pozici výzkumníka z totálního „outsidera“ téměř na „insidera“. Tato zdánlivě přívětivá změna s sebou ale přinesla i značná úskalí, tedy sníženou schopnost udržet potřebný odstup pro provedení kvalitní a objektivní analýzy. Přesto si myslím, že tento stav nijak neovlivnil interpretace získaných dat, nicméně do budoucích výzkumů byl cennou zkušeností.

6 SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ

6.1 Seznam obrázků

Obr. 1: Model formování reprezentace prostředí.....	27
Obr. 2: Mapa Pavla	98
Obr. 3: Mapa Anny	99
Obr. 4: Kresba Dany, domečky	100
Obr. 5: Kresba Bány, zahrada.....	100
Obr. 6: Kresba Davida, zahrada	101
Obr. 7: Kresba Evy, alej.....	101
Obr. 8: Kresba Radky, strom	102
Obr. 9: Kresba Alice, strom	102
Obr. 10: Kresba Jakuba, strom	103

6.2 Seznam tabulek

Tabulka 1: Respondenti	52
Tabulka 2: Sídliště Solidarita ve třech slovech.....	103

6.3 Seznam grafů

Graf 1: Identita místa	23
Graf 2: Fáze výzkumu.....	44
Graf 3: Identita sídliště Solidarita	56

7 LITERATURA

- AXELROD, R. 1976. *Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites*. New Jersey: Princeton University Press.
- BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 215 s.
- BERNARD, J. 2007. „Participace a partnerství na lokální úrovni v českém sociálním výzkumu:“ Pp 27–46 in Pavel Nejd, Daniel Čermák (eds.). *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
- CASTREE, N. 2003. *Place: Connections and Boundaries in an Interdependent World*. In: Holloway, S. et al. (eds.): *Key Concepts in Geography*. London: SAGE Publications. s. 163–185.
- CORBUSIER. 1926. *Urbanism*. University of New South Wales.
- DEWALT, et. al. 1998. Participant observation. In H. R. Bernard (Ed.), *Handbook of methods in cultural anthropology*. Pp: 259-299. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- DISMAN, M. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.
- DUNCAN, J. 2000. Place. In: Johnston, R. J. et all (eds.). *Dictionary of Human Geography*. 4th Edition, Oxford: Blackwell Publishers Ltd. s. 582–584.
- GARFINKEL, H. 2002. *Studies in ethnomethodology*. Cambridge.
- GIBAS, P. 2007. *Mezi „lokálností“ a „lokalitou“: vztah k místu na Jenerálce (Praha 6)*. Nепublikovaná diplomová práce. Praha: FHS UK.
- GIDEION. 1962 . *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*. Harvard University Press.
- GOLLEDGE, R.; STIMSOM, R. 2002. *Spatial behavior : a geographic perspective*. New York: Guilford Press. s. 191. ISBN 1572300507.
- HEIDEGGER, M. 2008. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh. 487 s.
- HENDL J. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HEXNER, M., ZAJÍC, K. 2007. *Územně analytické podklady hlavního města Prahy, téma 11.10. – Cenné a pozoruhodné urbanistické soubory* . Praha: (<http://www.urm.cz>)
- HRŮZA, J.; ZAJÍC, J. 1996. *Vývoj urbanismu II*. Praha: ČVUT. 136s.

- CHANDLER, G. 1982. *International and national library and information services: a review of some recent developments 1970-80*. Oxford: Pergamon Press. ISBN 0-08-025793-3.
- JANEČKOVÁ, Michaela, NOVOTNÁ, Eva, ŠPIČÁKOVÁ, Barbora, ZARECO, Kimberly Elman. *Sídliště SOLIDARITA*. Praha : Archiv výtvarného umění o.s., 2014. ISBN 978-80905744-2.
- JECH, F. 1946. *Rodinný dům v kooperativní stavbě (Ekonomisace, simplifikace a industrialisace nízkých staveb)*. Praha: Vydavatelstvo Architektury ČSR. s. 67-68.
- JECH, F. 1947. *Nové sídliště „Solidarita“ v Praze-Strašnicích*. Praha: Architektura ČSR VI. s. 310-313, s. 310.
- JEŘÁBEK, H. 1993. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum. ISBN 80-706-6662-5.
- KOLAŘÍK, J. 2003. Finanční hodnota aneb něco málo z legislativy. In NĚMCOVÁ, Lenka a kol. *Funkce zeleně ve městě aneb „o hodnotách, jež se jen zřídka berou vážně*. Brno: EkoCentrum Brno. s. 11-13.
- KOTAČKA, J. 1995. *Problematika města : Praha a její nové čtvrtě / Bazac-Billaud, Laurent*. Praha : Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách . 132 s.
- KRIER, L. 2001. *Volba nebo osud*. Praha: Academia.
- KULIČ, V. *Sanctioning Modernism: Architecture and the Making of Postwar Identities*. Texas: University Texas Press. ISBN 10: 0292757255 / ISBN 13: 9780292757257
- LOW, S. 1996. *The anthropology of cities: imagining and theorizing the city*. Annual review of Anthropology.
- LOW, S. 2005. *Theorizing the City: The New Urban Anthropology Reader*. Rutgers University Press. .
- LOW, S.; ALTMAN, I. 1992. *Place attachment*. New York: Plenum.
- LUHRMANN, T. 2001. „Identity in anthropology“. S. 7154 – 7159 in Smelser, Neil J. – Baltes, Paul B. (ed.). *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier.
- LYNCH, K. 1960. *The image of the city*. Harvard University Press.
- MORSE, J. M., FIELD, P. A. 1995. *Qualitative Research Methods for Health Professionals*. 2nd ed. London: Sage Publications.
- MUSIL, J. 1971. *Sociologie bydlení*. Praha: Svoboda.
- MUSIL, J. 1985. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda. 334 s.

- MUSIL, J. 1986. *Sociologie pro architektky a urbanisty*. Vyd.2. Praha: ČVUT. s. 146.
- NADACE PARTNERSTVÍ. 2013. *Prostory – průvodce tvorbou a obnovou veřejných prostranství*, Nadace Partnerství, Brno
- NEUBAUER, T., & HEURIX, J. 2011. *A methodology for the pseudonymization of medical data*. *International Journal of Medical Informatics*, 190–204.
- NORBERG-SCHULZ, CH. 1984. *Genius loci*. Praha: Odeon.
- NOVÝ, O. 1973. *Čtvrtstoleté jubileum založení Stavoprojektu*. roč. XXXII., čís. 10, Praha: Architektura ČSR. s. 483-490.
- ØRUM-NIELSEN, J. 1996: *Dwelling- At Home in Community on Earth..* The Danish Architectural Press.,p.152-162.
- PATOČKA, J. 2006. *Regionální sociologie, sociologie prostoru a prostředí*. Praha: VŠE.
- PETRUSEK, M. a kol. 1996. *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, s. 1627. ISBN 80-7184-311-3.
- RELPH, E. 1976. *Place and placelessness*. London: Pion Ltd., 156 s.
- RELPH, E. 1993. Modernity and the Reclamation of Place. In: Seamon, D. (ed.): *Dwelling, Seeing, and Designing*. New York: Suny Press. s. 25–40.
- RUMMERS, Joanna W. A. 1993. Personal Identity and Social Structure in Sint Maarten/Saint Martin: *A Plural Identities Approach*. Disertační práce. York: York University.
- RYNDA, I. 2000. Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání. In: *Hledání odpovědí na výzvy současného světa (se zvláštním zřetelem na otázky životního prostředí)*. UK v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, STUŽ, Česká společnost pro životní prostředí, ČSOP, Praha,s. 28.
- SEDLÁČEK, M. 2014. Případová studie. In R. Švaříček, K. Šedřová et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (s. 96–112). Praha: Portál
- SPRADLEY, J., P. 1980. *The ethnographic interview*. New York: Holt, Rinehart and Windston.
- STACHOVÁ, J. 2008. *Občanská společnost v regionech České republiky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- STIBOR, O. 1947. *Architekti k dvouletému plánu*. Praha: Architektura ČSR VI. s. 1-2, s.1.
- STORCH, K. 1947. *Mezinárodní shoda v bytovém standardu*. Architektura ČSR, VI, s. 140-141.
- STRUSSOVÁ, M., PETRÍKOVÁ, D. 2009. *Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji*. *Sociológia* 41 (4): 354–378.

SÝKORA, . 2003. *Suburbanizace a její společenské důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku o.p.s., Praha.

ŠPAČEK, O. 2012. Proměny sousedství v pražských lokalitách. 159-178 in OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha: Academia.

ŠPIČÁKOVÁ, Barbora. 2014. Sídliště Solidarita. Vyd. 1. Kostelec nad Černými lesy: Archiv výtvarného umění, 126 s. ISBN 978-80-905744-2-7.

TOUŠEK et al: *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

TUAN. 1972. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. University of Minnesota.

VÁVRA, J. 2010. *An Individual and a Place, an Individual in a Place, an Individual through a Place*. Geografie, 115, No. 4, pp. 461–478.

YIN, R. K. 2009. *Case Study Research. Design and Methods*. 4th ed. London: Sage Publications.

ZARECOR, K. 2011. *Manufacturing a socialist modernity, Housing in Czechoslovakia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

ZELENKA, J. a kol. 2008. *Výzkum kognitivních a mentálních map*. Hradec Králové: Gaudeamus, UHK. 192 s.

ČASOPIS SOLIDARITA. 1946. Zpravodaj dobrého bydlení. Obecně prospěšné stavební družstvo, Solidarita. 2, Praha II: Svoboda, 1946, Sv. I.

ČASOPIS STAVBA. 1924-25/9, str. 157) „Náš názor na architekturu“.

7.1 Internetové zdroje

Athénská Charta, 1933. Dostupný na: <<http://portal.uur.cz/pdf/charter-of-athens-1933.pdf>>. (citováno 16.6.2017).

Gebrian, 2016. *Bytový komplex Barbican*. Stream. Dostupný na: <<https://www.stream.cz/gebrianvs/10014978-bytovy-komplex-barbican-sidliste-pro-tisice-lidi-kde-je-radost-zit>> (citováno 12.3.2017).

Mentální mapy Lynchovského typu, 2010. *Manuál tvorby mentální mapy Lynchovského typu*. Humánní geografie. Dostupné z: <http://geoinovace.data.quonia.cz/materialy/Z3090_Humanni_geografie_MU/Manual_tvorbymentalnimapy.pdf>. (citováno 3.3.2017).

Místní Agenda 21 – Informace, postupy kritéria. 2006. kolektiv autorů, Praha: MŽP.
Dostupný na: <www.ma21.cz>. (citováno 12.5. 2017).

MMR, 2016. *Udržitelný rozvoj v oblasti územního plánování*. Dostupný na:
<<http://www.mmr.cz/cs/Microsites/PSUR/Udrzitelný-rozvoj-a-MMR/V-oblasti-uzemního-planování/Dokumenty-EU>>. (citováno 10.5.2017)

MŠMT, 2005. *Etický rámec výzkumu*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy,
Dostupný na: <<http://www.msmt.cz/files/pdf/ATIIIVlastnimaterial.pdf>>. (citováno 7.5.2017).

Nová Athénská Charta 1998. Dostupný na: <<http://portal.uur.cz/pdf/athenska-charta-1998.pdf>>. (citováno 15.6.2017).

7.2 Právní předpisy

Zákon č. 17/1992 Sb. O životním prostředí v § 6 trvale, In: Sbíрка zákonů a mezinárodních smluv.

Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, § 16, In: Sbíрка zákonů a mezinárodních smluv.

8 PŘÍLOHY

8.1 Seznam příloh

Příloha P1 – Projekt diplomové práce	114
Příloha P2 – Fotografie sídliště Solidarita	114

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Tereza Hodúlová
2. Osobní číslo (UKČO): 69691297
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2014
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 22.9.2014
5. Názvy všech předchozích bakalářských prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Zmapování odlišností v jednotlivých způsobech financování TV, UJAK, Audiovizuální komunikace a tvorba, 2013, Praha
6. Předběžný název DP: Identita sídliště Solidarita – případová studie
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]): Práce se bude zabývat otázkou identity prostoru a místa na příkladu strašnického Sídliště Solidarita. Sídliště Solidarita je považováno za první sídliště v poválečném Československu. Bylo stavěno jako specifický, ekonomicky i urbanisticky úsporný koncept, funkční celek s dostatečnou občanskou vybaveností a velkým množstvím zeleně. Důraz byl kladen na maximální využití plochy, na zajištění kvality života rezidentů, na kolektivnost a společné využívání veřejných prostorů.
8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Vzhledem k tomu, že výzkum bude prováděn v geograficky vyhraněném prostoru sídliště Solidarita, diplomová práce bude mít povahu případové studie. Na sídliště bude nahlíženo jako na jednu sociologickou jednotku, která bude pro dosažení co největší komplexity výzkumu analyzována z několika hledisek. Z toho důvodu bude práce multidisciplinární povahy – převážně bude sociologická, využije však i konceptů nebo metod etnografie, urbánní antropologie, urbanismu, sociální geografie a částečně i filozofie.
9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr): pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:
Jaká je identita sídliště Solidarita¹
Kdo jsou rezidenti sídliště Solidarita a jaký je jejich vztah k prostoru sídliště
Jakým způsobem se rezidenti sídliště Solidarita identifikují s místem (Place attachment, Sense of belonging)

¹ IDENTITA, Gibas (2007) : „Pojem ‚místní identita‘ přibližně vyjadřuje vztah k místu jako k lokálnosti. Lokálnost znamená „sousedství a nereflektovanou familiárnost s místem, samozřejmou a prožitou známost široce chápaného místa. Místo jako ‚lokálnost‘ je místo nejen geografické, ale také historické, autobiografické a sociální, je složitým propletením těchto rysů.“

Jaké klíčové prvky identifikují sídliště Solidarita

Jak rezidenti sídliště Solidarita sami sebe zařazují do života na sídlišti

Jaké jsou podoby sídliště Solidarita prostřednictvím vnímání jeho rezidentů

Jaké jsou sociální vazby na sídlišti Solidarita

10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: Z důvodu plánovaného komplexního studia sídliště bude mít diplomová práce charakter případové studie. Práce bude používat především kvalitativní metody, tj. polo-strukturované rozhovory, zúčastněné pozorování. Jako doplňující výzkumná metoda, která vizuálně podpoří analýzu vztahů rezidentů k prostoru sídliště, bude použita Lynchova metoda mentálních map. K analýze prostoru sídliště Solidarita budou použity dvě teoreticko-metodologické perspektivy – etická (ontologie, fenomenologie prostoru), která se bude zabývat obecnými otázkami místa, prostoru a jejich identity, a emická (zkušenostní, sociologická), která se bude zaměřovat na studium sociálních aktérů (rezidenti sídliště) a na jejich porozumění daného prostoru.
11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Cílem diplomové práce je vytvořit ucelený obraz sídliště Solidarita. Práce se pokusí zjistit, jaká je identita sídliště Solidarita, jaké jsou vztahy v prostoru sídliště (vztah rezidentů k prostoru, vztahy mezi rezidenty/sousedství), popíše unikátnost tohoto urbanistického celku, jeho proměny a jeho vliv na sociální vazby (koncept sense of belonging / place attachment).
12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Koncept kolektivního přístupu v bydlení je v současné době opět aktuální. Diplomová práce by navíc měla ukázat, jak fyzický prostor ovlivňuje jeho sociální struktury.
13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos: Práce vychází z předpokladu, že výzkum konkrétní lokality a její drobné komunity přispívá k hlubšímu porozumění obecnějším problémům současného města i lidského společenství jako takového. Zkoumání identity prostoru sídliště může být metodologickým i praktickým přínosem v oblasti sociologie místa, urbánní antropologie i městského plánování. Sídlíště Solidarita je navíc atypickým urbánním celkem, jehož koncepce si obzvláště v současné době zaslouží pozornost.
14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

1. TEORETICKÁ ČÁST

Sociologie města

- Park/Burgess – Athénská charta; Chicagská škola, Sousedství

Urbanismus

- Sídlíště
- Corbusier – Funkcionalismus

Prostor, místo, identita

- Norberg-Schulz / Tuan/ Heidegger – Fenomenologie prostoru; Pojetí žitého prostoru
- Low/ Lefebvre/ Harvey – Produkce prostoru; Identifikace s místem; Náklonnost k místu – Koncept Place Attachment, Sense of belonging
- Lynch – Mentální mapy, Subjektivní vnímání prostoru – obrazovost + rytmičtější prvky (klíčové uzly prostoru, významné prvky, cesty, okraje, ne/oblíbená místa, místa setkávání)

Skandinávský model udržitelného bydlení

- Gehl – Udržitelné bydlení, Veřejný prostor, Lidské měřítko
- Sídlíště Prasthaven Arhus (příklady obdobných skandinávských sídlišť, inspirace)

2. METODOLOGICKÁ ČÁST

- Výzkumná strategie
- Techniky sběru dat
- Vzorek (výběr, popis)
- Etika výzkumu

3. EMPIRICKÁ ČÁST

Sídliště Solidarita

- Sídliště v minulosti a dnes (historie a okolnosti vzniku, proměny sídliště)
- Vliv fyzického prostředí na život na sídlišti (specifika, inspirace Skandinávií)
- Život na sídlišti v minulosti a dnes (z pohledu rezidentů – starousedlíci X nově přistěhovalí)
- Sociální vazby na sídlišti (sousedství, setkávání)
- Vztah k místu (lokálnost)
- Prostorové vnímání sídliště (Subjektivní vnímání prostoru, obrazovost + rytmičtáky, klíčové uzly prostoru, významné prvky, cesty, okraje, ne/oblíbená místa, místa setkávání)
- Budoucnost sídliště Solidarita

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- ALEXANDER, Laura. 2008. *Meaning of Place: Exploring Long-term Resident's Attachment to the Physical Environment in Northern New Hampshire*. Keene: Antioch University New England, Department of environmental studies.
- ALTMAN, Irwin – Low, Setha J. 1992. *Place attachment*. Human Behaviour and Environment Series. Svazek 12. New York: Plenum press
- CINCIBUCH, Petr. 2009. *Slavné stavby Prahy 10*. 1. vyd. v jazyce českém. Praha: Foibos
- GEHL, Jan. 2010. *Cities for people*. Washington DC: Island Press.
- GEHL, Jan. *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*, Brno, 2000.
- GIBAS, Petr a PAUKNEROVÁ, Karolína. *Mezi dávnou minulostí, utopickou budoucností a*
- GIBAS, Petr a PAUKNEROVÁ, Karolína. *Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny, Český lid*, 2009, ročník 96, č. 2.
- GILLIS, John. *Memory and Identity: The History of a Relationship*. In *Commemorations: The*
- HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a JAISSON, Marie. *Kolektivní paměť*. Praha: Slon, 289
- HEIDEGGER, Martin. 1997. „Bauen, Wohnen, Denken.“ *Vorträge und Aufsätze*. Neske: Stuttgart.
- HEIDEGGER, Martin. 2002. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH
- HIRSCH, Eric. *Landscape: Between Place and Space*, In HIRSCH, Eric a O'HANLON, Michael.
- HRŮZA, Jiří. 1962. *Budoucnost měst*. Praha: Orbis.
- HRŮZA, Jiří. 1965. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- HRŮZA, Jiří. 1973. *Hledání soudobého města*. Praha: Obelisk.
- JACOBS, Jane. 1961. *The death and life of Great American Cities*. Modern Library Press
- LE CORBUSIER. 1966. *Kapitolky o modernej architektúre*, Bratislava: Tatran.
- LEFEBVRE, Henri. 1991. *The production of space*. Oxford: Basil Blackwell.
- LOW, Setha M. – Sally Engle Merry. „Engaged anthropology: diversity and dilemmas. An introduction to supplement 2.“ *Current anthropology* sv. 52, č. S2, „Engaged anthropology: diversity and dilemmas“ (Říjen 2010): 203 – 226.

- LOW, Setha M. „Spatializing culture: the social production and social construction of public space in Costa Rica.“ American ethnologist sv. 23, č. 4, 1996: 861 – 879.
- LOW, Setha M. „The anthropology of cities: imagining and theorizing the city.“ Annual review of Anthropology 25, 1996: 383 – 409.
- LYNCH, Kevin. Obraz města. 1. do češ. přel. Vyd. Praha: Bova Polygon, 2004,
- MAIER, Karel – Hugová, Markéta – Klápště, Petr – Veselý, Martin. 2012. Analýza stavební kultury: podklady pro řešení problematiky politika rozvoje stavební kultury (architektury). Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- MAIER, Karel. „Sídliště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení.“ Sociologický časopis 5, 2003: 653–666.
- MUSIL, Jiří, a kol. Lidé a sídliště, Vyd. I. Praha: Svoboda, 1985,
- MUSIL, Jiří. Sociologie bydlení, Praha: Svoboda, 1971, 301 s.
- MUSIL, Jiří. Sociologie soudobého města, Praha: Svoboda, 1967
- ŠPIČÁKOVÁ, Barbora. Sídliště Solidarita. Kostelec nad Černými lesy: Archiv výtvarného umění, s. 65–76. ISBN 978-80-905744-2-7.
- ZARECON, Kimberly Elman. 2014. Solidarita v mezinárodním kontextu. In: 808-7073-162. a Foibos books ve spolupráci s Městskou částí Praha 10, 220 s. Slavné stavby. ISBN 978-Academia, 2012, 302 s.

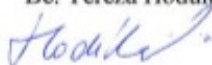
16. Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta): Důvodem ke zvolení tohoto tématu je osobní zájem o problematiku sociologie města a o otázku zdravého bydlení ve městě zohledňujícího lidské měřítko. Sídliště Solidarita bylo stavěno jako unikátní urbanistický celek inspirovaný skandinávským urbanistickým modelem, který akcentuje hodnoty udržitelného bydlení a kvality života ve městě (zeleň, přístupnost, kolektivita, sousedství). Dalším důvodem byly výměnné studijní pobyty ve Skandinávii (Švédsko, Dánsko), které napomohly rozšířit znalosti týkající se tohoto tématu.

Jinonice 11.5.2016

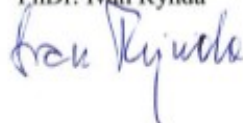
diplomant

Bc. Tereza Hodúlová

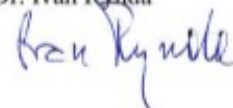
vedoucí DP

PhDr. Ivan Rynda

vedoucí katedry SKE

PhDr. Ivan Rynda

Příloha P2 – Fotografie sídliště Solidarita

Řadové domky sídliště Solidarita

Zadní zahrady řadových domů

Čtyřpatrové domy sídliště Solidarita

Park na Solidaritě

Propagační leták projektu Moje Stopa

Udržitelný piknik